SAMLINGAR

UTGIFNA

AF

SVENSKA

FORNSKRIFT-SÄLLSKAPET.

Första Delen.

Häft. 3.

PEDER MÅNSSONS

STRIDS-KONST och STRIDS-LAG.

SAMLINGAR

UTGIFNA

AF

SVENSKA

FORNSKRIFT-SÄLLSKAPET.

Första Delen.

Häft. 3.

PEDER MÅNSSONS

STRIDS-KONST och STRIDS-LAG.

STOCKHOLM, 1845.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

PEDER MÅNSSONS

STRIDS-KONST

OCH

STRIDS-LAG.

EFTER FÖRFATTARENS HANDSKRIFT

AF

GUNNAR OLOF HYLTÉN-CAVALLIUS.

STOCKHOLM, 1845.
P. A. NORSTEDT & SÖNER,
Kongl. Boktryckare.

Ickedestomindre har *Peder Månsson* warit mycket mån om wetnskapernas uphielpande i sit Fädernesland, som han ock sielf förfärdigadt åtskilliga små tractater. Af desse är ännu ingen tryckt, det kan ock wäl hända, at de aldrig komma i dagsliuset.

Samling af Åtsk. Handl. och Påminnelser i Swänska Hist.; I, s. 13.

S. Lagerbring.

Innehåll.

Ibland de handskrifter, hvilka fordom tillhört ärke-biskop *Erik Benzelius d. y.*, samt af hans son, biskop *Carl Jesper Benzelius*, år 1789 förärades till Linköpings kongl. gymnasii-bibliothek [1]), igenfinnes under N:o XCII en svensk kodex, som genom sitt innehåll, sin tidsålder och sin författare, är förtjent af den största uppmärksamhet. Detta oaktadt har densamma hittills blifvit föga iakttagen, och aldrig offentliggjord *). Visserligen omtalas den redan år 1716 af *Adrian Werwer* [2]), granskades år 1735 af den lärde *Erik Benzelius* [3]), och genomgicks ytterligare år 1741 af häfdatecknaren *Lagerbring*, som deröfver lemnat en beskrifning [4]). Men dels är denna beskrifning föga genomförd eller tillfredsställande

---

1) Brefväxling imellan Ärke-Biskop *Eric Benzelius d. y.* och dess broder, Censor Librorum *Gustaf Benzelstjerna*, utgifv. af *J. H. Lidén*. Linköp., 1791, 8:o. Företalet s. IX.

*) Endast tvänne afskrifter utur denna kodex äro bekanta; den ena tagen af *R. Brocman*, den andra af *L. Rääf*. Begge omfatta just de delar af texten, hvilka här utgifvas. Brocmanska afskriften förvaras nu i Kongl. Bibliotheket, och den Rääfska ibland K. Krigs-Vetensk. Ak:s samlingar.

2) *Adrian Werwer*, Nederlants See-Rechten; Amsterdam, 1716, 4:o, ss. 50 o. följ.

3) Benzeliernas Brefväxling; ss. 203, 206—8, 210 och 214.

4) *Sven Bring*, Saml. af åtskill. Handl. och Påminnelser i Swänska Hist.; Lund, ut. årtal, 8:o, I. ss. 12—21; "*Om Bisk. Peder Månsons skrifter*".

för forskaren, dels synes den under näst förflutna hundrade år hafva råkat i glömska, tillika med sjelfva dess föremål. Det torde således vara nödigt, att här meddela en ny, fullständigare framställning om handskriftens beskaffenhet, författare och öden, innan vi öfvergå till de serskildta delar deraf, hvilka nu för första gången allmängöras.

Ifrågavarande kodex är en duodes, bunden i brunt läderband, och ursprungligan innehållande 245 Blad. De begge yttersta bladen (bl. 1 och 245), hvilka fordom varit bokens omslag, äro af pergament, de öfriga af papper utan någon vatten-stämpel. Bladen 2, 3, 120, 121, 189, 202, 204 och 240 saknas; men synas icke hafva innehållit någon text. Uppsattserna begynna bl. 4, och sluta på framsidan af bl. 238. Bladen 1, 84—86, 149, 150, 186—188, 203, 205—214, 239, 241—245 äro af författaren lemnade oskrifna. Framför bl. 1 har bokbindaren insatt 4 blad, hvilka sakna numerering. Likaledes hafva 8 andra blad under 1600-talets lopp blifvit instuckna emellan bl. 90 och 91. Bandet synes icke kunna vara äldre än ifrån början af förra århundradet. Texten är ifrån begynnelsen af 1500-talet, allt igenom skrifven med samma hand, redig och vacker, ehuru enligt sin tids bruk uppfyld med förkortningar. Bläckets färg utvisar att de olika uppsattserna äro gjorda på något skiljda tider, ehuru det icke är möjligt att bestämma hvilka äro de äldsta. Pagineringen, äfvensom kapitlens numerering i bokens sednare hälft, är af samma hand som texten; men sannolikt verkställd efteråt, vid de spridda delarnes hopfästning inom ett omslag.

Handskriften innehåller följande uppsattser:

I. Bl. 1—83 Recto, ÖFVERSÄTTNING AF DEN URGAMLA SJÖ-RÄTT, SOM ÄR KÄND UNDER NAMN AF SJÖ-KONSULATET (Consulatus Maris, Le Consolado de Mar, Il Consolato del Mare, Le Consulat de Mer, Das Consulat der See, o. s. v.) — Sammandragen i 138 kapitel.

Såsom ifrågavarande uppsatts icke har någon öfverskrift eller annat meddelande om sitt ämne och sin härkomst, synas handskriftens fordna egare länge derom hafva sväfvat i ovisshet. Sålunda finnes på främsta pergaments-bladet antecknadt med *Joh. Burei* hand:

"mon icke thetta wara Gotlandske Siöretten funnen i Roma 1522".

"Jo thz kan medh sachta skee".

Adr. Werwer, som hade boken till låns, när han år 1715 besökte Holland för att taga juris-doctors graden [5]), har följt denna anteckning, och deraf låtit förleda sig att påstå, det närvarande uppsatts verkligen innehölle den gamla Wisby Sjö-rätt, och att den lag-samling, som hittills varit känd under detta namn, egentligen borde tillskrifvas Nederländarne [6]). Emedlertid äro Burei gissning och Werwers förslags-mening begge lika ogrundade [7]). Det var först *Erik Benzelius*, som år 1735 påfann uppsattsens rätta källa, och medelst noggrann jemförelse utrönte, att svenska texten är öfversatt ifrån den gamla italienska (eller spanska) Konsulats-rätten [8]). *Benzelius*

---

5) Benzeliernas Bref-växl.; s. 208.

6) *A. Werwer*, Nederlants See-Rechten; ss. 50, o. följ.

7) *Elardus Meyer*, De Hist. Leg. Maritim. Med Ævi. Gottingæ, 1824, 4:o, p. 29, not. 35.

8) Benzeliernas Bref-växl.; ss. 207, 208.

meddelade denna sin upptäckt åt *Lagerbring*[9]), och har till yttermera visso å det främsta pergaments-bladet, vid sidan af Burei skrift, gjort följande anteckning:

"non est Jus Marittimum Visbyense sed versio libri italici, dicti *il Consolato del mare*".

Meranämnde Konsulats-Rätt, hvaraf vi sålunda ega en gammal svensk öfversättning, är i sig sjelf icke någon egentlig sjö-lag, utan en sammanfattning af häfd-vunna bruk och stadgar rörande sjö-väsendet. Den var under hela medeltiden i största anseende, och vi få deruti söka grunden till konsulats-väsendet och många andra författningar i Europas nu gällande sjö-lagar. Icke nog, att Konsulats-rätten sålunda är den märkligaste ibland alla medeltidens sjö-rätter, den blef också mest utbredd. Redan tidigt antogs densamma hos nästan alla sjöfarande folk omkring Medelhafvet[10]), och öfvergick äfven till England. I sistnämnda land skattades den under sextonde århundradet lika högt som den romerska lagen, och har ännu i sednare tider varit rådfrågad vid den s. k. Amiralitets-domstolen (*the Court of Admiralty*)[11]).

Om Konsulats-rättens ålder och fädernesland har länge varit tvistadt, utan att man häruti kommit till någon visshet. Så mycket är likväl afgjordt, att samlingens upphof går långt tillbaka i tiden, och grundar sig

---

9) *Sv. Bring*, Saml. af Handl. i Sv. Hist.; I, s. 14.

10) *Gildemeister*, Dissertatio, qua disquiritur sitne aliquod fueritve jus maritimum universale. Goettingæ, 1803, §. 3. — Codigo de las Costumbres maritimas de Barcelona. Por D. *Antonio de Capmany y de Montpalau*. Madrid, 1791; Inledn., § 3.

11) *Arthur Duck*, De usu & authoritate juris civilis Romanorum in dominiis Principum Christianorum. Lugd. Batav., 1654; Lib. II. cap. 8. part 3, N:r 25.

på stadganden, hvilka af gammal häfd varit antagna uti de italienska sjö-städerna och andra hamnar omkring Medelhafvet. I den form, hvarunder Konsulats-rätten öfvergått till vår tid, sammanfattades den uti staden Barcelona emellan åren 1227 och 1266 [12]). Denna tids-bestämning gäller likväl endast om samlingen i dess egentliga och inskränktare mening. Ty vi finna främst i de vanliga tryckta upplagorna en serskild rättegångs-ordning, bestående af 42 (43) kapitel, hvilken icke eger något omedelbart sammanhang med Konsulats-rätten, och i gamla handskrifter sannolikt varit skiljd derifrån *). Nämnda rättegångs-ordning gafs ursprungligen åt den konsulats-domstol, som af kon. Peter III, år 1283 inrättades i staden Valencia, och blef först år 1347, af kon. Peter IV lagfästad i Barcelona [13]). Den bildar således en yngre författning, hvilken gälde såsom lag, och sednare blifvit sammanfogad med Konsulats-rätten, hvilken gälde endast såsom häfd. Härvid torde äfven böra anmärkas, det kon. Peter III, i sin för domstolen i Valencia utfärdade serskildta undervisning, ålade konsulerna att döma enligt Konsulats-rätten, sådan denna, efter häfdvunnen sed, gälde i Barcelona ("juxta con-

---

12) *Elardus Meyer*, De hist. leg. Maritim. med. ævi; § 17, p. 30—34.

*) Detta styrkes deraf, att i så väl äldre som yngre upplagor följande ord finnas insatta framför kap. 44, hvarest den egentliga konsulats-rätten begynner: "sigue el libre de Consolat", d. ä. "nu följer konsulats-boken".

13) Memorias historicas sobre la marina commercio y artes de Barcelona, por D. *Antonio de Capmany y de Montpalau;* Madrid, 1779; Vol. II, append., N:r LXXIII, s. 124; åberopad af *Elardus Meyer*, anf. arb.; s. 21.

suetudinem maris, prout est in Barchinona fieri consuetum")[14]).

Vi meddela här nedan en förteckning öfver äldre upplagor af Konsulats-rätten på CATALANSKA språket, och de förnämsta derefter utarbetade öfversättningar.

I. *Libro del Consolat e Ordinacions sobre les Seguretats Meritimes, e Mercamiuols en la Ciudad de Barchenona.* Fol., utan år eller st., Göthiskt tryck.

Af denna upplaga har allenast ett exemplar varit kändt, hvilket enligt *Capmanys* undersökning blifvit tryckt i Frankrike före året 1484. Boken var fördelad i 290 kapitel, och skiljde sig således i anordningen, ehuru icke till innehållet, ifrån upplagan af år 1502[15]).

II. *Le Libro de Consolat novamente corregit e stampat* — (vid slutet:) fon acabada de stampar la present obra a 14 de julio del any 1494, en Barcelona per *Per Posa*, prevere, e stampador. Liten fol., Göth. tr., 88 och 13 blad.[16])

Boken indelas i 297 kapitel. Utgifvaren var en Catalonier, vid namn *Francesco Celleles*[17]).

---

14) Memor. histor.; Vol. I. part. 2. s. 173. — Jfr. *Meyer*, anf. arb.; ss. 30, 31, i noten.

15) *Panzer*, Annales Typographici; IV, p. 152, N:o 719. — Jfr. *Brunet*, Nouvelles Recherches Bibliograph.; Paris, 1834; I. p. 366, — och *Meyer*, De Hist. Leg. Maritim. Medii ævi; p. 40.

16) *Brunet*, anf. arb.; I, s. 366. — *F. A. Ebert*, Allg. Bibliograph. Lex.; Bd. I. s. 395. -

17) *Meyer*, anf. arb.; s. 41.

En ny upplaga af denna text, tillika med fransk öfversättning, utgafs år 1831 af M. *Pardessus*, i hans Collection des lois maritimes; in 4:o, Tom. II., pp. 49—368 [18]).

III. *Libre de Consolat tractant dels fets maritims* — (vid slutet:) fon acabada de stampar la present obra a xiiij de setembre del any. M. d. e ij. en Barçelona, per *Johan Luschner.* Liten fol., Göth. tr. i 2 kolumn., 6 och 88 blad [19]). [Efteråt följa 13 icke paginerade blad, med titel: *Capitols del Rey en pere sobre los fets e actes maritims*].

Arbetet utgafs på sjö-konsulernas befallning af *Francesco Celléles*, med biträde af åtskilliga i handel, sjöfart, och lagvetenskap förfarne män. Texten innehåller 296 kap., och är meddelad efter gamla, nu förlorade handskrifter. Boken är sällsynt, och af stort vetenskapligt värde [20]).

Samma text har sedermera blifvit åtskilliga gånger omtryckt, nemligen:

1. i Barcelona, 1517, in 4:o [21]).
2. i (Barcelona?) 1592.

Äfven denna upplaga utkom på konsulernas föranstaltande. Efteråt finnas bifogade åtskilliga andra lagar och författningar rörande sjö-väsendet [22]).

---

18) *Brunet*, anf. arb.; p. 367.
19) *Brunet*, anf. arb.; s. 366—367.
20) *Meyer*, anf. arb.; s. 41.
21) *Brunet*, anf. arb.; s. 367.
22) *Meyer*, anf. arb.; s. 41.

3. i Barcelona, 1645, in fol.

I denna upplaga finnas likaledes åtskilliga tillägg; kanske desamma som i upplagan af år 1592 [23]).

En ny kritisk upplaga af den catalanska urkunden, tillika med en god öfversättning på Castilianska eller modern Spanska, utkom år 1791 i Madrid, under titel:

Codigo de las Costumbres maritimas de Barcelona hasta aqui vulgarmente llamado *Libro del Consulado*. Por D. ANTONIO DE CAPMANY Y DE MONTPALAU. Vol. I, II, in 4:o.

Nämnda upplagas text är bearbetad efter upplagorna af åren 1502 och 1592; men kapitel-indelningen förändrad, så att urkunden här meddelas, efter ämnets beskaffenhet, under XIV serskildta titlar eller afdelningar. Rättegångsordningen för konsulerna i Valencia, hvilken eljest sättes framföre och då bildar de första 42 (43) kapitlen, finnes tryckt efteråt (s. 321 och följ.), tillika med en mängd gamla och nya författningar rörande sjö-väsendet [24]).

Den äldsta CASTILIANSKA öfversättningen af Konsulats-rätten utgafs år 1539 i Valencia, af FRANCESCO DIAZ ROMÁN, under titel: *Libro llamado Consolado de mar*, etc. in 4:o, Göth. tr. [25]). Likaledes känner man en sednare öfversättning af PALLEJA, tryckt i Barcelona år 1732, in fol. [26]). — Af de många ITALIENSKA upplagorna utkom den första i Venedig år 1544, under titel: *Il Consolato del mare*. Den är utarbetad efter catalanska texten af år 1502 [27]); men har blott 294 kapitel, då denna sednare har 296. Öfversättarens namn var GIO.

[23]) *Brunet*, anf. arb.; s. 367.
[24]) *Meyer*, anf. arb.; s. 19, i noten. Jfr. s. 30, i noten, och ss. 40, 41.
[25]) *Meyer*, anf. arb.; s. 41. — [26]) *Brunet*, anf. arb; s. 367.
[27]) *Meyer*, anf. arb.; ss. 41, 42.

Battista Pedrezzano. Samma öfversättning upplades å nyo i Venedig, åren 1549, 1576 (hos Gabr. Zeberti), och 1584 (hos arfvingarne efter Francesco Rampazetto), o. s. v. — År 1567 utkom i Venedig, hos Ravenaldo, en öfversättning med titel: *Libro del Consolato de' Marinari, nel quale si comprendono tutti gli statuti,* &c. in 4:o [28]); men dess beskaffenhet är utgifvaren för öfrigt obekant. Sednare upplagor hafva utkommit i Italien under titel: *Il Consolato del mare;* colla Spiegazione di Gius. Maria Casaregi, och finnas tryckta åren 1579, 1599, 1737, o. s. v. De sammanstämma med de äldre upplagorna af Pedrezzano, ehuru åtskilliga kommentarier finnas tillagda [29]).

Den äldsta Fransyska öfversättning af Konsulatsrätten utkom år 1577, under titel: *Le livre du Consulat, contenant les loix et ordonances touchant la negociation maritime, tant entre marchands que Patrons de navires, et autres mariniers, trad. de l'Espagnol et de l'Italien, en françois, par* François Mayssoni. Avignon et Aix, Pierre Roux, Lit. fol. [30]). En nyare öfversättning, efter den catalanska texten af år 1645, utgafs i Paris år 1808 af M. Boucher, i 2:dra delen af *Le Consulat de la Mer, ou Pandectes du droit commercial* & *maritime* [31]).

Nästan alla andra sednare öfversättningar äro gjorda efter Casaregis italienska upplaga. Ibland dem torde serskildt förtjena nämnas Westervens Nederländska öfversättning (Leyden 1704), efter hvilken J. A. Engelbrecht utarbetat en icke alltid god Tysk upplaga, in-

---

28) *Brunet*, anf. arb.; s. 367.
29) *Meyer*, anf. arb.; s. 42.
30) *Brunet*, anf. arb.; s. 367.
31) *Brunet*, Manuel du Libraire; IV, s. 50.

förd i hans *Sammlung aller Seerechte;* Lübeck 1790, in 4:o, Bd. I, ss. 188—367 *).

När man sammanhåller den i vår kodex förekommande svenska öfversättningen af Sjö-Konsulatet med någon af de tryckta upplagorna, väcker först uppmärksamhet, att de främsta 42 (43) kapitlen, hvilka eljest innehålla den ofvan omtalade rättegångs-ordningen för konsulerna i Valencia, alldeles saknas i vår text. Detta torde lättast förklaras derigenom, att den svenska öfversättaren tilläfventyrs följt någon gammal spansk, eller sannolikare italiensk handskrift, hvaruti nämnda rättegångs-ordning likaledes varit utelemnad eller bifogad efteråt. — Vidare kan det icke undgå uppmärksamheten, att öfversättaren tillåtit sig åtskilliga uteslutningar, sammandragningar, och omkastningar af kapitel-följden. De förra äro mera sällsynta, och förekomma hufvudsakligen, när frågan gäller sådana stadgar, hvilka icke kunnat tillämpas i vårt fädernesland; t. ex. 142:dra kapitlet, hvarest skepparen anbefalles att hålla sjö-folket med vin, så länge ett fat deraf icke kostar mer än fyra dukater (scudo d'oro), o. s. v. Sammandragningar och omkastningar äro allmänna, och synas hufvudsakligen hafva till syfte att undvika den catalanska urkundens ofta tröttande vidlyftighet. Öfversättaren har ock i detta afseende fullt uppnått sitt ändamål. Hans text utmärker sig genom klarhet, bestämdhet, och en korthet, som väl lämpar sig för ett lag-verk. Genom detta sätt att gå till väga har ock händt, att den

*) Ytterligare uppgifter om Konsulats-rätten och dess tryckta upplagor kunna sökas hos *Capmany*, Codigo de las Costumbres Marit. de Barcelona; Inledn., §. IV. — *Boucher*, Le Consulat de la Mer; I., c. XII. — *Andr. Lange*, Brev. Introductio in notit. leg. nautic. Lubecæ, 1713, c. IV.

svenska öfversättningen eger allenast 134 (136) helt små kapitel, då urkunden räknar 247 (290). — De begge sista kapitlen i svenska texten (kap. 135, 136) äro sednare tillagda af öfversättaren. Detta blir genast tydligt af deras innehåll, och bekräftas ytterligare af handskriftens beskaffenhet.

Då mången ibland våra läsare torde önska att sjelf kunna bilda sig ett omdöme öfver den svenska bearbetningen, meddela vi härstädes några utdrag, för jemförelse med den catalanska texten.

Byggia skep c j Bl. 4.

WJl nokor byggia skep j ko*m*panskap tha skal thæn skeparen, wnderwisa hwaryo*m* ko*m*paneno*m* hwrw storth, breth, langth, oc dywpth han aktar thz skepith gøra, Oc swa mykith som hwar ko*m*pane*n* loffwar segh wilya ther j byggia, bør hwaryo*m* fwlko*m*lika gøra Oc wm nokor aff ko*m*pano*m*men ey wille æller mæktade halla thz han loffwade byggia sidha*n* skipith børyath ær, tha maa skepare*n* nødga ho*n*om ther til mz ræthwiso*n*ne oc lagh*in*, Oc maa theslikis taka pæni*n*ga til læns pa the*n* delen j skipeno, hwilke*n* ha*n* haffdhe loffwath segh byggia vilia, Exe*m*plu*m*, Wm en aff ko*m*pano*m*men haffde loffwat byggia en sextande deel j skipeno, oc haffde ey bygth meer æn halffdelen aff the ho*n*om borde, Tha ma skeparen panthsætia hans deel føre pæny*n*ga til ath fwlko*m*na the*n* delen han haffde loffwath byggia, Thy hær til ær skæl, haffde skepare*n* wisth ath nokor aff ko*m*pano*m*men ey haffde vilith æller ey *fførmæktath byggia the*n* delen ha*n* *Bl. 4. Verso. vthloffwadhe, tha haffde han ey børyath byggia thz skepith, †)

†) Jfr. kap. 45 och 46 i de tryckta upplagorna.

Bl. 30. Verso.

Pelagrima føra 39

Pelagrima wnderstandas the alle wara som ey haffwa gotz føra pa skipeno, Skiparen ær pliktogher giffwa pelagrimenom rwm j skipeno oc wathn, oc føra honom tith han hafwer honom loffwath wm han haffwer takith aff honom gwdz pæningh til ath føra honom æller skipløn, Oc then pelagrimen skal ga til scriffwaren latande segh jnscriffwa, oc swa bedhas loff bestælla sin ærande, oc skiparen skal sæya honom thiman føre naar han skal
*Bl.31. komma ather j skipith, * Mæn sægher skiparen honom føre længre dagh æn skipith ther bliffwer, oc pelagrimen bliffwer aather ey kommandes pa skipith, tha ær skiparen pliktogher giffwa pelegrimenom al skiplønen, oc ther til mz wpfylla honom allan then skadha han faar aff the aatherwarilsenne, Mæn gaar pelagrimmen wth aff skipeth wthan loff, æller ey komber j skipith j rættan tidh tha skipith gør wp seghleth, tha ær skeparen jnthe honom pliktoger, haffde han æn betalath hwndradha gyllene føre skipløn, †)

Pelagrimen døø j skipeno 40

Døø nokor pelagrim j skipeno tha ma han gøra sith tæstamænth oc giffwa hwem han wil sin tingh, Mæn eth aff hans bæsta klædy skal styremannen haffwa Ær nokor aff hans slækth j skipeno, tha skal han gøma pelegrimmens pæninga, wm han them ey skikkade j sino tæstamænth, Ær jngen ther aff frændommen, tha skal skiparen gøma pæningana til thes han kombir heem til pelegrimens
Bl.31. Verso. slækth, æller bewara them j try aar, ok komber jngen

†) Jfr. kap. 111 och 114 i de tryckta upplagorna.

ther før jnna*n* som spør æffther them pæni*n*go*m*men, tha skal han giffwa the*m* føre hans syæl fatigho folke, oc al a*n*nor tingh som honom tilhørde j biskoppe*n*s æller landhz h*er*ra*n*z nærwarw ther skipare*n* ær hema, Oc j skipeno st*ra*x han ær dødher sc*ri*ffwes alth thz han haffw*er*, oc ther aff skal skipare*n* haffwa ena sc*ri*ffth, oc andra køpmæ*n*nena, oc tridye sc*ri*ffware*n*, oc tha skepith ko*m*ber hem til landith skal skipare*n* jnsætya the pæni*n*gana ther the bliffwa trygge, wm han ær ey betroddher gøma them j try aar, oc sc*ri*ffwas wp j kyrkio*n*nas bok mz withno*m*, swa ath wm skipare*n* bliffwe dødher, the pelagri*m*mens pænyn*g*a ey bliffwo bortho, Jt*em* skiparen skal haffwa hans sængha klædy oc allan math*i*n som bliffwer æffther then som dø pa skipeno, Jt*em* baatzmæ*n*nena skwla haffwa hans skoo hwswr, bælte, oc kniff, oc the skwla jordha then dødha, æller kasta hono*m* affw*er* skipbordith, †)

Sæls skipith *54*

Bl. 37. Verso.

Sæl skipare*n* skipith j nokoth thz landh som ey ær Cristith folk, tha skal ha*n* faa batzma*n*no*m*men eth a*n*nath skip oc kosth mz hwilko the kw*n*na ko*m*ma segh til thz landh pa hwilka ær Cristith folk, ††)

Wæya skiparenom *60*

Bl. 39. Recto.

Batzma*n*ne*n* ær pliktogher wæya och swigha føre skiparen*om* ey giffwa*ndis* ho*n*om lika ordh, æll*er* oqwædha*n*s ordh, oc wardher skipare*n* wredher løpandes aath batzma*n*nen*om*, tha skal ha*n* fly vndan ho*n*om j framstaffnen affw*er* lænkiona, oc løper jn wm lænkiona skiparen æff-

†) Jfr. kap. 115, 116, 117 och 118 i de tr. uppl.
††) Jfr. kap. 149 i de tr. uppl.

ther ho*n*om, tha maa batzma*n*nen værya segh, takand*is* withne ath ha*n* tith lop æffther ho*n*om, thy skipare*n* ma ey jnga affw*er* lænkiono th*er* fredh*i*n ær satth*er* allo*m* som tith fly: †)

Bl. 40. Recto.

Pythker *66*

Pythker ær th*e*n batzma*n*nen som allo*m* skal føra baath*i*n tha the vilya wth æll*er* in j skipith, han ær pliktog*er* bæra alla wadhand*is* jn til landith vm han ey kan roo bath*i*n swa nær ath the kwi*n*na stjgha aff bathe*n*o*m* pa landith, wil ha*n* thz ey gøra tha betale alla*n* kosth*i*n som ho*n*om ær giordh*er*, ††)

Bl. 71. Recto.

Lønlikith gotz j skipeno *115*

Jnlæggh*er* nokor køpma*n* lønlikith gotz j skipith, som ær jnswepand*is* gwl, selff, pærlor, dyra sténa jnw*er*t*is* j pakka, ty*n*nor, ski*n*meser, æll*er* kistor, æll*er* a*n*narledhes æll*er* th*er* j a*n*dra pæny*n*ga, æll*er* a*n*dra dyra*n* køpenskath brochath, flogheldh, silke &c hwilkith han ey haffw*er* wppenbarath skiparenom æll*er* scr*i*ffwareno*m*, æll*er* styrema*n*neno*m*, Oc wm swa illa hænde pa reso*n*ne ath gotzith tarffwad*is* kastas offw*er* bordh j traango*m*, æll*er* skipith løpa j landh oc støta th*er* tolkith dyrth gotz waare lønlika jnw*er*t*is* lagth, Tha skal ey a*n*nath gotz ræknas wtan gotzit som wthw*er*t*is* war kwngiorth, so*m* ær skinmees, før skinmees, ty*n*na smøør føre smør, fath jærn, føre jærn, oc ey føre thz selffwit jnwært*is* war dolth,
Bl. 71. Verso. æn tha th*e*n thz gotzith aatte kw*n*ne prøffwa mz withne som saagho at han lagde thz dyra gotzith j the skynme-

†) Jfr. kap. 162 i de tr. uppl.
††) Jfr. kap. 173 i de tr. uppl.

sena, ællęr jærn tynnorna, oc førtappas thz, tha skal honom ey annar both ther føre gøras, wtan føre thz som scriffwith ær j skipbokenne, Oc hændher thz swa ath then pakken, tynnan, mesen, j hwilko gotzith ær, ey førgars mz andro gotze, tha skal thz alth ræknas føre swa mykith thz ær wærth til ath wpresa allan skadhan badhe skipeno, oc them j skipeno haffdo gotz, Jtem tappadis then pakken æller tynnan bort mz skiparens æller scriffwarens førsymilse, likowæl ærw the ey pliktoghe betala jgen annath æn thz gotzit som wppenbarath oc scriffwith ær, annars sagdo mange køpmen segh haffwa misth mykith thz gotz han aldrig haffde, Oc thy wppenbare gotzith tha honom bør ath han faar ey skadha, †)

Taka fiendas skip 132

Bl. 80. Verso.

Møther nokoth skip j syønom som tilhører fiendom, oc skiparen tha tilspør køpmænnena wm the wilya waagha slaas mz the skipeno, oc fresta wm the kwnna taka thz, Oc køpmænnena mæste delen samtykkia stridha, och faa the tha nokon skadha ther aff, ær skiparen jnthe pliktogher betala, Mæn haffde skiparen børyath ørløgith wthan køpmannannas samtykke tha waare han pliktogher betala then allan skadha som them tilkomma kwnne aff the ørløgeno, Mæn samtykkia the alle, oc øwerwinna fiendannas skip, tha skal thz swa bytas at skiparen oc skipit skal haffwa en tridhywngh, Annan tridywngen skwla alle køpmænnena haffwa, Tridie tridywngen styremannen, batzmennene oc alle the j skipeno tyæna føre løn, Thy alle wagha sigh j thz ørløgit ††)

---

†) Jfr. kap. 254 i de tr. uppl.
††) Jfr. kap. 285 i de tr. uppl.

Bl. 82. Recto.

Rækenskap göra kompanommen 136

Skiparen ær pliktogher gøra kompanommen klaran rækenskap aff skipsens rænthо oc wthgiffth, oc taka aff them qwitta breff tha han haffwer giort them rækenskap j scriffwarens nærwaro føre hwarya seglingis resona som skipith gør, Hændher tha han bliffwer dødher pa resonne, oc kompanana sæya sidhan thz han haffde farith willer j ræ-
Bl. 82. Verso. kenskapenom oc bedhas fyllesth aff hans arffwingom, Mæn ær thz swa ath han giorde seth tæstamænth tha han bleff døder oc ther j bekændis segh haffwa farith willan j rækenskapenom, tha skal thz betalas kompanommen, skwllo æn alla hans æghodela ther til sælyas, oc ærffwingana jnthe fanga, Oc batzmænne skwlw faa sin løn, wm them ær ey tilførna betalath, Mæn haffwer han giorth tæstamæntith, oc jnthe sagth segh wara skylloghan kompanommen, tha ærw ærffwingana jnthe pliktoge them, wtan swa waare ath j skipbokenne kwnne finnas wara giordh nokor willa j rækenskapenom, †)

Waade aff Hwalom 137

Offtha hændher ath the som seghla komma j waadha ther hwal fiska stiman ær thy springa oc wæltha skipith vm styælpandis thz, Och thy ær raadelikith ath skiparen haffwer støth bæffwergeel oc blande thz j wathn kastandis j haffwith, oc strax fly alle hwalana borth, oc gøra skipeno jngen skadha hwilkith wnderlikith ær oc prøffwath,

Bl. 83. Recto.

Meen aff fiskenom Echeneide 138

En lithen fisker ær j haffweno som kallas echeneis hwilken segh stwndom fæster widher skipith æller rodhrith,

†) Jfr. kap. 291 i de tr. uppl.

oc han haffwer swa stora natwrlika krafftb ath han haller skipith pa eno*m* stadh j starkasta storm swa ath jngen segel bølyor, aaror, æller strø*m*mer kw*n*na thz ko*m*ma aff them stadeno*m* swa længe han sither widher skipith, hwilkit jngen ankar, kabel, æller togh kw*n*na gøra, Thz hænde Cayo kesara tha hans skep war swa haallith aff them fiskenom ath ho*no*m harmad*is* ath skipith ey kw*n*ne gaa oc læth fira hwndrada aaror til ath roo oc dragha, oc likowæl bleff skipith standande. Oc swa læth han ransaka wm alth skipith j wathneno oc fan pa hwar then fisken sath vider styrith, Oc war liker eno*m* storo*m* snigil

Bl. 83 Verso — 86 äro oskrifna. Bl. 87—90 upptagas af en i bokstafs-följd ordnad förteckning öfver de föregående kapitlens innehåll. — De emellan bl. 90—91 instuckna 8 bladen upptagas likaledes af en vid midten af 1600-talet uppgjord, efter bokstäfverna ordnad innehålls-förteckning öfver handskriftens begge närmast följande afdelningar, med hänvisning till den sida, hvarest de serskildta kapitlen begynna.

II. LÄKARE-BOK, öfversatt och utdragen ur JOANNIS DE RUPE SCISSA (*Jean Roquetaillardes*) skrifter *de Consideratione quintæ essentiæ rerum omnium*, och *de Generalibus Remediis*. — 89 Kapitel med en rimmad inledning.

Den rimmade inledningen är till någon del lånad ur samma källa, som sjelfva afhandlingen; men eger serskildt mycken förtjenst både till form och innehåll. Öfversättaren har deri meddelat en skildring af läke-vetenskapens tillstånd i Sverige vid början af 1500-talet, hvilken så

kort den ock är, lemnar dyrbara upplysningar för vår odlings historia. Vers-bildningen är för sin tid utmärkt god, tankegången klar, och språket kraftfullt. Också yttrade redan *Lagerbring* om den svenske bearbetaren, att "hans versar torde ock finna någon benägenhet. Åtminstone äro meningarne wäl nog utsatte; änskiönt sjelfwa wigten i orden intet alltid är så särdeles wäl träffad. I "denna puncten är han alltså lyckeligare än många nu warande Poeter, som med en fullstämmig och dånande tacht "säja ofta ingen ting" [32]). — Vi tro icke att någon skall jäfva detta den store häfdatecknarens omdöme.

Sjelfva läkare-boken, ehuru blott en öfversättning, förtjenar äfven uppmärksamhet, såsom det äldsta utförligare svenska arbete i sin vetenskap. Man återfinner i densamma de allmänna grundsattserna för medeltidens läkekonst, och erhåller tillika en mängd serskildta upplysningar, hvilka för större delen af våra läsare torde kunna anses nya och anmärkningsvärda. Såsom nämnda vetenskapliga grunder likväl icke framställas med den följdriktighet i anordning eller klarhet i uttryck, som är af nöden för vinnande af en säker kunskap, hafva vi ansett lämpligt att här meddela en kort öfversigt af desamma, sådana de, vid närmare genomseende, uttalas i afhandlingen.

Allting, hvad helst det vara kan, består af fyra "elementh", nemligen: "wathn", "wædher", "eld" och "jord". Dessa elementer kunna åtskiljas genom destillering med "glas hiælmenom" (c. 5).

---

[32]) *Bring*, Saml. af Handl. och Påminnelser i Sw. Hist.; I, s. 21.

Om man ytterligare destillerar de således åtskiljda elementerna med "glasith som kallas pellican*us*" (cc. 1, 5.), erhålles utur hvardera ett serdeles vatten, som kallas "liffsens wathen" eller "quinta essentia". Nämnda vatten igenkännes genom en den yppersta lukt, och besitter egenskapen att förlänga menniskans lif, fördrifva sjukdomar, och bevara helsan. Det kan, såsom ofvan är sagdt, utdragas ur allehanda ting, utur rödt vin (c. 1) ur unga, friska menniskors blod (c. 2), ur ägg eller hönsa-kött (c. 3), ur allehanda örter, frukter och rötter (c. 4), o. s. v.

De serskilda elementerna hafva serskilda dygder i läkedom.

Elementet "wathnit" duger emot alla slags sjukdomar, antingen de tillkommit af hetta eller köld. Om det drickes när pestilencia är, drifver det etter ifrån hjertat. Det hjelper lefver och lunga, samt renar blodet.

Elementet "wædrith", taget i mat eller dryck, bevarar ungdom och styrka, friskar blodet, öker sperma, och gör mycket blod, öppnar och rymmer ådrorna i kroppen, samt helar sjuka lemmar; så att om det låtes i onda ögon, blir synen deraf klar igen.

Elementet "elden" duger till allt det som föreskrifvet står. Det gör de gamla unga på nytt, och om någon droge till döden och han dricker litet deraf med godt vin, blir han åter stark, och likasom upprest ifrån de döda. Det utdrifver etter och onda vätskor samt värmer hjertat. Om någon som är gammal, dricker litet deraf tillika med vattnet som beredes af guld [se c. 6], så förlänges lifvet.

Elementet "Jorden" duger i "Alkimie konsth", och har många andra dygder (c. 66 i *Konst-Boken,* bl. 145).

Såsom allting är skapadt af fyra elementer, har det ock i sig fyra serskildta egenskaper, nemligen "væsko", "tørhet", "hita" och "køldh" (c. 24). Dessa egenskaper förefinnas likväl hos olika ting i olika grad. Den första gradus kännes icke med smaken eller något annat sinne. Den andra gradus är väl fattlig för sinnena. Den tredje öfvergår sinnena; men förderfvar dem icke. Den fjerde gradus sargar sinnena och förderfvar dem (c. 24).

Om något slags läkemedel, örter, kryddor, blomster, stenar, trä, kalla ting, heta, torra, våta, beska eller söta, lägges i det förr omtalda lifsens vatten, tager detta till sig deras egenskaper, och ökar hundradefallt deras läke-kraft (c. 7).

Likasom elementerna äro fyra så äro ock sjukdomarne af fyra slag, nemligen våta, torra, heta och kalla. Om någon lider af en kall sjukdom, bör han använda varma läkemedel, desslikes ock kalla medel, om han lider af en het sjukdom (c. 7).

I kap. 8—21 meddelas serskildt en förteckning öfver läkemedlen, och den olika grad i hvilken de äro heta, kalla, torra, eller fuktiga.

Författaren till den skrift, hvarifrån vår svenska öfversättning blifvit hemtad, angifves uti inledningen med följande ord:

— en mæstare — — mykith from
Han kallas Joh*ann*es de rupe Cisa
ha*n* giorde thæssa bokena Christhno*m* til lisa.

Vid noggrann jemförelse skönjes ock att vi hafva framför oss en bearbetning af JOANNIS DE RUPE SCISSA eller DE ROQUETAILLADES skrift: *De Consideratione Quintæ Essentiæ Rerum Omnium;* hvilket arbetes sednare del med ser-

skild titel benämnes: *De Generalibus Remediis.* Men äfven dessa begge afhandlingar äro i sig sjelf föga annat än lån eller utdrag ifrån den ryktbare RAYMUNDI LULLII bok: *De Secretis Naturæ, seu de Quinta Essentia.* De ofvan framstälda vetenskapliga grunderna för läke-konsten tillhöra således egentligen det längst förgångna tidehvarf, under hvilket sistnämnda forskare ännu lefde och verkade.

För att gifva läsaren en föreställning om den grad af trohet, hvarmed svenska öfversättaren följt sin urkund, anse vi oss böra nämna, det *Joannis de Rupe Scissa* ofvan anförda tvänne böcker tillsammans innehålla 64 temligen långa kapitel, då den svenska bearbetningen har 89, i allmänhet korta kapitel eller delar. De vidlyftiga, stundom tröttande förklaringar och tillägg, hvilka förekomma i den latinska ur-skriften, äro vanligtvis uteleninade. Motsvarande ställen hos *Raym. Lullius* återfinnas i hans ofvan åberopade skrift, De Quinta Essentia; Distinct. I, can. I—XLV; Distinct. II, can. I—XV.

Vi bifoga här några upplysningar om de nämnda skriftställarenas öden och verksamhet.

RAYMUNDUS LULLIUS eller LULLUS föddes på ön Minorca år 1235 eller 1236. Hans fader *Raymund* härstammade ifrån en gammal catalansk ätt, och hade åtföljt kon. Jacob I af Arragonien, när denne, år 1230, återtog Baleariska öarne ifrån Saracenerna. I följd häraf blef sonen Raymund tidigt anstäld vid hofvet, och hängaf sig under denna tid utan hejd åt utsväfningar och nöjen. Slutligen fattade han en liflig kärlek till en för skönhet och behag prisad qvinna, vid namn *Ambrosia* [*Eleonora*] *de Castello.* Sedan han länge förgäfves eftersträfvat hennes ynnest, gaf hon honom slutligen ett möte, och nyttjade tillfället att visa sitt bröst, som var sönderfrätt af kräft-sår.

Ifrån denna stund föregick hos den lidelsefulle mannen en stor inre förändring, och han fattade en orubblig föresatts, att egna sitt återstående lif åt christendomens utbredande ibland de otrogna.

Vid den tid när detta inträffade (år 1265), var Raymund anstäld såsom stor-seneschal vid hofvet, och i stor ynnest hos sin konung. Icke desto mindre lemnade han sin befattning, skiljde sig vid sina anhöriga, och begynte, ehuru mer än 30 år gammal, att ifrigt lägga sig på vetenskaperna, serdeles arabiska språket. För att fullkomligt inhemta detta sednare, skaffade han sig en slaf, som var född muselman. När denne märkte att Raymund ernade predika emot Alkoran, sökte han under ett anfall af religiöst svärmeri att mörda sin herre; men blef afväpnad, och dödade sig sjelf i fängelset.

Sedan Raymund blifvit botad ifrån sitt sår återvände han till sin enslighet, och tillbragte ännu en lång tid med fasta, bot-öfningar och studier. År 1276 lyckades han förmå kon. Jacob, att i Palma grundlägga ett kollegium för 13 medlemmar af franciskaner-orden, hvilka borde lära arabiska språket, för att sålunda blifva i stånd att arbeta på de otrognas omvändelse. Någon tid derefter (omkring år 1281) gjorde han en resa till Paris. På denna färd lärde han känna den ryktbare *Arnoldus de Villa Nova,* och inhemtade af honom grunderna för kemi och läke-konst, hvilka vetenskaper han sedermera med stor framgång sjelf idkade och bearbetade.

Sednare företog sig Raymund åtskilliga nya resor, till Rom (1287), Paris (s. å.), Montpellier (1291) och Genua, för att i dessa städer åstadkomma inrättningar för christna lärans utbredande; men alla hans bemödanden voro fruktlösa. Dessa misslyckade försök kommo ho-

kommo honom slutligen till att tro, det han sjelf var af Gud utsedd att förkunna christendomen för Muhamedanerna. I sådan afsigt gick han också om bord på ett handelsskepp, och begaf sig till Tunis, hvarest han började predika emot Islam. Men han blef gripen, dömdes till döden såsom folkets förförare, och skulle hafva vunnit martyr-kronan, om icke en lärd Arab skyddat honom, och utverkat, det han fick oskadd begifva sig ur landet.

Återkommen till Genua (1293), begaf sig Raymund Lullius derifrån till Neapel, Rom, Milano och Montpellier, alltjemnt sysselsatt med planer för christendomens utbredande. Men äfven nu voro hans ansträngningar fruktlösa. Han vände sig derefter för samma ändamål till konungarne i Frankrike, Sicilien, Majorca och Cypern, men alltid lika fåfängt. Ett försök att beveka de christna furstarne till nya korståg (år 1309), och en sednare omvändelse-färd till Africa njöto icke heller den framgång, som sakens beskaffenhet och mannens brinnande nit bordt kunna påräkna.

Efter många öden företog sig den redan 79-årige gubben ännu en tredje omvändelse-resa till Afrika. Han hoppades att der få blifva en martyr för christendomen, och denna gång vann hans hopp sin fullbordan. Ankommen till Tunis begynte han offentligen undervisa folket, men hans fromma nit-älskan väckte en sådan förbittring, att pöbeln i fullt raseri kastade sig öfver honom, med slag och andra misshandlingar. Den gamle mannen förmådde med möda släpa sig ned till hamnen, och blef der liggande såsom död. Följande natten erhöllo några genuesiska köpmän tillåtelse att bortföra kroppen. De funno då ännu qvar en gnista lif, men det dröjde icke mer än tvänne dagar, förrän den ryktbare tros-ifraren afled i åsyn af sitt fädernesland, den 29 Juni 1315.

Raymund Lullius var en man af stor märkvärdighet icke blott för sin tid, utan för alla tider. Han egde rika natur-gåfvor, ehuru man måste beklaga, att de genom religiöst svärmeri erhållit en felaktig riktning. Hans kunskaper voro vidsträckta, och omfattade tidehvarfvets hela bildning. Oaktadt sina talrika, nästan oafbrutna resor, har han efterlemnat mera än 400 serskildta afhandlingar i olika vetenskaps-grenar; Språk-lära, Rhetorik, Logik, Sedo-lära, Stats-rätt, Borgerlig och Kanonisk lag, Physik, Metaphysik, Mathematik, Ton-lära, Stjern-kunskap, Läke-konst, Kemi och Theologie. Också åtnjöt han redan under sin lifstid en utomordentlig ryktbarhet för fromhet och lärdom, samt har efter döden blifvit vördad som ett helgon. [33])

Raymundi Lullii Bok *De Secretis Naturæ, Seu De Quinta Essentia* har utkommit af trycket på följande ställen: 1. Augustæ Vindelicor., 1518, in 4:o. — 2. Venetiis, 1521, in 4:o. — 3. Argentorati, 1541, in 8:o. — 4. Venetiis, 1542, in 8:o. — 5. Coloniæ, 1567, in 8:o. — 6. Basileæ, 1572, in 8:o. [34]) — I nämnda upplagor finnes den vanligtvis sammantryckt med *Alberti Magni* afhandling, de Mineral. & Reb. Metall., eller andra liknande skrifter ifrån medeltiden. —

Joannes de Rupe Scissa eller Jean de Roquetaillade var en franciskaner-munk ifrån Aurillac, i Auvergne uti

[33]) *Lenglet de Fresnoy*, Hist. de la Philos. Hermetique. Paris, 1742, 8:o, Tom. I., pp. 144—187. — *C. G. Jöcher*, Allg. Gelehrten Lex. Leipz., 1750, 4:o, Th. II., ss. 2599—2600. — *H. W. Rotermund*, Fortsetz. zu C. G. Jöchers allg. Gelehrt. Lex. Bremen, 1813, 4:o, Bd. IV, ss. 151—153 (med anf. källor). — *Perroquet*, Vie de Raym. Lulle. Vendome, 1667, 8:o, m. fl.

[34]) *Lenglet de Fresnoy*, anf. arb.; Tom. III, s. 210.

Frankrike. Han gjorde sig förnämligast känd genom sina djerfva predikningar, i hvilka han offentligen uppträdde emot presterskapets lastfulla lefnad och de storas förtryck mot sina underlydande. Tillika trodde han sig hafva syner och uppenbarelser ifrån himlen, i hvilka Gud meddelade sina straffdomar öfver menskligheten och derjemte gaf honom förklaring öfver profetiorna i den heliga skrift. Till följd af denna riktning i Roquetaillades religiösa svärmeri blef han åren 1344 och 1349, af påfvarne Clemens VII och Innocentius VI kastad i fängelse; men kom åter lös under påfven Urban VI, hvarefter han fortsatte sitt förra lefnads-sätt.

Roquetaillade lefde ännu år 1375, och tros ligga begrafven i Ville France. Af hans skrifter, hvilka till större delen utarbetades i fängelset, gjorde den s. k. *Apologus* i synnerhet uppseende på sin tid. Författaren har deruti framställt liknelsen om en fogel, som blifvit född utan fjädrar, men fått dessa till skänks af de andra foglarne. Skriftens syftning var att visa, det påfven, som af kejsare och furstar erhållit verldslig makt och myndighet, till slut skulle åter blifva fattig för sitt odrägliga högmods skull. [35])

ROQUETAILLADES bok: *de Consideratione Quintæ Essentiæ Rerum Omnium*, som nästan ordagrannt följer *Lullii* ofvan åberopade arbete, finnes tryckt i andra delen af *Grataroli* upplaga af Vera Alchemiæ Artisque Metallicæ Doctrina, Certusque Modus. Basileæ, 1561, in fol., — och Basileæ, 1572, in 8:o. — Den

[35]) *Lenglet de Fresnoy*, anf. arb; Tom. I., ss. 204–6. — *J. H Sedler*, Grosses Univers. Lex. aller Wissensch. Leipz. u. Halle, 1742, fol., Bd. XXIII, s. 1853 (m. anf. käll.). — *C. G. Jöcher*, Allg. Gelehrt. Lex.; Th. III, ss. 2315–2316; m. fl.

tryckles serskildt på samma ställe, åren 1561 och 1597, in 8:o, och har utkommit på franska, under titel: *La Vertu ou la Proprieté de Quintessence de toutes Choses;* Ed. ANTON MOULIN. Lyon 1549, 8:o. [36]).

Vi meddela här några utdrag af den svenska bearbetningen.

Bl. 91. Apostolen scriffwer aff wærdlenas lop
ath wj ærwm alle betyngde mz warum krop
oc gratom aff sywkdom ey wiliandis dø
æller skelyas fran tæsso wærdlennas øø
Natwrlike mæstara føre the sak
Stwderande gøra segh mykith omak
til ath førlængia liffwith oc thz bewara
oc hærrana ther til ey pæningana spara
then the konstena kan ær werder pris bæra
oc faa god løn mz hedher oc æra
fakwnnoger lækiare gør twfwogan kyrkiobakka
thy lækia folk, ær ey skæmpta oc snakka
Æn tha ath gwd haffwer sat æwerdeliken stadga
ath alle skwla dø swa wnge som fadga
then tid han adam aff paradis monde kasta
læthandis segh ther wm mykith basta
ath adam ey skwlle æta aff liffsens træ
oc sidhan kwnna liffwith ææ oc ææ
mz brinnande swærd satte waktaren cherubin
ath adam til liffsens træ kom ey jn
thy kwnne han ey finna moth dødenom both
oc jnge andre som fødas af hans roth
Job sægher, Allom ær giffwin vis liffsens tidh

[36]) *Lenglet de Fresnoy*, anf. arb.; Tom. III, p. 36, 290; m. fl.

til thæs syælen skal wth aff lika*m*se*n*s slidh
oc offw*er* then tidhen ka*n* ey lækedo*m* hiælpa Bl. 91. Verso.
thy hwar skal tha ændelika j døde*n* stiælpa
mæn then liffz thima*n* førstækker ma*n*ger
ath ha*n* ey æffth*er* gwdz stadga bliffw*er* la*n*gher
mz swalg, okyske oc andro*m* waadha
ey lathand*is* skælen regera oc raadha
Mæn ær liffz thime*n* ey lidhen til halffwa
tha tarffwas j sywko lækedo*m* oc salwa
til ath rædda liffwet oc thz førlængia
oc mz liffse*n*s vathn døden vthe stængia
thz ær yppasth j allo*m* me*n*niskios lækedo*m* †)
som en mæstare sc*ri*ffw*er* mykith from
Han kallas Joh*anne*s de rupe Cisa
ha*n* giörde thæssa bokena Christhno*m* til lisa
J swærike ær thz*ta* stor ska*m* oc skadhe
nær nokor bliffw*er* sywker red*is* skofwel oc spad[he]
wm lækedo*m* the alzjnthe wilya tæ*n*kia
thz røna faderløs barn oc hwar en ænkia
lækedoms doctor ær jngen j thz*ta* rikith
swa æther hwar sin math illa j spikith
ey hæller Cirurg*us* som stwderat haffw*er*
wta*n* æffwe*n*tyrara so*m* fresta hwat lagh thz tagher
sylogismos stude*ra* alle oc e*m*ptimema
ey wita*n*d*is* hiælpas før ena lithla blema
Wtsæ*n*d[*e*]*is* thy [*Konwngen*] nokro godhe mæn
til ath stwde*ra* lækedo*m* thz raadher jak æn [*oc æn*]

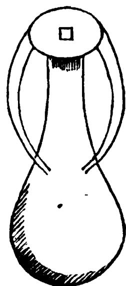
†) *Jo. de Rupe Scissa*, de Consid. Quintæ Essentiæ Rerum; can. 2:dus. — Jfr. *Raymund Lullius*, de Secretis Naturæ seu de V Essentia.; Dist. I, pars. 1.

Bl. 92. Gøra liffsens vathn c j

TAk røth win klarth. Vælsmakande oc lwktande thz bæsta tw kant finna, thy aff røth win klareras mera drægh æn aff the hwitho, oc thz distillera tre resor mz glas hiælmeno*m*, hwarya resona latandis bliffwa ather j hiælmsens nidhernis glas tridye delen, oc sidha*n* distillera syw resor lætand*is* hwarya resona nokoth bliffwa ather pa bothneno*m*, oc the distillaciones gør*is* mz lættom eldh, æller saktelikastom swa ath mællen hwarya*n* droppa*n* ka*n* tælyas til fæmtan, En. twa. tre. fira. fæm &c Oc smaka offta lætand*is* en droppa pa tw*n*gona, oc wm tw kæ*n*ner nokra beyskheth, tha distillera ather thz sa*m*ma til thes jngen beyskheth kæ*n*nes, Oc sidhan prøfwes swa wm all wæska ær skild fran the bre*n*do vathneno, Tak eth stykke soker oc læg ther j, oc wm swa ær ath thz sokreth smælther, thz haffwer thz bræ*n*da vatnith æn wæsko j segh, mæn smælther thz ey, tha haffwer thz jnga wæsko j segh, Thy the væska*n* skal al borthtakas mz distilleri*n*ge*n*ne, †) Jtem Annarled*is* prøffwes swa, Tak bombas oc doppa j thz bræ*n*da wathnith, oc tænth ther j elden, oc wm thz
Bl. 92. Verso. bri*n*dher wæl, tha ær al væska*n* bortho, mæ*n* thz ey bri*n*na, tha ær ther j wæska, oc tarffwas distilleras, oc thz*ta* kallas brænth vathn Aff hwilko liffsens wathen skal gøras so*m* kallas quinta essentia, Oc gøres swaa, Tak glasith som kallas pellican*us* som ær alth helth giorth aff eno stykke haffwand*is* eth hol øffwerst, oc som twa arma, pipor affwan aff gangandis nidher j glasith, gønom nidher ganger alth thz wathnith som wphøyes nath oc dagh swa som thz ginge j eno*m* cerkil jamlika, til thæs thz bræ*n*da wathn*it* bliffwer liffsens wathen, wm thz æn twsanda resor

†) *Raym. Lullius*, de V Essent.; Dist. I. pars 2.

haffde gangith wmkri*ng* j glaseno, hwilkith swa skal gøras, †) Jt*em* holith skal alsting*is* wæl tæppas ather som ær øffw*er*sth j glaseno, mz luto sapiencie hwilkith gør*is* aff twa dela kalk, enom del boli arme*n*ici sa*m*man ælth mz the hwito aff æggeno, Æller aff myøl kalk oc paper sa*m*man støth mz the hwitho aff æggeno, oc tæppes swa ath jnthe vædh*er* æll*er* aandarwm ær ther øffwersth*, Sidhan thz ær swa distillerath j the glaseno *Bl.93. manga resor oc flere dagha, ypnes holith, oc tha wthgangh*er* en yppasta lwkt oc wpfyller hwsith, Thz ær liffsens wathn, Mæn haffw*er* thz ey the dyrasta lwktena, tha tæp glasith ather som før oc distille*ra* til thes tw kanth gissą ath nogh ær, oc tha ypna glasith, thy the lwkten gar affw*er* alth thz so*m* wæl lwktar, j w*er*dle*n*ne, ††) Jt*em* thz glasith ma sætias j heta hæsta dy*n*gio swa ath hoffwodith standh*er* affwa*n* dyngiona j wædhreno oc swa distilleras th*er* aff thz førscr*i*ffna liffsens wathn, hwilkit kan førlængia mæ*n*niskio*nn*as helbrigde, †††) Oc tolket liffsens wathn ma gøras aff ma*n*gskona tingo*m*, som ær aff mæ*n*niskios blod, aff alskona dywras køth, och aff æggiom, oc androm tingom &c

[c. 2.] Aff me*n*niskios blod

Tak mæ*n*niskios blod som bardskærara læta wm aff aadrom aff wngo*m* oc helbrigdom mæ*n*niskio*m*, Oc sidha*n*

---

†) *Jo. de Rupe Scissa*, anf. arb.; c. V. — Jfr. *R. Lullius*, de V Ess.; Dist. I. pars 2. — ††) Anf. arb.; c. VI. — Jfr. *Lullius*, de V Essent.; Dist. I, can. 2. — †††) Anf. arb.; c. VII. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, pars 2.

thz haffwer standith oc leffratz bæl wæskona aff the, oc mz the leffrado blodeno blanda tyonda delen aff tilreth oc
Bl. 93. Verso. renth salth, oc læth thz j eth glas tæppand*is* wæl ath*er* mz luto sapi*encie*, oc swa sætiand*is* nidh*er* j heta hæsta dyngio, oc wmskifft*is* dyngian ena reso wm wikwna, Oc alth j glasenó wænd*is* j wathn jnna*n* 30 æll*er* 40 daga, æller snarlikare*n*, Oc sidan distillera thz mz glashiælmeno*m*, oc thz som bliffw*er* ath*er* j glaseno tak vth oc mal pa steneno*m* mz the sa*m*mo wathneno, oc ath*er* distillera som før, oc øffwes thz flero*m* sinno*m*, Sidhan thz wathnith ær wæl giorth klarth, tha læth thz j førsc*ri*ffna pellicanj glas oc distillera thz j sino*m* wmgangth til thes thz bliffwer swa wæl lwkta*nd**is* som thz andra førsc*ri*ffna liffse*n*s wathn, Jte*m* saltith skal swa tilredas, bre*n*nes, oc sidhan smælt*is* j warmth wathn, oc stilleres mz filtenom, sidhan torkes mz lættan eld j eno glase*ra*do fath, oc sida*n* bre*n*nes en dagh oc ena nath, †)

Bl. 94. Recto. [c. 4.] Aff allo*m* yrto*m*, frwkth oc r*ø*t*er* vthd*r**a*ga ††)

Bl. 94. Recto. [c. 5.] Athskelya fira elementh j allo*m* ti*n*go*m*.

Vilth tw athskelya fira eleme*n*th aff nokro ti*n*g hwath hælst ti*n*g thz wa*ra* kan, Tha støt thz tingit først oc røth mz salt görand*is* ther aff wathn som førsc*ri*ffwith
Bl. 94. Verso. standher, Exempl*u**m* aff me*n*niskio blodh atskelya*nd**is* elementen, llæth thz røtta blodith j et glas oc distillera wathnith aff mz glas hiælmenom sætiand*is* glasith mz blodeno j ena gryto fwlla mz wathn, gøra*nd**is* elden wndy oc kallas balne*u**m* marie, oc tha distilleras jnthe a*n*nath

†) Anf. arb.; c. X. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. IV.
††) Anf. arb.; c. XI. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. IV.

wthan wathnith, oc the andro try elem*e*nten bliffwa j glaseno pa bothnenom, Sidan blanda thz sa*m*ma distillerada wathnith mz the som atherbleff j glaseno, sætia*n*d*is* thz glasith athertæpth j thz balneu*m* marie j syw dagha, oc jnthe distilleres, Sidan tak thz glasith wp aff balneo marie oc sæth hiælme*n* pa sætiand*is* thz j warma askona distillerand*is*, oc tha bliffw*er* thz som distilleras som en gol klar olya, oc sidan jnthe meer wthgangher haffw*er* tw tha twe*n*ne elementh som ærw vathnith och vædhreth, oc the tw atskel lætand*is* them j eth glas distillerand*is* mz hiælmeno*m* j balneo ma*r*i*e*, oc wathnit wthgangher, och vædrith bliffw*er* ather som en olya pa botneno*m* Sidhan ærw elde*n* oc jorde*n* athskelya*n*de Tak tha aff the sa*m*mo wathnsens element fira libras lætand*is* thz pa ena libra*m* aff the som ather ær, oc blanda* wæl sa*m*man *Bl.95.
sætiand*is* thz syw dagha j balneo ma*r*i*e* athertæpth wæl, Sidhan tak thz oc distillera mz hiælmeno*m* pa starko*m* eld oc tha wthgangher røth wathn, oc pa bothneno*m* bliffwer ather swart jordh, Sidan tak thz røda wathnit thy thz ærw twe*n*ne eleme*n*th som ærw elde*n* oc wathnit, Distillera thz m[z] hiælmeno*m* j balneo marie oc wathnit gangher wth klart, oc pa botneno*m* bliffw*er* en rød olya, oc thz ær eleme*n*tith elden, oc swa ærw al fira eleme*n*ten athskeld, Oc ær witand*is* at eleme*n*tit vatnith lætz til j gen ath wtdraga elden aff jorde*n*ne, oc værdrith, thy the jnte wthgingo wthan mz wathnse*n*s hiælp j distilleri*n*ge*n*ne, Sidhan aff hwaryo tesso eleme*n*teno gør særdelis liffsens wathn m[z] glaseno pellicano som førsc*r*iffwit ær, oc tæslikes magha elemæ*n*ten aff andro*m* tingom atskelyas, oc liffse*n*s vathn gøras, Oc alt liffsens wathn skal gømas j tætto*m* glasom ath thz ey flygher borth, †)

†) Anf. arb.; c. XII. -- Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. V.

[c. 6.] Til ath førlængia me*n*niskio*n*nas liff

Tak ducata oc sla th*em* wth j ty*n*na skiffwor oc th*em* lægh pa ena jærn skoffwel, oc glødga th*em* j eldeno*m*, Sidhan haff eth glaserat kar fwlth mz brænth wathn alsting*is* goth oc th*er* j kasta the gwlskiffworna slækkia*n*d*is*
Bl. 95. Verso. th*em* warlika swa ath jnthe jærn komber widh*er* wathnith, oc swa slækkes th*er* j fæmtyo resor, oc thæs offtaren the swa slækkias, thæs yppare*n* bliffw*er* thz wathnith, Oc wm tik synes at vathnith my*n*skas aff the slækni*n*ge*n*ne, tha tak a*n*nath goth brenth wathn oc slæk j*n*na*n* swa ma*n*ga resor, oc læth sidan vatne*n* sa*m*man, Oc thz bræ*n*da wathnit taker til segh alla gwllens dygdh*er* oc krafftth*er* hwilke ærw store oc wnderlike til ath førlængia mæ*n*niskionnas liff, Sidha*n* blanda thz gyltha wathnit mz liffsens wathn, oc drik th*er* aff, Thy thz førlængh*er* mæ*n*niskio*n*nas liiff, oc bewarar helbrigde, †)

Bl. 96. Verso. [c. 8.] Liffse*n*s vathn taker til segh krafft*er*

Tak liffsens vathn læggia*n*d*is* i thz hwat yrth, krydde, røth*er*, frø, blomsth*er*, æll*er* a*n*nor ti*n*gh hwilke*n* tik tækkes sætya*n*d*is* mz glaseno j solena tre tima, æll*er* pa lættan eldh, tha taker thz til segh the sa*m*ma dygdena oc krafftena som thz tingith haffw*er* som swa lagd*is* th*er* j, Oc al the tingh aff hwilko*m* syrwpus ær göra*n*d*is* læggis th*er* j swa som førsagth ær, oc han bliffw*er* hw*n*dradha fallom bætre aff liffsens wathne, Oc thy ær thz*ta* en almе*n*nelike*n* regla wm alskona ting som framdelis wpræknas j boke*n*ne, vm yrth*er*, blomst*er*, røth*er*, stena, træ, kaald ti*n*g, heth, tør, vaat, beysk, søth, &c Thy liffsens

†) Anf. arb.; c. XIV.

sens wathn ær *eth anbwd til ath taka aff th*em* j seg *Bl. 97 Recto.
alla tingas krafft*her* oc dygd*her*, oc j th*em* hwndrada fallelika*n* økya theras gærni*n*gh j lækedo*m*menom, †) Oc thy tarffwas witha j hwàth gradu nokor ti*n*g ærw heth, kald, tør, æll*er* wáath, och swa kanth tw th*em* lætha j liffse*n*s vathn æffth*er* thy som tik tarffwas, Ath wm tw ær kall*er* lægh th*er* j warm, oc tæslikes kàld ti*n*g, wm tw æst mykith heth*er* &c

[c. 9.] Calida in p*ri*mo g*ra*du

Borago
ffum*us* terre
Altea
Eupatoriu*m*
Camomilla
Sticados
Tribulus
Coria*n*dr*um*
Cuscute
Ozimu*m*
Spica nardj
Celtica
Se*m*en altee
Se.[men] t*ri*folij
Se.[men] sisamj
Se.[men] milize
Se.[men] Coria*n*drj
Se.[men] atriplic*is*
Se.[men] ozimj
Se.[men] Cuscute
flos Narcisi
fl.[os] lilij
f.[los] Croci
f.[los] camomille
f.[los]Enule
Ràdix jrèos
ra.[dix] Aristologie
ra.[dix] Agarici
Amigdali dul,[ces]
Mora matura
Jnjube
Oliue matur*e*
fficus
Castanee
Musa
Cana mellis
Auellane
Capparj

†) Anf. arb.; c. XVII. — Jfr. *Lullius*, de V Essent.; Dist. I, can. VII.

*Bl. 97. Verso. lentici.
Cortex pomj citrinj
ffolia laurj
Gariofoli
Triticum
Cicer album
risum
Orobus
lingua auis
Cubebe
Cardamomum
Cicinnj
Sarcocolla
laudanum
Muscum
*Storax
figia
Vitrum
Caro porcina
Ca.[ro] equina'
Ca.[ro] Camelina
Car.[o] pullina
Ca.[ro] hircina
Ca.[ro] passerum
Ca.[ro] Columbarum
Ca.[ro] anatum
Ca.[ro] anserum
Car.[o] fasianorum
Car[o] piscium salsatorum †)

Bl. 102. Recto. [c. 22.] Humida in 3 *gradu*

Semen psilij. Semen papaueris al.[bi] se[men] capparum flos violarum. flos papaueris albj. ††)

[c. 23.] Humida in 4 *gradu*

Argentum viuum. Nix. leptoaria †††)

Bl. 102. Verso. [c. 24] Vnderstanda gradus

Thy al ting ærw skapath aff fira element som ær aff jordenne, wathneno, eldenom oc wædhreno, haffwer ther

†) Anf arb.; c. XVIII. — Jfr. *Lullius*, de V Essentia; Dist. I, can. VIII.

††) Anf. arb.; c. XXIX. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XIV.

†††) Anf. arb.; c. XXIX. — Jfr, *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XV.

føre hwart thera j segh fira eghelighether, so*m* ær hita, væsko, køldh, oc tørheth, Och wil tw witha my-kith hwarth aff førsc*r*iffno*m* tingom haffw*er* aff hita, køldh, æll*er* tørko, oc væsko, tha letha thz wp j før-sc*r*iffno tafflo, oc sc*r*iff thz wp, oc leta æn fra*m*del*is*, oc sc*r*iff ath*er* thz wp, Ex*emplu*m, qwekselff ær heth jn 4to *gradu*, oc vaath jn 4 *gradu* som tw findh*er* j tafflo*n*ne &c Th*en* første *gradus* kæ*n*nes jnthe j smakeno*m* æll*er* androm si*n*nom, Th*en* andre grad*us* ær si*n*no*mmen* wæl beko*m*me-liken, Th*en* tridhie øffw*er*ganger si*n*nen, men tha likowæl ey fordærffwar th*e*m, Then fiærdhe sarghar oc fordærff-war sy*n*nen, oc swa vnderstandas *gradus*, †[1])

[c. 26.] Tingh som wthdragha †[2]) Bl. 102. Verso.

[c. 29.] fflegma rensa Bl. 103. Recto.

Sarcocolla, Sambue*us*, c*r*oc*us* orten*sis*, anacardj, coco-gnidu*m*, turbith, coloq*ui*ntida, thim*us*, Stafisagria, Hermo-dactili, piretru*m*, Euforbiu*m*, capsia, salge*m*ma, læt*is* j liffsens wathn, †[3])

[c. 35.] Stæ*m*ma blodh †[4]) Bl. 103. Verso.

[c. 36.] Stæ*m*na løsan bwk †[5]) Bl. 104. Recto.

---

†[1]) Anf. arb.; c. XXX. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XXIII.

†[2]) Anf. arb.; c. XXXI, 2. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XXV.

†[3]) Anf. arb.; c. XXXII. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XXVI.

†[4]) Anf. arb.; c. XXXIII. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XXVII.

†[5]) Anf. arb.; c. XXXIV. — Jfr. *Lullius*, anf. st.

Bl. 105. Recto. [c. 41.] Maattelika ætha køtit j saarw*m*

Thus, Aristologia, jreos, orobi, litargiru*m*, Cerusa, plu*m*bu*m*, aspaltu*m*, mirra, semen at*ri*plic*is*, seme*n* tamarisci, mel, aloe, læth thz j liffsens wathn; †[1])

[c. 42.] Ætha dødkøth j saro*m*.

Es vstu*m*, Salge*m*ma, flos er*is*, verdetu*m*, alumina, vit*ri*olu*m*, tucia, Anthimoniu*m*, arsenicu*m*, læthes j liffse*n*s wathn, †[2])

Bl. 105. Verso. [c. 46.] Sa*m*ma*n* lækia æll*er* fæsta saar †[3])

Bl. 106. Verso. [c. 50.] Ypna swettebororna †[4])

Bl. 108. Recto. [c. 58.] Moth eth*er* †[5])

Bl. 111. Recto. [c. 67.] Gøra ognen Athanor †[6])

Bl. 113. Verso. [c. 71.] Moth allerdom

Tak liffsens wathn som giorth ær aff brænth win j glaseno pellicano som førsc*ri*ffwith ær c [j] tilførna, oc th*er* j læth q*ui*nta*m* essen*tia*m aff gwl oc perlor giorda, æll*er* aff perlo modh*er* skina*n*de, oc th*e*n so*m* ga*m*mal ær drikke th*er* aff qwæl oc morgo*n*, och natwre*n* førnyes oc

---

†1) Anf. arb.; c. XXXVII. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XXXIV.

†2) Anf arb. c. XXXVII. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XXXI.

†3) Anf. arb.; c. XXXVIII. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XXXII.

†4) Anf. arb.; c. XXXIX. 2. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XXXVII.

†5) Anf. arb.; c. XXXIX, 4. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. I, can. XLII.

†6) Anf. arb.; c. XLII, 5.

styrkes længe liffwa, *Jtem tak quintam essentiam aff *Bl. 114. yrthenne Celidonia aff henne wtdraghande fira elementh och them atskelyandis som førscriffwit ær c [5.] oc aff eldsens elemænth læth j liffsens wathn en droppa giffwandis them drikka som droghe til dødhsens thima, oc strax faar han sina helso, oc liffweth førlængis, swa som han haffde warith resther wp aff dødha, wtan gwd haffwer enkannelika kallath honom tha aff wærdlenne, Oc thzta wathnith skwlle altid wara redho til handa tha som kwnne tarfwas, †)

[c. 76.] Gøra dyærffwa j stridh Bl. 115. Recto.

Tak liffsens wathn, oc læg yrtherna peoniam, angelicam, oc saffran, oc quintam essentiam aff gwl oc perlor, j thz, oc then som drikker ther aff bliffwer dyærffwer oc trøsther, oc førsma dødhen oc allan wadha, Oc thy skwlle konwngen haffwa bryggio kar fwl aff brænth win, oc the førscriffno tingen ther j gwthen giffwandis hwaryom stridzmannenom en godhan dryk ther aff, tha stridhen skwlle standa, oc the mykith trøstelikaren tha striddo, oc fingo segher, oc thz ær sannelika prøffwath wara visth, ††)

[c. 77.] Wtdriffwa diæffla oc trøldom

Tak liffsens wathn, oc j thz læth quintam essentiam aff gwl oc perlor, oc yrthena perforata, æller frøth aff henne, oc giff honom drikka som ær befæ[n]gdher, Jtem tak gallan aff enom fisk som hether saringina oc læth j ena bysso som giord ær aff ene træ, oc tha tw gaar j sængh

†) *Jo. de Rupe Scissa*, de Generalibus Remediis; c. I, 2. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. II, can. II.

††) Anf. arb.; c. VIII. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. II, can. VII.

læg pa gløḋherna aff them gallanom, oc then røken førdriffwer allan trøldom oc dyæffwlskap aff the hwseno,
Bl. 115. Verso. Jtem gallen aff enom swartom hwnd lwktar swa mykith illa ath han førdriffwer diæfwllen borth aff hwseno, oc hwar han stænkes wm hwsith kan jngen troldom haffwa makth, oc tæslikes wm hwndsens blod stænkes pa wæggiana, swa som ær scriffwith wm fiska leffrenas røk thobie 8 †[1])

Bl. 116. Verso. [c. 82.] Jamliken skælffwo soth †[2])

Bl. 117. Recto. [c. 83.] Skælffwo soth terciana †[3])

Bl. 118. Recto. [c. 86.] Gælnyngom oc affwithom †[4])

Bl. 118. Verso. [c. 88.] ffebris oc pestilentia

Moth febrem aff pestilentia oc annan hita tak liffsens
*Bl. 119. Recto. wathn, oc halffdelen aff * quintam essentiam giorda aff menniskios blod oc rothena aff bwglosse, oc acetosam, litith aloe, oc euforbij, jerapigre, lilio røther, quintam essentiam aff gwl oc perlor, capilli veneris, oc ysopj, the alle ærw bæstæ tingh moth dødha bølder, oc pestilencia, oc mz th[e]m takes quinta essentia som lossar, oc takes ther aff daghlika, oc hwar dagh wm morgonen drikke brenth win, tha befængis han ey aff onth wædher, oc take pillulas warlika mz brænth win wektha, oc hwsith røkes mz mirram, rwto, oc enetræ brændh, †[5])

---

†[1]) Anf. arb.; c. IX. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. II, can. VI.
†[2]) Anf. arb.; c. XIV. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. II, can. XII, XIII.
†[3]) Anf. arb.; c. XV. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. II, can. XI.
†[4]) Anf. arb.; c. XVII.
†[5]) Anf. arb.; c. XIX. — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. II, can. XIV.

[c. 89.] Moth kramp

Krampo dragh ko*m*ber aff senornas vankilsom, oc ho*no*m læker liffsens wathn drwkkith oc pa strwkith, æll*er* och brenth win, Jt*em* Tak flamula*m* oc bla*n*da mz liffse*n*s wathn lætand*is* standa tre thima, oc sidhan gnidh th*er* mz lidhamothen, oc ryghtafflona wæl, oc sida*n* bredh pa ho*no*m wæl, oc ho*no*m tha st*ra*x tilko*m*ber skælffwo soth, oc kra*m*po sotte*n* gangh*er* borth, oc sidhan driff borth skælffwo sottena so*m* førsc*ri*ffwith ær, †)

III. Bl. 122—148, 151— 185, KONST-BOK, innehållande strödda samlingar i TEKNOLOGI och LÄKE-VETENSKAP. — Fördelad i 222 kapitel.

Utgifvarens ringa bekantskap med medeltidens litteratur inom detta område, sätter honom ur stånd att angifva de källor, hvarifrån närvarande samlingar blifvit hemtade. Emedlertid visar sjelfva handstilen att anteckningarne hopkommit på något skiljda tider, likasom de förmodligen äro af skiljd härkomst. Vid närmare påseende skönjes äfven, att vi nu icke ega samlingen i dess ursprungliga fullständighet, utan att större delar deraf gått förlorade. Dessa nu förkomna delar hafva varit kallade *Lib. A.* och *Lib. B;* den ännu befintliga återstoden benämnes *Lib. C.* Sådant blir tydligt af de hänvisningar, hvilka göras på åtskilliga ställen. Genom anteckning i randen af bl. 132 Recto, 139 Verso, 162 Verso, 173 Verso, hänvisas läsaren till serskildta kapitel och uppsattser,

†) Anf. arb.; c. XX — Jfr. *Lullius*, de V Ess.; Dist. II, can. XV.

hvilka ännu återfinnas i vår handskrift. Nämnda anteckningar begynna alltid sålunda:

Sequitur in presenti lib. C. fol. . . .

Men på andra ställen förekomma liknande hänvisningar till blad och uppsattser, hvilka nu icke igenfinnas, såsom

Bl. 180 Recto:

Sequitur in libro A folio 135 Gøra perlor

Bl. 161 Recto:

Sequitur in libro B folio 185 Sætherwærks konsth

Man kan häraf dömma, att samlingen ifrån början bestått af minst 3:ne delar, och att de redan vid handskriftens paginering frånskiljda eller förlorade böckerna *A* och *B* till beskaffenhet, såsom till omfång, liknat den *Lib. C*, som ännu finnes i behåll.

Kapitlen i närvarande Konst-Bok äro icke numererade. Emedlertid finnas strödda spår, hvilka utvisa att samlaren begynt ordna sina anteckningar, — kanske i förbindelse med de delar hvilka gått förlorade. Här och der vid kapitel-öfverskrifterna förekomma siffror, hvilka tillsammans bilda en följd emellan talen 15—47, 55—65. På bl. 171 Verso finnes antecknadt:

Hic persalta quinque capitula sequencia

Bl. 172 Verso:

persalta 4 capitula sequencia

och Bl. 178 Verso, likaledes:

persalta hic vnum capitulum.

Hvad för öfrigt angår samlingens beskaffenhet, torde läsaren kunna dömma af de utdrag hvilka här meddelas.

Bl. 122. Aff allo*m* tingo*m*, dywro*m*, fisko*m*, foghlo*m*, maa gøras salth, bre*n*nand*is* them først j asko, swa som salth gørs aff asko som brænd ær aff træ æller aff kalk som bræ*n*dher ær aff

steno*m*, och the ting som natwrlika ærw rødh gøra aff segh røth salth, mæn the tinga*n*nas bre*n*nilse skal gøras jnw*er*t*is* j lykth kar, Oc wil tw bre*n*na salt aff blod, tha tørka thz førsth, oc goth ær ath tw førsth smælther twa dela alme*n*nelikit salth j viij dela blodh, oc sidha*n* tørka-alth, oc ther æffther bræn thz j ognenom ther glas plægha gøras, æller leerkrwkor, æller j ogneno*m* so*m* kallas reue*r*be*ra*tio*n*is ena nath oc en dagh, Jt*em* ær thz nokra handa dywra køth som ey kan tørkas tha læg thz j nokoth kar wæl tæpth mz ler ath jnthe wædher wthgangher bre*n*nand*is* thz j twa dagha wthan salth, oc sidha*n* sywd thz j fira dela raghn wathn, til thæs wathnith ær affswdith til hælfftena oc æn lith meer, Sida*n* distillera wathnith aff mz filteno*m*, oc ther næsth løpna thz wathnith pa saktom eldh, oc tha haffw*er* tw salth aff dywr oc thz offw*er*gaar a*n*nor salth til ath smælta mz, Sidhan smælth thz j twa dela ræghn wathn, oc sæth thz swa nidher j dy*n*giona ena *wikw, oc ther aff bliffw*er* thz hwassare*n*, Sidhan løpna thz pa asko*n*ne heto, oc ær thz swa at thz jngangher nær tw læggher thz pa noko*n* malm, tha ær thz got, mæn gangher thz ey jn, tha smælth thz ather, oc ather løpna thz, Jt*em* salth swa giorth aff mwlwandreno*m* bre*n*dom løpnar qwekselff gørand*is* thz harth, oc wændher kopar j gwl, oc jærn j selff, Somme taka halffdelen aff pwlwe*r*es talpe oc twa dela salpether gøra*n*d*is* ko*n*stena oc alskona salth haffw*er* natwr til at ga*n*ga j gønom, oc stadfæsta, oc subtiliera j eldeno*m*, *Bl. 122. Verso.

[c. 2.] Kalk aff gwl

[c. 3.] Kopar gørs j kalk Bl. 123. Recto.

Bl. 126. Recto. [c. 13.] Salth aff malmom

Bl. 126. Verso. [c. 14.] Gøra saapo wtan eld

[c. 15.] Hwith saapa væl lwktande

Bl. 127. Recto. [c. 17.] Balla til lwkth

Bl. 127. Verso. [c. 18.] Oldano co*m*mune til lwkth

Bl. 128. Recto. [c. 21.] Moth pestile*n*s væd*e*r en bal

Bl. 128. Verso. [c. 22.] Pomata

Bl. 129. Recto. [c. 23.] Pulueres aff Ciprj

Bl. 130. Recto. [c. 25.] Oxelleti

Bl. 130. Verso. [c. 27.] Gøra tænd*e*rna hwita

Bl. 131. Recto. [c. 28.] Gøra raff *15*

[c. 29.] Gøra Cenober *16*

Bl. 131. Verso. [c. 30.] Litha been *17*

Bl. 132. Recto. [c. 31.] Gøra korel *18*

Bl. 132. Verso. [c. 34.] Gøra lac v*irginis* til qwi*n*no prydilse

Tak alwn ij lod, oc ræghn wathn viij lod blanda*ndis* sa*m*ma*n*, oc sywdh sa*m*man, sidan distillera thz mz filteno*m*, oc læt j en ampwl, Sidan tak blyhwith so*m* kallas cerusa ij lod, maland*is* thz granth oc blanda thz malna j viij lo ætikkio starka, oc sywd sa*m*man, oc sida*n* distillera mz filteno*m*, oc læth thz j en a*n*nan a*m*pwl sær-

delis aff glas, oc tha qwi*nn*a*n* wil prydha segh, take lika mykith aff hwaryo the wathneno so*m* ær j baadho*m* amplo*m*men pa hand loffwa*n* røra*n*d*is* sa*m*ma*n* oc stryke pa ansiktith &c

[c. 35.] Taka borth haar Bl. 133. Recto.

Tak thz hwita aff æggeno, oc ther j lath wphøyth qwekselff blanda*n*d*is* væl sa*m*ma*n* oc smør ther pa kroppe*n* so*m* tw wilth taka borth haareth, oc ey wæxer ather,

[c. 36.] Røth wathn til qwi*n*no prydilse

[c. 38.] Gøra færnisso Bl. 133. Verso.

[c. 39.] Gøra lacha*m* thz ær færgha

[c. 41.] Gøra bri*nn*a*n*de speghla Bl. 134. Verso.

Tak ij lod bre*n*nesten, pix greca*m* iiij lod, tyærw ij lod, qwekselff ij lod, oc smælt pice*m* oc tyærona, oc læth j he*n*ne brennestene*n* malna*n*, oc sidhan qwekselffw*ri*t oc tha thz ær sa*m*ma*n* blandat, læg thz pa speghil glasit pa then waghen som jnwither, oc fæsth thz swa j trædh ther glasith skal sithia, oc tha tw wilth wæth glasith mz wathn oc sæth then speghille*n* j solena, oc synes bri*n*na,

[c. 42.] Gøra lwtho stræ*n*gia oc harpo,

[c. 43.] Gøra twaal Bl. 135. Recto.

[c. 44.] Twaal balla til baardskærar*a* Bl. 136. Recto.

[c. 45.] Konsth som kallas retrakth *55* Bl. 136. Verso.

[c. 47.] Prydilse pa skrin oc speghla *57* Bl. 137. Verso.

[c. 49] Gøra eth æple til lwkth *59* Bl. 139. Verso.

Bl. 140. Recto. [c. 51.] Olya aff linfrø

Bl. 140. Verso. [c. 53.] Olya aff roser

Bl. 141. Recto. [c. 55.] Olya aff lylior

Bl. 142. Verso. [c. 60.] Olya aff enom ræff

Bl. 144. Recto. [c. 65.] Ole*u*m obre*n*neliken

Bl. 144. Verso. [c. 66.] Celidonia

Tak en storan hop aff yrte*n*ne Celidonia tha hon stand*er* j blomsth*er* æll*er* a*n*na*n* tid mz sina røther, oc hakkes sma oc støt*is* j mortareno*m* ey mykith wtha*n* knoses oc swa læth he*n*ne j eth storth glas sætiand*is* nidh*er* j hesta dy*n*-gio hetha j trætio dagha, wmskifftand*is* dyngiona hwar syw*n*de dagh, oc glassit wari wæl tæpth, oc nidh*er* jor-
*Bl.145.dath, Sida*n* tak thz op oc distillera mz glashiæl*meno*m* w[a]thnith th*er* aff j balneo marie, Sidha*n* tak dræggena so*m* ær ath*er* j glaseno oc mal pa steneno*m* alst*ingis* gra*n*na lætand*is* he*n*ne ath*er* j glaseth oc thz sa*m*ma wath-nith mz tæppand*is* wæl affwan oc swa sæth thz j heta solena viij dagha, Sidhan sæth hyælmen wppa oc distil-le*ra* pa hetho asko*n*ne mz lithlo*m* eld, oc ga*n*g*er* tha golth wathn wth, oc ærw twe*n*ne elementh, Oc the skwla skelyas distillera*n*de sidhan j balneo ma*rie*, thy wathnit gangh*er* wth, oc eleme*n*tith wædret bliffw*er* qwarth, oc thz gøm særdelis j tæpto glas, Sidhan wægh dræggena so*m* bleff ath*er* j glaseno, oc pa hwarn en deel dræg, læth fira dela aff eleme*n*teno vatneno som tw di-stille*ra*de, oc blanda sa*m*ma*n* j glaseno oc tæp væl ath*er*

sætia*n*d*is* j balneu*m* marie j viij dagha, Sidha*n* sæt hiælme*n* wppa oc distillera mz starko*m* eld, oc tha wtgangher røth wathn, oc eleme*n*tit swart jord bliffw*er* ath*er* j glaseno, Sida*n* distillera thz rødha vathnith j balneo ma*r*ie oc eleme*n*tith vathnit gangh*er* wt, och eldens elementh bliffw*er* qwar j glaseno, gøm hwarth særdelis,

Eleme*n*tith vathnit dogh*er* moth allo*m* sywkdo*m* badhe aff hita æll*er* køldh* tilko*mm*en, thz driffw*er* eth*er* fran hiærtano drwkkith tha pæstilencia ær, thz hiælp*er* leffwewere*n*no oc lw*n*go, oc re*n*sar blodit, *Bl.145. Verso.

Eleme*n*tit vædrith bewarar wngdo*mm*e*n* oc starkleke*n* takith j math æll*er* dryk, thz færskar blodith oc øker sperma oc gør mykith blod, thz ypna oc ry*mm*er aadhrorna j lika*mm*eno*m*, oc ær nokor ly*mm*or vanskadher, tha helar oc førbætrar thz ho*n*om, lætes thz j ond øghon tha giffw*er* thz klara syn jgen,

Eleme*n*tit Elden dogh*er* til alt thz so*m* førsc*r*iffwit ær, oc gør th*e*n wnga*n* som ær ga*m*mal, oc th*e*n som droghe til døde*n* taker ha*n* litith th*er* aff mz got win drikka*n*d*is*, tha bliffw*er* ha*n* ath*er* starker oc swa som wpresther aff døda, oc wthdriffw*er* ether oc onda væsko, och wærmer hiærtath, oc taker nokor then ga*m*mal ær litit aff the mz vatneno som ær giorth aff gwl thz førlænger mykith liffwith drwkkith,

Eleme*n*tit jorden ma bre*n*nas j kalk oc lætas pa he*n*ne sith eghith wathn oc ather distilleras aff, tha gørs ther aff salt oc dogher j alkimie konsth, oc ma*n*ga andra dygdher æn h*er* scriffwas,* J*tem* sa*m*ma dygdher haffwa fira eleme*n*t wthdraghin j sa*m*mo førscriffno matto aff me*n*niskios blod hwilket takis aff helbrigdom me*n*niskiom som ærw 36 aara gamble æll*er* yngre, *Bl.146. Recto.

Bl. 146, Recto. [c. 68.] øgna vathn

Bl. 146. Verso. [c. 71.] Gøra saponem twaal

Bl. 147. Verso. [c. 72.] Glasera leer kar førgylth

Bl. 148. Recto. [c. 76.] Litargirium gøres swa

Bl. 151. Recto. [c. 77.] pwlwer til at gøra hwita tænder

[c. 79.] Pillule tempore pestis

Bl. 151. Verso. [c. 82.] ffistula oc Cancer

Bl. 152. Recto. [c. 84.] Skelya gwl oc selff fran kopar

Bl. 152. Verso. [c. 85.] Gywtha jærnlod til byssor

Tak goth jærn smith j stækkotta tena oc gør en oghn som haffwer ena kwpo mith j segh aff leer, och aff kwponnas bothn sæties en jærn pipa, tha likowæl ey swa ath hon gar gønom jn j kwpona, Sidhan læggis støt kol j kwpona, oc jærn tenana wm kringh affwan kwpona, oc swa kol nogh affwan wppa j kwpona, oc blases swa mz twa bælya en pa hwarya sidhona, ey swa ath blasten taker pa jærn tenana, swa bliffwa the jæmlika hethe, oc flytyes ææ meer oc mer til eldhen som the glødgas,
Bl. 153. oc tha the ærw swa glødgade ath the bliffwa hwithe j eldenom, læggis wp j elden oc blases nædhan føre them stærkiandis eldhen ganskans wæl stænkiandis mz vathn pa honom, oc swa smælta the nidher j kwpona, oc tha haffwes en forma aff jærn j hwilko jærn lodhen gywthas, oc tha ypnes jærnpipan mz enom then bøstandis holith wp mz enom hammar, oc iærnith smælth rindher j for-

mona, Sidhan læggis jærn lodith widher elden oc elles ather wp langsamlika, annars ær thz skørth oc bristher skwtith mot mwren æller thz harth ær,

[c. 87.] Hærdha jærn Bl. 153. Verso.

[c. 93.] Gwl lith Bl. 155. Recto.

[c. 95.] Gøra hwitan kopar Bl. 156. Recto.

[c. 100.] Sofisticacon bona Bl. 157. Recto.

[c. 102.] Moth pæstilencia soth Bl. 157. Verso.

[c. 107.] Gøra gwl aff bly Bl. 158. Verso.

[c. 110.] Gøra sal armoniacum Bl. 159. Verso.

[c. 112.] Gøra stridz vaakn Bl. 160. Recto.

Tak fiska lim giorth aff maghommen, viij lod, mastic ij lod, oc blanda wæl samman Sidhan lima ther mz samman tre æller fira faalth læroffth, oc apthera pa nokre formo som fæller segh æffth likamsens skapnath, oc tha thz ær tørkath bither ey jærn pa thz harniskith, Jtem aff lædher plæghas mykith harnisk gøras til hæsta,

[c. 114.] Tilredha skin 44

[c. 119.] Golth vax Bl. 161. Verso.

[c. 126.] Lim aff skinnom oc aff skyrd 22 Bl. 162. Recto.

[c. 133.] Gøra speghla Bl. 163. Verso.

[c. 136.] Gøra jærn skørth Bl. 164. Recto.

Bl. 164. Recto. [c. 137.] Gøra jærn bløth

Bl. 165. Recto. [c. 139.] Hærdha jærn

[c. 140.] Hærda harnisk

Tak røther aff titimalo, oc rætikkio røther, Esule, fla*m*-
*Bl. 165. Verso. mule, portulaca lika *aff hwaryo oc støth wthdraghand*is*
ena m*ar*k sap aff them, oc tak j m*ar*k blod aff mæ*n*ni-
skyom, oc j m*ar*k pilta pis, oc [*ena mark*] almænth
salth, sal nitr*um*, sal alkali, sal ge*m*me, oc sal armoni-
acu*m* lika aff hwaryo ena dracma*m*, oc al the tinghen,
blanda sa*m*man j eth glaserat kar tæppand*is* wæl ather,
Sidhan graff thz nidher j jordena j xxij dagha, Sidhan
tak thz wp oc distillera ther aff vathn mz glas hiælme-
no*m*, oc j the wathneno temp*er*era wakn oc harnisk, thy
thz bliffwer alstingis harth oc fasth

[c. 141.] Saagha stena, glas, oc jærn

Bl. 167. Verso. [c. 149.] Gøra bokstaffwa pa jærn

Bl. 168. Recto. [c. 154.] Røth wathn til jærn gylla

Bl. 169. Recto. [c. 161.] Blanqweth

Bl. 170. Recto. [c. 164.] Gøra p*er*lor æll*er* bandstena *26*

Tak the stenana som finnas j fiska hoffdom manga sa*m*-
kand*is*, støth oc mal them g*ra*nna som myøl, oc gør aff
the en deegh mz the hwitha aff æggeno raa, oc ther aff
forme*ra* tri*n*da bandstena æll*er* æffth*er* thino*m* wilia, oc
gør hool pa them st*ra*x tha the ærw bløthe sætia*n*d*is*
nokra børsth æller st*ra*a j holen, oc tha the ærw nokoth
tørkade

tørkade sywd them j søtho myølk, oc sidhan læg them j wædhrith ath tørkas, Jtem samwledis magha gøras band aff korel malno, æller aff stenom hwithom som finnas j strandenne,

Tak eke asko, oc pa henne læk pis gørandis lwth, oc tak j mark ætikkio distillerada mz filtenom, oc ij lod sanguinis draconis malith læth j the ætikkiona, oc tak succum plantaginis, sappen aff bølme yrth, oc aff verbene yrth lika aff hwario j mark, oc the sappana distillera mz filtenom, oc alth blanda samman oc ther j hærdh jærn æller harnisk

[c. 204.] Ad jdem

Tak skalena aff mala *gra*nata æplo*m* ℥ iij, gumj edere, salge*mm*e, sal co*n*e lika ℥ j, oc støt*is* sa*m*man, oc th*er* mz smøryes jærnit th*er* thz skal warda harth, oc sidha*n* te*m*perera thz j thesso væsko*n*ne, tak sappen aff skræppor, pe*n*tafilon, pes colu*m*bin*us*, rædikko, celidonia, groblad lika aff hwario støtand*is* yrterna j mortareno*m* oc sidhan wthkra*mm*a*n*d*is* sappe*n*, oc distill*era* mz filteno*m*, oc th*er* j slækkes, oc smøries twa resor som førscr*i*ff-wit ær,

[c. 205.] Ad jde*m*

Tak camfer vathn, oc klarth kællo vathn, starka hwita ætikkio, sappen aff rætikkio, sappen aff serpe*n*taria, lika aff hwario, oc th*er* j læth manga rødha marka som fin-
*Bl. 181. Verso. nas j jorde*n*ne wm waare*n* lætand*is* sta*n*da j tre da*gha, Sidhan sila thz, oc læth th*er* til en tridywng olyo, oc th*er* j tæmperer*a* jærn,

[c. 206.] Ad ide*m*

Tak wædhra hor oc bræn gørand*is* th*er* aff pwlw*er*, oc tak kym som ær j smidyo ognено*m*, oc malith glas, oc salth lika aff hwario, Sidhan smør jærnith mz nokre wæ-sko ath alle the pwlweres kw*n*na lodha widh*er* thz, ath alth jærnith tækkes mz the pwlwereno, Sidha*n* swep th*er* wtan wm goth leer, oc swa læg jærnith j elden lætand*is* fwlko*m*likan glødgas, oc sidhan læth thz kaldhna &c

[c. 207.] Ad jde*m*

Tak bokka blod, oxa galla, oc sappe*n* aff yrte*n*ne so*m* kallas w*er*micular*is*, och thz blanda sa*m*man th*er* j hær-da*n*d*is* jærn,

[c. 222.] Gwl gørs swa j egipti land Bl. 185 Recto.

DJOdorus scriffwer libro 4° at j egipti land ær swarth jord oc j the jordenne ærw hwithe rændher som blankaste marmorsten, oc mykith hardher brytha, the stenana brænna the brytha dywpth nidre j jordenne, thy grwffwan ganger j manga kroka, Sidhan støtha the stenen wpgraffnan j mortarom smaan som gryn, Oc swa læta the honom sidhan pa qwærnena malandis honom swa som grannasta myøl, Sidhan læggia the thz granna myølith pa brædy som standa langs ath lithith fællandis, oc lætha wathn ther affwan wppa rørandis oc twættandis mz handommen thz myølith oc thz som jnthe dogher flyther borth mz wathneno oc gwllith som twngth *ær bliffwer liggiandis pa brædyno, swa twætta the offtha thz myølith mz handommen wthtakandis gwllith, oc swa mz swampom wthkramma thz myølith som rindher mz wathneno nedher j nokoth kar, oc gwllith bliffwer pa bothnenom liggiandis swa som pa brædheno, Sidhan taka the thz gwllit som swa ær sankath lætandis thz j leer krws mz enkannelike wikth, oc ther til mz enkannelika wikth bly, oc taangh som haffwit wræker, och bywg kly æffther wisso matto j samma leerkrwss, oc grannelike bedragha oc tæppa thz krwsith, mz luto sapientie, Oc swa sætya thz j oghnen til ath brennas jamlika j fæm dagha oc fæm næ- *Bl. 185. Verso.

ther, oc sidan taka thz wth aff ognen*om* oc kareno oc all ær førtærth som j kareno war oc gwllith ær smælth klarth, haffwand*is* lithith mi*n*dre wikth æn tha thz jnsattis, hec diodor*us*

IV. Bl. 190—201 Recto, STRJDHS-KO*N*STH. — 24 Kapitel, med en rimmad inledning.

Kapitlen äro sednare numererade med talen 83, 84, 84, 89—109. Så väl af denna brutna tal-följd, som af slut-orden vid kap. 109, hvilka efteråt blifvit tillskrifna, skönjes, att uppsattsen i sin närvarande form är ofullständig, och att delar deraf gått förlorade tillika med den handskrift som af författaren varit kallad *Lib. D.* Våra försök att återfinna denna *Lib. D*, samt de föregående *Lib. A* och *B*, hafva hittills varit fruktlösa.

Uppsattsen meddelas här längre fram efter författarens handskrift. Inledningen har tillförene varit utgifven af *Lagerbring* [37]). Tvänne versar af densamma finnas öfverstrukna i vår kodex.

De närmast följande bladen 202—214 äro dels upptagna med obetydliga afskrifter och anteckningar ifrån 1600-talet, dels aldeles rena.

V. Bl. 215—220, STRÖDDA ANTECKNINGAR I LÄKE-VETENSKAPEN. — 15 Kapitel.

Äro af samma beskaffenhet som den ofvan omtalade *Läkare-boken*. Kapitlen sakna numerering. Endast kap. 1 och 3 ega samtidiga öfverskrifter; de andra kapiteltitlarne äro af en hand ifrån 1600-talet.

---

[37]) *Sv. Bring*, Saml. af Handl. i Sw. Hist.; I, ss. 19, 20.

Vi meddela här några utdrag:

[c. 1.] Øgna vathn Bl. 215. Recto.

Moth ether, cancrum, vathn sot, ondan eld

Tak rutam, agrimo*n*ia*m*, satirion mz rote*n*ne, celidonia*m*, soker, oc stene*n* Calaminare*m* lika aff hwaryo, oc støth alth sa*m*man j mortarenom, oc læth j glashiælme*n* oc distill*era* th*er* aff wathn mz lithlom eldh, Thz*ta* vathnith læker alskona øgna wærk, Jte*m* thz*ta* wathnith drwkkith fastande wtdriffw*er* alth eth*er*, oc rensar maghan aff allo ondo wæsko, oc fordriffw*er* wathu soth som ær tilko*m*min aff køldh, Jte*m* thz slækker sacru*m* igne*m* j tre dagha wætand*is* j the ha*m*po blaa oc læggiand*is* pa th*en* eldens sywkdom, oc ær witand*is* ath thz*ta* skal læggias pa th*en* elden som ær swarth*er* wtan wmkri*n*gh, oc ey pa th*en* som ær rødh*er* wmkri*n*gh, Jte*m* driks thz mz aloe tha læker thz cancru*m*. læggiand*is* ha*m*po bla pa ca*n*cru*m* døpta i thz*ta* wathn*it*, och wmskifft*is* the palægninge*n* twa resor hwar dagh,

[c. 3.] Wathn aff Swalor Bl. 215. Verso.

[c. 15.] Bl. 220. Recto.

Tak ruta*m*, petrociliu*m*, zedoa*ri*e, aloes, oc stene*n* calamita*m* lika aff hwario støt*is* alt oc males sa*m*ma*n*, oc læggis j thz*ta* watnit som swa gørs Tak jsop, garofali, polleyo, spo*n*se solis lika aff hwario, støtis oc distilleres mz alembicu*m*, Sywd*is* thz førscr*i*ffna j the wathneno til thæs tridiwnge*n* ær bort swdith, Sida*n* siles j glas gøma*n*d*is* tæpth j nyo dagha, Sida*n* giffwes drikka j xl daga them so*m*' haffw*er* brothfælles soth, oc æte jnthe th*er* æfft*er* hwaria resona før æn sæx thima ærw før-

lidne, thz ær yppaste lækedom, *Item* thz wathnith swdith mz bæw*er*gel oc drwkkith fastand*is* førdriffwer nw*m*men soth, oc førdriffwer skælffwo soth,

VI. Bl. 220 Verso — 238 Recto, Stridz Lagh. — 63 Kapitel, med en rimmad inledning.

Inledningen och kapitlen äro numererade med talen 147—210. Denna numerering synes hafva blifvit verkstäld efteråt. Uti inledningen äro sex verser utstrukna och tvänne rader sednare tillagda. Af anteckningen vid slutet af kap. 210 skönjes, att äfven denna märkliga urkund är ofullständig, och att någon större eller mindre del deraf gått förlorad tillika med den handskrift som af författaren varit kallad *Lib. D.* Hvad som nu återstår oss af texten meddelas längre fram med den största möjliga noggrannhet.

De följande bladen 239—245 upptagas af strödda anteckningar gjorda med yngre hand.

Hvad angår FÖRFATTAREN eller upphofsmannen till närvarande handskrifna kodex, synas bokens äldre egare hafva derom varit i okunnighet. Visserligen förekommer på framsidan af blad 1 en vid år 1655 gjord anteckning, som begynner:

"Dhänna Book hafwer een Swän[sk] Munckh benämbdh *Iohannes de Rupe Cisa* uthj *Rom* och i *Castr[um]* i *Italien* skrifwidt . . . . "

men det fordras blott en ringa bekantskap med den anförde skrift-ställarens öden, för att inse grundlösheten af nämnda uppgift. Emedlertid torde någon ledning för omdömet kunna hemtas ur arbetet sjelft. Om man rådfrågar dess inre och yttre beskaffenhet framstår tydligt af språket, innehållet, handstilens form, och andra omständigheter, att författaren varit en *svensk* man, som lefvat vid begynnelsen af 1500-talet. Att han tillika varit någon utmärktare personlighet, och tilläfventyrs en klerk, blir sannolikt deraf, att han visar sig innehafva den tidens hela lärda bildning. Vidare skönjes af det kraftfulla språket och den goda vers-byggnaden, att han varit en man af stort snille, på samma gång som arbetets inre halt städse vittnar om en djup forsknings-anda och ett glödande fosterlands-sinne. Detta fosterländska nit yttrar sig icke blott i begäret att sprida vetenskapens och bildningens välgärningar till vårt för den europeiska odlingen då ännu fremmande fädernesland, utan ock i författarens omtanka för rikets yttre sjelfständighet, hans varma talan för "rikesens almoghe", hans lifliga uppmaningar emot "herrarne", bland hvilka hvar och en

— — — — wil jw rik*i*t styra oc lagha
Thy binda the band mz rotenskap — —
wthlændska h*er*ra jnkalla segh til hiælp
ey tæ*n*kia*n*d*is* thz warda the*ra*s egen nederstiælp

och hvilkas egennytta, maktbegär, inbördes kif, tvedrägt och örlög länder

rikeno til ska*m* oc *theras* eghith førtap;

i hans upprepade varningar emot faran att hålla många "sollanæra" hvilka stundom "taka riketh aff h*er*rano*m*, æller ski*n*na thz wm the haffwa thes makth", — och slutligen i hans bittra klagan öfver rikets nöd. Emot dessa yttre och inre oredor söker han på urgammalt svenskmanna-vis skydd hos landets konungar,

hwilko*m* tilhører betænkia rikese*n*s wælfærd
beskærma*n*de mz byssor, skøl, oc swærdh — —
Sina eghna wælfærd gløma, oc rik*i*t fra*m*forda
lagh oc ræthwiso mz allo*m* fwlborda.

Alla spår hänvisa således till en skrift-ställare, som varit samtidig med olyckorna under Kalmare-förening, och tilläfventyrs fått skåda inträdet af ett nytt, bättre samhälls-skick; hvilket blir troligt deraf, att de bittraste klagomålen öfver "herrarne" sednare finnas utstrukna. Men utom dessa allmänna bestämningar innehåller vår handskrift flera serskildta anteckningar, hvilka närmare angifva författaren. Sålunda läses nederst på bl. 90 Verso, vid slutet af den ofvan omtalade Sjö-rätten:

"Rome anno d*omi*nj 1522 frater P: M."

Bl. 119 Recto, vid ändan af Läkare-boken förekommer ytterligare:

"Thæssa bokena screff jak P· M· waran*dis* j enom stad j waland so*m* heth*e*r Castr*um**) arom æffth*e*r gwdz byrdh 1522."

Vid granskning af dessa sammanstämmande vitnesbörd kan intet grundadt tvifvel uppstå, att ju boken verkligen är skrifven af den i våra kyrko-häfder ryktbare *Peder Månsson*, som vid nyss angifna tid ännu var munk (*frater*) i Wadstena kloster, och vistades uti Italien (Waland) såsom föreståndare för S:t Britas hus i Rom. Benzelius har således icke irrat sig, när han, vid sidan af B. Cronobourgh d. äldres ofvan åberopade anteckning, med egen hand skrifvit:

"*Johannes de Rupe Scissa* auctor est tractatus medici, qvi medio hujus voluminis, is vero non erat monachus Svethicus, sed interpres laudatus *Petrus*, postea Episcopus Arosiensis, cujus qvoque est præfatio metrica, qvæ non uno loco ardens ingenium ejus monstrat."

Enär vi således hafva att här sysselsätta oss med de vetenskapliga qvarlefvorna efter en man, hvilken hittills varit känd mera såsom offentlig person än som författare, må det medgifvas oss att tillika lemna en teckning af hans lefnads-öden, så vidt dessa efter nu bekanta källor kunnat inhemtas.

PEDER MÅNSSON, eller såsom han sjelf skref sitt namn, *Pædher Mansson* eller PETRUS MAGNI härstammade ifrån "en ädel och friboren slächt i Tillberga och Rybro" uti

---

*) *Castro*, invid Adriatiska hafvet, i det Neapolitanska landskapet Terra d'Otranto.

Westmanland.[38]) Hans fader var slotts-höfvitsmannen i Westerås *Måns Jönsson*, som vid hög ålder blef korssfästad af k. Christiern den Omilde, år 1520. Om Peder Månssons egna öden i yngre åren är ingenting bekant. Han nämnes första gången vid år 1507, d. 2 Aug., då han redan var munk i Wadstena kloster, och tillika med broder Johannes Mathei utskickades till Rom, för att vinna igen Sankt Birgittas hus, hvartill eganderätten blifvit klostret bestridd.[39]) Denna färd blef likväl afbruten genast vid dess början; ty då resenärerna kommit ut på sjön, uppsnappades fartyget af danska kryssare, och de sjelfva fördes först till Gottland och sedan till Köpenhamn i fångenskap. Under denna tid måste Peder Månsson utstå många besvärligheter, till dess han slutligen blef frigifven af konung Hans, och tillika med sin res-kamrat fick återvända till Wadstena, dit de anlände den 30 April 1508.[40])

Kort tid derefter (d. 10 Aug. s. å.) affärdades Peder Månsson tillika med kloster-brodern Peder Ingemarsson å nyo i samma ärende. Denna gången mötte intet hinder för deras resa; men vid framkomsten till Rom väntade dem obehagligheter, rättegångar och lidanden af alla slag. Först efter trenne års uppehåll lyckades det slutligen för de begge utskickade att genom en sämja, eller förlikning på hårda vilkor, komma i besittning af klostrets egendom. Ifrån denna tid och ända intill år 1524 fortfor Peder Månsson att oafbrutet vistas utom fäderneslandet, såsom

---

38) *Swart*, Hist. om Westerås Stifts Biskopar, utg. af *A. A. von Stjernman*; s. 22.

39) Diarium Wazstenense, vid året 1507.

40) Diar. Wazsten., vid året 1508.

ombud ifrån Wadstena konvent och "procurator" eller "førestandare - - j Sancte Birgittes hwss i Rom". Han ådagalade uti denna sin befattning en utmärkt ihärdighet, drift och klokhet. Den tid som blef honom ledig ifrån yttre bestyr egnades hufvudsakligen åt vetenskapliga sysselsättningar, hvilkas beskaffenhet till någon del kan inhemtas af de handskrifna samlingar, hvilka vi här granska. År 1512 studerade han kanoniska lagen, i afsigt att taga Doktors-graden, en värdighet som han ock anses hafva erhållit. [41]) Emedlertid var hans ställning ännu alltid bekymmerfull och tryckande. Det heter derom i ett bref, som Peder Ingemarsson år 1513, d. 11 Sept. skref hem till konventet: "Waar fattigdoom ær mycken hær i "Rom, Herr Pæder Magni hafwer sama klæder han førdhe "aff Watzstena, iak giør honom ey mykidh førkøp, hwar "wij stadhom i aakernom æller trægardenom, fuller skulle "foglarna rædhas ok bortfly". [42]) Småningom arbetade han sig likväl upp ur sin förlägenhet, "betiente och Påfwen Leo den 10de i monga stycken wid hans Cancellie med brefs utfärdande, ty han war en lärder man". [43])

Man eger ännu i behåll åtskilliga bref, hvilka Peder Månsson under sin vistelse i Rom affärdade hem till Sverike. Vi meddela här några utdrag af desamma. De förtjena uppmärksamhet för det ljus de sprida öfver sin tids förhållanden och öfver svenska kyrkans förbindelser med Rom. Serskildt blifva de för oss af värde, enär de bättre än någon lefnads-teckning uttala bref-skrifvarens personliga skaplynne och åsigter.

---

41) *J. Messenius*, Scond. Illustr; Tom. IX., p. 49. — 42) *Spegel*, Skriftel. Bewis. t. Sw. Kyrckio-Hist.; ss. 145, 146.
43) *Swart*, anf. arb.; s. 21.

I det äldsta af dessa bref "Scriffwith j Rom arom æpther Gwdz byrdh 1512. sexta die mensis Octobris." och undertecknadt "frater *Petrus Magni*", meddelas en utförlig berättelse "hwrwledes nw j thessen næsta VIII. førli-"den aar Wastena closter och thz Hwsith Sanct. Birgittes "hær j Rom ær betwngath swarlika oc æn betwngas mz "wrangwisa menniskiors genstridilse clostreno mz storom "swmmom vtlagda til hwsens atherkommo i godan stadga "før fatigha pelegrimas hwilo oc herberge, som komma "aff Swærike, hwilkith hwss hafde warith frith oc oklan-"drath fran St. Birgittes tidh j halffth annath hwndrath "aar, hwar Gwdh gaff Sancte Birgitte mongh wppenbarilse, "oc kalladhe henne aff tesse werld &c." Derefter förtäljer brefskrifvaren om sin första olyckliga färd, då han tillika med broder Johan Mathei blef tillfångatagen af Danskarne och förd till Köpenhamn, hvarifrån de fingo fara "hem til Wastena oc ey til Rom". Han fortfar: "ffřamdelis "wthsændos ather brodher Pædher Jngemarsson oc jak "Pædher Mansson føre samma førenæmda sak skwl til "Rom oc kommande fram fwnnom brodher Bertil †) "tha haffwa fangith hwsith litigerande j the jamfasto "try aaren, oc haffde han mong gæl pa clostrenos "wægna aff sakommen oc tæringenne fangit, oc thy fingom "wij honom strax til ath betala mz CXXX ducater j gwl "førvthæ wæl andra hwndradha gyllene han førde syælff-"wer mz sigh anthwardath aff conwentheno tha han wth-"foor, æn thy then Bertil war ey Swærikis infødher, ty

†) *Bertil Leo*, eller *Bartoldus Leo*. Om hans rättegångar och öden i Rom, se: Diarium Wazstenense, vid åren 1506 och 1508; — *Johan Niclissons* bref, dat. Rome die X Octobris 1507, anfördt ibl. *v. Troils* Skrifter och Handl. till Uplysn. i Sw. Kyrko och Reformat. Hist.; V, ss. 309—313; samt inledningen till *Peder Månssons* här i utdrag meddelade skrifvelse.

"lydde han sinom landsmænnom Tyskarna oc Djæffwlskas "inskywtilse førwærffwande mz the Gwlleno Wy honom "fingo starka bwllas aff Paffwanom oc hwsith til sina "hand oc styrzlo oc likwæl alt lønlika oc betaladhe inte "aff gællomen. Tha foor brodher Pædher Jngemarsson aff Rom "aktande sigh hem til clostredt Wastena, oc æpter nokon "tidh vthestængde broder Bertil- mik af Sancte Birgitte "hwss, førwerffande sig afflæggia ordansens klædhybonath, "oc swa regeradhe han hwsith som han wille oc ey söm "han skwlle, Jak motte tha læra twlamodh som jak kun- "ne ey haffwande pænninga, hwss eller math, Sidhan kom "hederliken Marr Mestar Jon Erichsson aff Wpsala hiit til "Rom, han lante mik XXX. renska gyllene til ath resa "sakena moth Bertille men som jak oc giordhe oc gingom "til rættha wm hwsith eth halffth aar jn rota, Tha hende "thz swa ath førnæmde brodher Pædher Jngemarsson kom "ather hiit til Rom æffther clostersens befalningh, oc swa "æpther godha mannas raadh oc mæclan giordom wi "baadhe mz Bartille ena sæmyo, loffande honom ena swm- "mo pænninga arlika giffwa j tywgw aar, eller honom "føresе j Wastena cløster oc førwerffwa førlatilse breff aff "conwentheno ther samma stadz før thz han tha giorth "haffde, Then sæmyan war oss ey læk ath göra wthan "nødhen dreff oss ther til, Thy bætre ær ath mista en "finger æn alla handena, — — — oc fingom wi før- "næmde Bertilli XXX. Gyllene strax oc anamadom husith "oc possess på Wastena clostersens wægna som thz tilhører "wnder myndoga notarii instrumenth, oc swa haffwer jak "thz nw regerath skøth wardande eth aar, oc Bertil for "nider til Hildensim thær han ær fødder &c. — — — "Nw aldrastørsta jæmber oc harmber ær thz ath ther jak "tænkte mik wara j rolighet kommen ath alle wthlendhske

"Men ather wende ath stridha wppa hwsith Sancte Bir-
"gittes tha børyat wart eghen infødder man her Jons Mag-
"ni af Skæninge canich j Linkøpung . . . . samma hwss
"sæyande sig thz haffwa aff Paffwanom, — — — — hær
"j bewisar han sigh ey som en Swærikis man, thy han
"trakterar mz androm hwsenes fiendom wilyande mz the-
"ras hyælp j hwsith sæyande æn hwa som hwsith haffwer
"ekke skwla mwnka haffwa thz, — — Thz haffwer Wa-
"stena closter førskyllath føre then godwilya ath the haff-
"wa wnth then hws til fattiga pelagrimas hwilo aff Swæ-
"rike komma oc haffwa hær hærberge oc arlika sænth
"hiitt pæninga, bøker oc ornamenta, oc gyorth storan
"kosthnath, oc mange brødher waaghat sith liiff, oc jak li-
"dith hær mykith onth oc nw sæther mik ju føre war
"helga Fadher Pafwan ath jak ær en apostata, war jak en
"vthlændsker Man, æller ey myndelika aff clostreno æpther
"wara hælga reglo oc priuilegia aff mynom øfwersta før-
"man wtsændher mz breff oc skæl. tha skwlle han swa
"gøra som han gør, æller regeradhe jak hwseth æller
"mith liffwerne annars æn mik borde, eller wnfangade
"ikke pelegrimana. tha skulle han thz wnderwisa mynom
"øffwersta j Wastena ath han mik hædhan kallade aff
"hwsens styrilse, oc jak gladelika komma wille oc ey ga
"til kiiff, lathande officiales løpa bort mz hwsens pænnin-
"gom mz hwilkom jak skwlle byggia nokoth j huseno,
"Thy mik bøør ath gøra thz jak ær æffther sændher oc
"ath affwærya cløstersens oræth til thes jak gen kallas
". . . . . jak mik bewisa en swadan Man moth then fattigom
"hær komma, som jak skiwter mik til them hær haffwa warit
"aff Swærike j then aarith som jak haffwer regereth hw-
"sith, oc hafwa hær warit nw j aar XVIII aff Swærike
"oc XII aff Danmark, somme haffwa legath j Hwseno II

"manadha, somme XIII dagha oc somlige ena wika, hwar "epter sinom wilya, — — — — Jak menar ath Lin- "køpungx Domkyrkia mæktar wæl ath fødha Herr Jons ath "honom ey tarffwas gøra nokot præstagæl aff tesse hwseno, "æller præbendo swa ath thz bliffwer æffwerdelika impe- "trabile nær nokon døør hær wth. Ingen war then riker "æller fattigher j Swærike som wille kostwaria en pæning "wppa ath winnath jgen, æn nw finnas wæl mange som "hwsith wilya haffwa, swa plægha oræthwise men- "niskior ey wandha hwem koona ægher eller henne fødher "om winthren nær the fa myølkena wm sommaren aff "henne". — Peder Månsson slutar sitt bref med en ödmjuk bön till "alla andelika och werldzlika prælatha, "biscoppa oc ærlika herrar ridara oc menoga rikesins radh "j Swærike ath the wærdogas scriffwa hiit til førenæmde "her Jons Magni aff Skæninge bywdandes oc bedyandes "honom inthe hindra mødha clandra æller qwælya then "Sancte Birgitte hwss, ythermeere gørandes ther wppa kost- "nadh och rikesens inbyggiarom thermz skada oc riktande "cortisanos, — — — Jak haffwer wæl fautores hær j Rom, "oc ær jak jnthe æroloss mz thz jak bær kappom, jak weth wæl "then twnga som riketh haffwer ath bæra, oc thy kan jak ey "hyælp bedhas til nogra bygningh aff rikeno" — —.[44])

I ett annat bref "Ex vrbe Roma anno domini 1512 vigesima quarta mensis may", undertecknadt "frater P - - M - -" skrifver Peder Månsson till Nicholaus Amundi i Wadstena kloster sålunda:

— — "insuper scire vos volo quo modo fra- "ter Pe. j. †) semper & continue dicit se ab vrbe

---

[44]) Brefvet finnes tryckt hos *A. A. von Stiernman* ibl. anmärkn. t. *Petri Andreæ Nigri* eller *Swarts* Hist. om Westerås Stifts Biskopar; ss. 129—137.

†) Petrus Ingemari.

"recessurum propter tribulacionem & dolores nostros "nec est possibile quemquam bonum hic posse stare so-"lum qvare ve soli qui si cecciderit &c. nec etiam me "delectat italia siue curia romana, nec sum missus ad ha-"bendum hic quietem ymmo laborem & dolorem. Nihi-"lominus spero post lachrimas risum & post nebula solum "suboriri. Si dominus magnus fecerit aliquem cum tempta-"tione prouentum, eapropter scito te me intendere hic "manere vsque dum plenius in iure canonico fuero fun-"datus vt gradum doctoratus accipiam non propter cupi-"ditatem honoris mei sed monasterii & ordinis vt si ali-"quando reduxerit me dominus cum salute sciam impug-"nationibus monasterii ac exprobantibus verbum reddere." — — —[45])

Ett tredje bref "Screffwit j rom 1515 XV daghen j "februarij manadh." till Abbedissan Anna Fickesdotter och Conventet i Wadstena, samt undertecknadt "Broder P. M." förmäler, huruledes "her staar wæl til j hwsith oc wæl "førbætras daglika gwdy til heders, Oc æn tha ath jak "gerna ware hema i clostreno tha likowæl wil jak ey ne-"ka ather haffwa æn nokon tidh omak her wppa thz ath "allt matthe komma æn til ythermere stadga och førbæ-"trilse, wm edher swa tækkes oc ey annars"[46])

I ett sednare bref likaledes till Abbedissan Anna Fickesdotter och Conventet i Wadstena "Scriffwit j rom Arom &c. 1516 femte daghen j Aprili manath" och undertecknadt "Brodher P. M.", talar brefskrifvaren om det "capitulum generale", som skulle hållas i klostreth "Marieforsth"†)

---

[45]) *v. Troil*, Skrift. och Handl. t. Svenska Kyrko och Reform. Hist. V. 322—5.

[46]) Anf. arb.; V. ss. 325—326.

†) nära Köln. — Se *Nettelblad*, Nachricht von Brigittiner-Klöstern ausserhalb Schweden.

wpa Sancti Pædars ad vincula tidh", och lofvar att der infinna sig, ehuru tiden var honom ganska stackot, enär Conventets i Wastena skrifvelse "warith j wæghenom maxan j VIII manadha". — Om ställningen inom S:t Britas hus yttrar han sig sålunda:" "framdelis maghen j witha thz "her standher wæl til pa hwssens wægna oc wj ærwm "wæl helbrigde gwdy warj thes loff, oc haffde jak aktath "mykith bygth her nw j aar æn mædhan jak skal tessa "resona nidher fara til thz capitulum tha wardher jak wp-"sætya bygningena til eth annath aar wm gwd wnner "mik liffwa swa længhe". — Widare yrkar han åtskilliga förändringar i ordens inrättning. Således heter det: "Jtem haffwer jak wnderstandit ath brodher Ärlandh ær "præster oc brodher Larens Erici skal snart wardha pre-"sther hwilkit mik tykker wæl wara, oc gøren them alla "samman till præstha oc taken inga lekbrødher jn wthan "the som beqwæme ærw til ath wardha præste swa kwn-"na the mera hedher gøra gwdy oc sigh syælffwom "gawghn oc tyæne hwarandrom, komber jak hem jak wil "swa snarth tyæna enom aff them til messo som the mik oc "tror jak ath tha skwlle wardha bætre rolighet, thy tesse "mange secte som ærw j waran orden gøra mykith onth. "Wj ærwm faa til taleth, oc mange secte, som ær Præst-"brødher Dyaconi Lekbrødher Korsbrødher focarii oc æn eth "annath slagh medh brødher wthan føre, wm hwilka priui-"legia tala, oc thessen wtanskapen dogher jnthe, thy lekbrø-"dherna sæya sigh wara førsmadha aff præstbrødherna oc "bindha bandh, Jtem ewangeliste seya sig wara førsmadha "oc gøra sig manga fantasias, quia nullus sua sorte contentus, "ty dyæffwllen pwstar i askona starkligha nogh, — — — "Jtem ærw nokre the som ekke ærw lærdhe tha lægge

"sigh win wppa ath læra thy inghen ær før gammal til "ath læra, thy nær j haffwen twa mæn som ella badz-"stuffwona oc Conwenth stwffwona, tha ær all tyænisth "giordh, thz andra gøres per ordinem, oc alle sywnge j "korenom, oc kwnna ey alle sywnga per artem tha faa "the wæl songhen daghlika per vsum, Jtem hwilke ey "trøsta sigh til ath prædika tha skiffthe mz enom androm "the tyænistena, — — . —.[47])

Ett femte bref, likaledes till Abbedissan, fru Anna Fickes dotter, och Conventet i Wadstena, "scriffwith j Rom arom &c 1518 ythersta daghen j Septembri maanath", handlar mest om Wadstena klosters angelägenheter och det sätt, hvarpå dessa af Peder Månsson bevakades i Rom; men sprider tillika mycket ljus öfver brefskrifvarens trosåsigter och personliga ställning. Särdeles märkliga äro hans deri förekommande yttranden om de nyss utbrustna kyrko-oroligheterna i Tyskland. Det heter således: "Nw "j aar screff en Doctor aff sancti Augustini ordan nidre "j tyskaland j eth stwdium som hether wittenborg manga "conclusiones moth afflath och sænde widarla wm kringh "oc hith til paffwan, oc haffde paffwen honom han bren-"de honom slapro, æn han haffwer bakstandara, en an-"nan Doctor her j rom screff swar ther moth æffther paff-"wans befalning oc ther han menthe løsa lykkiona giordhe "han knwthen, hwilka materiam jak sændher edher mz "tesso breff, jak haffwer læsith hwrw afflath børyades "førsth oc ær løsgiordhadher grwnd, æn penitencia thz ær "tryggasthe wæghen ther wil jak døø wppa, Thy alle "wilya haffwa ribalda werk, — — Jtem wm hwsith "werdogens witha ath j fiordh bygde jak nyo Camara oc

[47]) *v. Troil*, anf. arb.; V, ss. 327—333.

"hwælffde twa kællara j jordenne hær j hwsith aff hwil-
"kom IX camarom twa ærw hwælffde æn tha ath alzlinges
"mwrgerningen ær obetaladh, Tha hoppas jak kwnna snar-
"ligha betala, oc nw then delen j gardenom som ær til
"kryddegardhen standher til spryngs, jak wil och redha mik
"til ath springa hædan lathandes myn æffterkommanda
"haffwa nokoth til ath byggia oc thy screff jak edher til
"wilyandes hædan, oc æn nw scriffwer oc bedes hem-
"kallas, oc waren ther j førtænkthe hwem j her wilyen
"haffwa, Men skal jak her bliffwa til allerdomsens lam-
"heth æller krankdom kommer mik til, tha wil jak her
"døø, oc ey liggia pa annars hendher ther hema, oc hø-
"ra mor æller knor nær jak ey mæktade gøra myn æm-
"bethe, thy jak weth æller gissar ath j wiljen ey nythia
"æller brwka thz breve apostolicum som iak førwerfwadhe
"aff paffwanom ath brødherna matto jntaka andra før them
"som oboteliken krankdom haffwa, æller æru wthgamble
"æller wthsændas, oc thz her maga altid twa standa j
"rom &c. Aff hwilko brefwe jak sænder edher sanna co-
"piam de verbo ad verbum som thz lydher, The andra
"copia som jak sænde til førna war æffther minutam,
"thy jak haffde ey æn tha løsth breffwe de Secretaria
"Pape, Jtem wilyen j oc befælla them brødhrom j hiith
"sænden anama rækenskap aff mik aff alth thz jak haffwer
"wpbwrith aff renthonne j fornomstoga mannas hendher,
"tha wil jak honom gøra, Tækkis oc edher ther hema
"rækna alth oc øffwer see, jak ær redho, thy dagh fran
"dagh haffwer jak scriffwith hwath jak haffwer wthlagth &c.
"æller wpbwrith oc for hwath æller hwrw ær førtærth,
"haffde jak kwnnith giorth wænth hwar pæning j hwndrada
"gyllene til hwssens bætring thz haffde jak gerna giorth, Æn
"jak haffwer tapath borth aff breweranom psalmum 132

"oc thy bedhes jak hemkallas in nomine Ihesu Christi, "Jak ær wæl helbrigde till ikammen gwdhy wari ther føre "tak och thyænist hwilkom jak edher alla oc hwarya be-"fallar til ewighen tidh, ok mik vndher allas edhra gw-"dhelika bøner," — —.[8])

Oaktadt denna lifliga önskan att få återvända till fäderneslandet, nödgades Peder Månsson ännu en lång tid qvarstadna i Rom. Anledningen till detta dröjsmål bör tilläfventyrs sökas i de fortfarande oroligheterna uti norden. Emedlertid hade vår Rom-fararés sällsynta lärdom och öfriga förtjenster blifvit allmänt kända genom pilgrimer och resande klosterbröder, samt ådragit sig uppmärksamhet af den man, som nu mera stod i spetsen för svenska riks-styrelsen. När derföre konung Gustaf, år 1523, sjelf uppträdde inför dom-herrarne i Westerås, och afsatte deras upproriske biskop, Peder Sunnanväder, föreslog han tillika den lärde Peder Månsson att blifva dennes efterträdare. Det förskräckta dom-kapitlet vågade icke sätta sig emot konungens önskan, utan röstade enhälligt på Peder Månsson, hvarefter kon. Gustaf lät affärda skrifvelse till Rom, med begäran att påfven ville stadfästa valet. Vid betraktande af den slughet, hvarmed konungen förberedde sin tilltänkta omstöpning af svenska kyrko-väsendet, blir dock sannolikt, att han företrädesvis derföre vändt sin hog till Peder Månsson som vistades i påfliga stolens granskap, på det han måtte få någon *canonice* invigd biskop i landet, hvilken sedan kunde viga andra, så att

8) Brefvet finnes tryckt hos *Benzelius*, ibl. Bilagorna till Diarium Wazstenense; ss. 213—216; men fullständigare och bättre hos *v. Troil*, Skrifter och Handl. t. Uplysn. i Sw. Kyrko och Reformat. Hist.; V, ss. 333—345.

katholikerna icke måtte oroa den svenska lutherska församlingen med beskyllning, att dess klerkeri saknade "andans gåfvor"[49]). Det är således genom Peder Månsson som den s. k. *successio apostolica* eller *canonica* öfvergått till svenska presterskapet, och denna omständighet gifver åt hans utnämning betydelsen af en vigtig historisk tilldragelse.

Medan Peder Månsson ännu vistades i Rom, erhöll han åtskilliga bref ifrån den bekante biskopen *Hans Brask*. Man eger i behåll en af dessa skrifvelser, gifven "ex Lincopia Anno domini (1524) die sanctorum Geruasii & protasii martirum", som är märklig, emedan den visar huru konung Gustaf hittills förstått bemantla sina planer och afsigter, så att katholska presterskapet, och serskildt den skarpsynte man hvarom vi tala, ännu vid denna tid i honom såg ett stöd emot den lutherska smittan. Det heter således i bispens skrifvelse: "Misera - ecclesia "Swecana, - - - adhuc sue viduitatis deplorat incom"moda adeo quod nisi serenissimus dominus noster rex "tantus cristiane religionis zelator existeret luteriana in"fectio ecclesiastici status conditionem preteritam ac ro"mane ecclesie obedientiam ut veremur celeriter eneruaret"[50]). Likväl dröjde det icke länge, förrän både han och de öfriga andeliga herrarne funno sitt misstag. Denna upp-

[49]) *A. D. Rhyzelius*, Episcoposcopia Sviogoth.; I, p. 262. — Jfr. *Hans Järta*, Om Sv. Kyrkans yttre skick och förhåll. t. Staten efter Reformationen; ibland Vitt. Akad. Handl., XVI, 118. — *L. Benzelstjerna*, Diss. de Successione Episcop. Canonica ap. Evangelicos præsertim in Suecia; Lund, 1738. — och *E. M. Fant*, Diss. de Successione Canonica & Consecratione Episcopor. Sueciæ. Ups. 1790

[50]) Handl. rör. Skandinav. Hist.; XVIII, ss. 237—239.

täckt inträffade nästan samtidigt med Peder Månssons återkomst till fäderneslandet, och gaf anledning till en strid, i hvilken presterskapets myndighet småningom dukade under för den vexande konunga-makten.

Peder Månsson, som af en romersk kardinal blifvit invigd i sitt nya embete, anlände till Wadstena d. 16 Juli 1524,[51]) efter sexton års frånvaro, och afreste derifrån till riksdagen i Jönköping. Han blef här af konungen nämnd till Riksråd; en värdighet som man icke med visshet känner att någon svensk andelig efter honom innehaft. Oaktadt detta skenbart goda förhållande till kon. Gustaf, begynte bispen likväl straxt göra gemensam sak med de öfriga andeliga herrarne. Man upptäcker således redan ifrån denna tid en alltmera framträdande brytning emellan honom och konungen; — en brytning, hvaruti bispen, under skenbar eftergifvenhet, söker hemligen motverka konungens påbörjade förändringar i kyrka och stat, medan Gustaf, genom maktspråk eller öppet våld, sträfvar att framdrifva sina afsigter och kufva prelatens stolthet. Framställningen af denna strid emellan den gamle, katholske biskopen i Westerås och den unge, kraftfulle konungen, är upplysande för svenska reformationens historia, och lemnar i smått en trogen bild af det sätt, hvarpå de andeligas välde krossades och kyrko-förändringen vann insteg i vårt fädernesland.

De första spåren af Peder Månssons fiendtlighet emot kon. Gustaf skönjas i hans försök att understödja eller skydda de till Norrige afvikna, upproriska biskoparne, Peder Sunnanväder och Mäster Knut. Man känner härom af ett

[51]) Diarium Wazstenense; vid året 1524.

bref, som han, år 1525 d. 1 Aug., affärdade till ärkebiskop Olof Engelbrechtsson i Trondhiem, och hvari ordalagen lyda:

— — "Insuper jntellexi prepositum et decanum ecclesie "nostre arosiensis dominos Canutum et petrum ad graciam "vestram peruenisse Et cum eis in nullo possum succurrere "quemadmodum & officio deberem merito in necessitatibus "constitutis, Quare hoc solum mihi superest exorare et "gracie Vestre Reuerendissime supplicare, Quatinus eosdem "collectos benigne fouere velit, non sinemus eos in rebus "aut personis a quoquam jndebite molestarj, Et si quid "in est in quo possum gracie vestre Reuerendissime vice "versa complacere, ero jndefessus", — — [52])

Under de närmast derefter följande åren synes nämnda fiendtlighet hafva funnit luft och näring i den allmänna striden emellan konungamakten och kyrko-väldet; ehuru Peder Månsson, som redan hunnit till framskriden ålder, dervid framstod mera som en nitisk anhängare än som hufvudman för sitt parti. Man känner således föga om hans tillgöranden vid Westerås riksdag, oaktadt man vet, att han vid detta såsom andra tillfällen ådrog sig Gustaf I:s häftiga missnöje. Följderna häraf dröjde också icke att inställa sig. Konungen utfärdade nemligen år 1528 d. 28 Okt., ifrån Upsala en skrifvelse, hvari han, under sken att bereda bispen mera lugn på ålderdomen samt bättre ledighet att annorstädes färma och visitera, beröfvade honom hans makt, och stälde vid hans sida en medbjelpare eller rättare uppsyningsman, som med honom skulle dela stifts-styrelsen. Konung Gustafs bref härom var af följande innehåll:

52) *N. J. Ekdahl*, Christiern II:s Arkiv; Afd. 3, ss. 937—941. *C. G. Kröningssvärd*, Diplomatar. Dalekarlic.; Del. II, ss. 67, 68.

"Vij Götstaff etc Göre viterligit att effter oss är vis-"seliga förekomet huroledes oss elskelig vår fader. biscop "peder i västrås ecke haffuer i hans stict så store lydno "som til ith gått regimentte väl behöffdes mest förty att "hann är en suak och gamal man oc giter ecke mykit "brytes medt ostyrugt folk, thet nu ty verr nog finnes i "verden Therföre, på thet att kyrkian och stictet må blif-"fua vedt tilbörligit regimentte och vij tess bätre måge "emellom åth bruka honom til att visitera och färma i "annor stict som nu biscops lös ära etc Haffue vij skic-"ket och medt thette vårt breff skicke oss elskelig her "nils andree dekenen i för:da västrås samma biscop peder "til en medhielpare att han medt honum styre och regere "skal bode i stadhen och stictet offuer all then del bi-"scops regimentit tilhörer, medt geldz besörgning och "huadt thet heldst elles vara kan eller nämpnas - - - och "biude vij vår embetsman ioen scriffuare att han är bo-"dhom them och huariom för sig beståndig och behielpig "til all then deel som rätt är, Och vele att ther ingen "deel företages i then måtto, thet något merkeligit eller "victugt är, vtan samma ioens vetskap och rådt" — —[53])

Det vill synas såsom hade Peder Månsson redan genom denna näpst blifvit bragt till undergifvenhet; ty han erhöll följande vår åter full myndighet öfver sitt stift. Likväl dröjde det icke länge, förrän han å nyo och i högre grad ådrog sig konungens vrede. Gustaf I höll nemligen år 1530, vid 20:de dag jul, ett möte i Upsala, för att der öfverväga riksens ärenden, nytta och gagn. Vid detta tillfälle lemnade konungen ett slags redovisning

---

[53]) *P. E. Thyselius*, Handl. rörande Sverges Inre Förhåll. under K. Gustaf I.; Band. I, ss. 162, 163.

öfver sina styrelse-åtgärder, och serskildt öfver förvaltningen af rikets skatt, samt gaf tillika befallning åt prelaterna, att vid prestmöten och andra lägligheter härom undervisa sina klerker, så att desse måtte bemöta ondt tal som kunde spörjas i landet. Men Peder Månsson missförstod eller låtsade missförstå konungens tillsägelse, och lät genast efter sin återkomst till Westerås utfärda ett cirkulärbref öfver hela stiftet. I nämnda cirkulär visar han den största ödmjukhet för konungen, och uppmanar presterna, att de måtte stilla "thette anskrij och roop som "vpkommit är aff nogre på wår käriste nadigste herre, "bediandes biudandes rodandes strengelige att huar och en "högh och lågh epter thenne dag förwarar sin mwn ord "och taall ther wår nadigste herres maiestadt anrörandes "warder. vtan i alle redelighet wara hans nådz maiestadt "höruge och lyduge i alla motte som troe vndersåte bör "att wara theres rette herre och konung. beuisandes eder "i alle gode mott hans nade. han wil wara eder alle för "en gönstug herre och mildh så lenge hans nade leffwer"; men ordar tillika vidlyftigt om konungens styrelse och de elaka rykten hvilka emot honom kommit på tal, samt låter serskildt tillsäga allmogen, att den skall utgöra "sina "retta tiende Kyrkena och sina soknaprestom all redhe"lighett i tiende quikt och dött, epter kyrkegang. likstooll. "smörmåla. matskott. och allt annatt som the wana och "plictuge ära att göra som fader och föräldrar giortt "haffua aff gammwll alder och sedwenia — — — för"biudandes allom att jngen skotzmåll haffue vppå hans nåde. "thet han noghen deell afflagt eller förbudit haffwer." o. s. v.[54])

[54]) Cirkuläret finnes tryckt hos *P. E. Thyselius*, Handl. rör. Sverges Inre Förhåll. und. kon. Gustaf I; Band. I, ss. 313—317, — och hos *C. G. Kröningssvärd*, Diplomat. Dalekarl.; Del. II, ss. 160—162.

Det är svårt att afgöra, om denna skrifvelse tillkommit af otidigt begär att tjena konungen och vinna hans ynnest, eller om bispen dermed afsåg, att gifva näring åt den missnöjda sinnes-stämningen i landet. Det förra låter förmoda sig deraf, att dekanen i Upsala kort tid efteråt inkom med förfrågan, om han skulle utfärda ett lika lydande cirkulär till ärke-stiftet; det sednare åter blir troligt, när man fäster uppmärksamhet vid det spända förhållande, som egde rum emellan konungen och de andeliga. Huru som helst, väckte bispens åtgärd kon. Gustafs häftiga vrede, och den oförsigtige prelaten fick innan kort ånyo känna hela dess tyngd. Vi erfara detta af nedanstående skrifvelse, som konungen, d. 27 Mars 1530, lät afgå till Peder Månsson.

"Wår etc Wij haffue bespoort käre bisp peder hu-"ruledes i haffue vthscriffuit kring om alt Vesterårs sticht "itt breff med monga punctar och articlar som i Vpsala "skulle warit beslutne och befalte aff oss i thet möthe "som wij ther hade widh XX:de dagh Jull nest förledhen, "ther doch huarken i eller noghen annen finge befalning "slike stycker vth scriffua till then meneman, aff huilko "the fåå tilfelle till onyttugt taall, ther the till ewentyrs "förre intedt wiste om tala, wäll är sanntt att wår me-"ning ock sinne war att clärkenar skulle wårdit vnder-"uiste i theres prestemoott, och huar man thet helst kunde "bekomma, att huar the slike taall och skrij förnummo "aff theres almoge, motte the thå wetha hurw best sam-"ma onyttuga taall oc roop mota skulle, Men jcke war "meningen eller befalninghen sliika stycker utscriffua till "then meneman, besynnerliga medt så fögha skääll och li-"then förnufft så som thenne eder breff vthscriffuin äro,

"huilke och monge stycke jnneholla the wij jngalunda
"samtykt haffua, och the ther fast nedherslå vesterårs
"Recess. then aff Riksens rådh. hela adlen. och then me-
"neman är beleffuat och besegltt, och på nytt i Streng-
"näss samfelt warith, huadan i thenne öffwerdådughet
"haffue. wij icke kunne wetha, kan wäll henda att eder
"simpelhett haffwer her mykit i wåldit, som wij och för-
"nimme att thet samma mykit wålder. att thet regimente
"som i föra. går jntit wäll till. vtan är skadheligit, huar-
"före wij och tilförenna lettade eder aff then twngan, och
"befalte Dekenen att han thet mest sköta skulle, endoch
"wij i wåras befalte thet eder jgen. i förhoop. att edert
"regimente skulle bätre wordit, Så förnimme wij doch
"jngen förbätring ther vtinnan, vtan heller förwerringh,
"therföre wilie wij att i epter thenna dagh jngen merke-
"ligh breff vtscriffua. eller noghon merkelig handill på slåå
"i bisps regimentet, eller förläna någhon geld, medt
"mindre thet skeer midt för:da Dekenens rådh och sam-
"tyckio, Och epter i alt förwijdt streke thet wilkor i
"finge aff oss i Upsala såsom aff för:de eder vthscriffna
"breffue, wäll förmerkias kan, wilie wij förtenchte wara
"om en annan handill gorandes medt eder, ther förinnan
"att någhon ny rentte ingåår till bisps bårditt, och kan
"thå henda att j skole fåå mindre wilkor än i nw haffue
"Gudh eder etc aff Stocholm Dominica Letare Anno 30[55])

Uti det bref som konungen under samma datum af-
lät till dekanen i Westerås, herr Niels Andreæ, säger han
sig hafva "förståndit att bisp peder haffwer emellanått
"mongen onyttug stycke förhender ther han thet bekomma

55) *P. E. Thyselius*, anf. arb.; Bd. I, ss. 319—321. — *C. G. Krö-ningssvärd*, Diplom. Dalekarl.; II, ss. 163, 164.

"kan, — — — huarföre wij och nw scriffue honum "till wår mening ther om, som i finnandes wordhen i co-"pierne the i Joen scriffuares breff jnnelucta äro bådhe "huad han vtscriffuit hade, så och thet wij nu scriffue "honum till, att j måghe wetha wårt sinne och wilia ther "om, ther i och måghe epterretta, oc trädher in i regi-"mentit medt honum, epter som i förnimme att wij ho-"num tillscriffuit haffua, och lather honum jcke alt för-"mykit rådha. epter han jcke bätre regimente föra kan," — —.[56]) Samma lifliga missnöje uttalar sig ock i det svar konungen samtidigt lät afgå till Dekanen i Upsala, på dennes ofvan åberopade förfrågan. Det heter:

— — "Så wethe i wäll att i thet möthe som i "Upsala stadh widh tiwgwnde dags tidh. Jngen befalning "war vdtgiffuin att biscopana skulle slike breff vtscriffua "till then meneman, wij kunde wäll sielff scriffuit sådana "vth huar wår mening hade warith, Men thet begäredhe "wij aff the gode prelater som ther församlade wåre att "presterna motte vnderuiste warde i theres prestemoth "eller huar the elles vnderuisas kunde. — — — jcke "att the skulle sliik vppenbara breff vtscriffua till then "meneman, aff huilkit thet simpell folk snarare kunna vp-"ueckias till att tala om the stycke ther the tilförende jn-"tedt affwiste än ther medt stillas skulle, therföre må i "wäll haffua fördragh sådana breff vth att scriffua, och "hade wij wäll holledt eder så förnufftogh atj thette jcke "skulle haffue tilbudhit, — — —[57])

---

[56]) *Thyselius*, anf. arb.; I; ss. 321—2. — *C. G Kröningssvärd*, Diplom. Dalek.; II, s. 164.
[57]) *P. E. Thyselius*, anf. arb.; ss. 318, 319.

Den ålderstigne bispen, hvilken således blifvit å nyo beröfvad hela sin makt och myndighet, vågade efter denna tid aldrig mer uppträda emot konungen, utan nöjde sig att på afstånd, stillatigande åse händelserna. Om hans sinnes-stämning kan likväl dömmas af den protest och skotts-mål, som han tillika med biskop Magnus Sommar, år 1531 d. 10' Aug. nedlade hos vördige herrar och män, doktor Per Galle och herr Torgare Gudlachj uti Strängnäs. I denna protest uttalar sig lifligt hans sorg öfver det våld, kränkningar, och förtryck, som den katholska kyrkan måste lida, hans ogillande af den invigning, som han sjelf "af stort öfuerwaldt och redduge" blifvit tvungen att meddela den lutherske ärke-biskopen och andra biskopar, samt hans bittra klagan öfver "thet fördömmelige och fördömde "Lutterske Ketterijt och förgifftig lärdom", hvars "månge oseijelige och förargelige wilfarelsser" lända "så wäll Rijget till skam och förderff, som Siälerne till stoor fahre". Nämnda protest får således betraktas som de katholska biskoparnes yttersta vilja och vädjomål till efterverlden, samt, i förening dermed, som det kufvade tros-partiets undergifvenhets-förklaring. Härigenom erhåller den stor vigt för våra svenska kyrko-häfder, och intager tillika ett passande rum i teckningen af Peder Månssons lefnad. Den lydde såsom följer:

— — — "Wij Magnus Sommer till Strengnäs och "Petrus till Westeråhrs Biscopa, Öfuerwägendes then ön-"kelige kirkiornes Stadga her j Swerigis Rijke, huruledis "mygit ondt her dagliga upkommer, som then Helge Chri-"stelige troo, thet Romerske Säthet, medh thess lydne, och "then ganska Swerigis Kirkies Frijheet förnär är, till för-"acht och orätt, Uthaf thet fördömmelige och fördömde

"Lutterske Ketterijt och förgifftig lärdom (thet Gudh bättre) "så wäll Rijget till skam och förderff, som Siälerne till "stoor fahre, hwilke onde wij alle icke så förmågom be- "möte eller mootstandt göre, som wij gerne wille, och "som wij på wårt Embets wägna thet plichtige äre och "skole. Hwarföre fly wij till remedium Juris, görandes "wårt samdrechtelige appellation och Protestation, ther 'uthaf alle förtrychte och underkufuade pläge uprettis och "förtröstade blifue. Och giörandes wårt protestation eller 'skutzmåhl för eder wyrdelige Män och Herrar, Docter "Per Galle och her Torgare Gudlachj Præbendat i Streng- "näs, oppenbarligen och klarlige bekännandes, at wij al- "drigh hwarken af någon skynbarlig dierfheet eller obe- "ståndigheet hafue macht gifuit, samtycht och bewilliget "till thenne Lutterske lärdom och partij, Eij heller till 'the Biscopars wigzle, som nu uthwalde äre, heller her "effter intrengde warda, in i the Swenske Kirckior, thet "ganske Romerske stått till föracht och undertryckelse. "Och ändog wij nödges och twinges, dogh af stort öfuer- "waldt och redduge (som wäl finnes uthj en bestendigh 'Man) till att wyija Biscopar, Så beklage wij oss höge- "ligen ther uthöfuer; Sammelunde och uthöfuer mera så- "dane wanbruuk, medt messe haldningh på thet Swenske "tungemål, och Sacramentzens uthskifftelse, medh månge "andre oseijelige och förargelige wilfarelsser, Så att wij "icke förmåge beskerme eller försware Gudz huus, eller "then Helge Kirckie, som wij gerne wele och plichtige äre. "Öfuer alt thetta och hwar besynnerlige wij oss högelige "beklagom, Ther till medh tillstå, säije och betyge wij "alle, medh wåre breff, som här till gifne äre, eller her "effter uthaf oss gifwes kunne, om Klerkerners Taxeringh, "Archebispens och andre Bijspers wigningh, som nu in-

"trängde äre, heller her effter inträngde warde, ware al-"delis kraftlöse och ogille, eij heller wille eller tänckte "gifwa them någon authoritet, och wigtigheet, uthan "heller altsammans och hwart besynnerlige, eehure the af "oss Magno och Petro Biscoper uthj thet Lutterske wäsen, "handlede och giorde äre, wele wij hafua ogillat, krafft-"löst och fåfängdt giordh, Måden thet är icke annorlunde "än af frucht och ofuerwaldt sagdt, giordt och skrefwet, "och icke thet Rommerske Säthet eller thes standt, eller "några hande samme Säthes werdigheetz befallningsmän "till föracht och nedertryckelse. Hwarföre gifwe wij oss, "och alt wårt gods, rörligit och orörligit, Under then "Helge Romerske Kyrken, bekennendes henne, lijke som "wår Modher och menigheetz Regentinne," — —. [58])

Peder Månsson afled år 1534, "dominica infra octav. Ascensionis" (d. 17 Maji; söndagen näst före Christi himmelsfärds-dag).[59]) Han var en af sin tids och sitt partis förtjentaste män, utmärkt genom snille, fosterlands-kärlek, lärdom, och sinne för bildning. Dertill egde han mycken ihärdighet; men saknade det mod och den personliga kraft, som utmärkte Brask och andra samtida. Hans trohet emot katholska läran har blifvit besjungen af *J. Messenius* [60]), och länder honom till förtjenst inför hvar och en, som ovåldigt uppfattar och bedömmer den tidens allmänna och mannens enskildta förhållanden [61]).

---

58) Finnes tryckt ibl. Bidrag till Sv. Kyrkans och Riksdag. Hist.; III, s. 58. — Förekommer med bättre text hos *Thyselius*, ibl. Handl. till Sverges Reformat. och Kyrko-hist. under kon. Gustaf I.; Band. II, ss. 21—24.

59) Diar. Wazsten.; vid året 1534.

60) *J. Messenius*, Scond. Illustrata; Tom. IX, p. 49.

61) Jfr. utom åberopade källor, *E. M. Fant*, Diss. de Episc. Aros. *Petro Magni*. Ups. 1793, — och Biograph. Lex. öfv. Namnkunnige Svenska Män; Bd. IX, ss. 13—16.

Efter denna undersökning om handskriftens innehåll och författare, återstår oss slutligen att uppräkna dess FORDNA EGARE, så vidt de, genom anteckningar å bokens rena blad eller andra meddelanden, blifvit bekanta.

Å det främsta pergaments-bladet, som varit begagnadt till omslag, finnes på frånsidan (blad 1, Verso) följande rader af Joh. Burei kända hand:

"Dono datus abs D. *Johanne Mess.*[*enio*] 11 Jun. 1612. 4. p. Vpsaliæ."

På frånsidan af bl. 150 är uppritad en ring eller cirkel, omgifven af besynnerliga streck eller runo-tecken, sådane som ofta förekomma i den nämnde fornforskarens handskrifna samlingar. Öfver detta monogramm eller bo-märke läses:

BVRA IDH

och vid sidan deraf:

"Inv. 9 ā. f ... 14 Octobr. 1613. in Wårby"

Å det sista pergaments-bladets framsida (bl. 245, Recto) finnes ingen upplysande anteckning, utom en smal, nästan oläslig, och till större delen bortskrapad rand, hvarpå urskiljas latinska ord: "Rome Jn domo — — — [po]ntificatu*m* quibus — — — Clericis Virduulij" — —, hvilka utvisa, att pergamentet är taget af ett gammalt påfligt bref. Vid sidan af denna äldre text läsas på den skrapade delen af bladet några latinska tänke-språk, samt en svensk bibel-vers ["Såå elskadhe gudh wärdhenna" o. s. v.], skrifven med qvinnlig hand

ifrån

ifrån slutet af 1500-talet. Men på bladets baksida förekommer, med svensk stil ifrån 1600-talet:

"Nest all wällmågoss Lyckönskan aff Gudh Alzmehtig nu och seneste såsom och ewinnerligen Amen.

Denna Book hörer migh *Johan Kruuse* till medh rätta.

Hon haf*wer* warit borto en stund, men han får wäl igenn henne om Gudh will"

På insidan af främre perman läses å pergamentet:

"Me defendit

Benjamin Magnus CronoBourgh Senior et Castrj Laholmensis in Hallandia Præfectus. Dabam Laholm d. 29 Nov. Anno 1652".

Å framsidan af det första pergaments-bladet (bl. 1, Recto) finnes likaledes antecknadt med samma hand:

"Dhänna Book haf*wer* een Swänsk Munckh benämbdh *Johannes de Rupe Cisa* uthi Rom och i Castr[o] i Jtalien Skrifwidt. Doctor *Joh[an] Messenius* haf*we*r hänne förähredt Clarissimo Magistro *Magno Olavj Astrophero* Pastor fordom i Wester Ferneboo dhän wijdtberömde läkiarän. A:o 1655 förährede iagh undärtecknade Wälborne Herr *Johann Hårdh* till widh dhän tijdän Commenda[nt] i Halmstadh och öffwärst Leuten[ant] undär Colonell *Nerenss* Reg*emente* Westh-Giöthar"

Benjamin Magnus CronoBourgh Senior".

Af Benzelii hand förekommer, utom de i det föregående omförmäldta anmärkningarne, endast namn-teckningen "*E. Benzelii* Filii" på bl. 1, Verso, samt å främre permans insida orden "6 R:dr", hvilka utan tvifvel angifva bokens inköps-pris.

På grund af dessa anteckningar, jemte några annorstädes ifrån hemtade yngre uppgifter, kan följande förteckning lemnas öfver handskriftens till en del berömda egare:

Peder Månsson; 1522.

Johannes Messenius.

Johan Bureus; 1612, d. 11 Juni.

Magnus Olavi Astropherus, ryktbar läkare, Pastor i W. Fernebo.

Johan Kruuse.

Benjamin Magnus Cronobourgh, d. ä., herre till Walstad och Hassilås [62]), kommendant i Laholm; d. 29 Nov. 1652.

Johann Härdh, Öfverste Lieutenant vid Westgöta regemente och kommendant i Halmstad; 1655.

Andreas Lundelius, D:r Medicinæ & Practicus Gothoburgensis [63]); 1715.

N. N. Alström, kämnär i Götheborg; d. 26 Nov. 1735 [64]).

Eric Benzelius, d. y.; 1741 [65]).

Carl Jesper Benzelius; d. 23 Sept. 1743 [66])

Linköpings K. Gymnasii Bibliothek; 1789 [67]).

---

[62]) Se adressen å bl. 240, Verso. — [63]) Benzeliernas Brefwäxl.; s. 207. — [64]) Anf. st. — [65]) *Sv. Bring*, Handl. i Sw. Hist.; s. 13. — [66]) Benzeliernas Brefwäxl.; *Lidéns* Företal, s. IX. — [67]) Anf. st.

INLEDNING
TILL
PEDER MÅNSSONS
STRIDS-KONST och STRIDS-LAG.

I det gamla norden var kriget mindre en *konst* än ett *handtverk*. Sättet att dervid gå till väga bestämdes således icke af någon klar medvetenhet om krigets ändamål och en på vetenskapliga grunder fotad plan för rörelser och verksamhet, utan af gammal häfd, fädrens förfarenhet, tillfälliga omständigheter, samt härförarens personliga snille, tapperhet, och skaplynne.

Under sådana förhållanden kan det icke väcka undran, att vår medeltid, ehuru alltigenom uppfyld med krig, likväl saknar skrifter öfver kriget. Det enda arbete af detta slag, som våra äldre häfder veta omtala, var den strids-ordning, som kon. Carl VIII Knutsson uppsatte åt sin Marsk, vid infallet i Skåne år 1452. Rim-krönikan förtäljer härom med följande ord:

Han loth thet alt i enne Skript opskrifva,
Som hvar skulle i strijdenne blifva,
Ok fick thet sva sin Marsk thäre;
Han sade sidan hvarjom som han skulle vara. [1])

Nämnda stadga eller strids-ordning är dock nu förlorad. Alla upplysningar öfver fädrens sätt att föra krig måste derföre sammanletas utur strödda ställen i rikets

---

[1]) Stora Rimchrönikan; ibland Script. Rer. Svecic. med. ævi, Tom. I, Sect. II, s. 139.

krönikor och andra häfder [2]). Detta förhållande fortfar ända in i nyare tiden, då krutets uppfinning föranledde en högre krigs-konst, bygd på vetenskapliga beräkningar, och då Sverikes lifligare förbindelse med det öfriga Europa småningom satte oss i stånd att fritt tillegna oss denna krigs-konst, och äfven i vårt land upparbeta den till krigs-vetenskap.

Hvad beträffar krigs-lagstiftningen, var denna i äldre tider ännu icke afsöndrad och utbildad till ett för sig bestående helt. Visserligen förekomma i våra landskaps-lagar åtskilliga stadganden, om konungs leding, om utrodd och landvärn, om landgömo och strandvakt, om antalet och beskaffenheten af de folk-vapen, hvilka en "vigher" eller "moghande" man var pligtig hafva till landets försvar, o. s. v. [3]); men dessa bestämmelser få icke betraktas såsom serskildta undantags-lagar, de gälde tvertom lika alltid och för alla. Det måste ock så vara i en tid, när värne-pligten var gemensam, och "folket" ännu var liktydigt med "hären". Rust-tjenstens införande (år 1285) kunde icke verka någon förändring i detta afseende, enär den personliga krigs-skyldigheten blef densamma, ehuru den rustade krigaren vann ersättning för sina ökade kostnader i befrielse ifrån jord-räntan. Någon egentlig lagstiftning för kriget blef således först då möj-

[2]) Jfr. *Jac. Röding*, Hist. Undersökn. om Krigs-konstens tilst. i Sverige, i K. Gustaf I:s tid; införd i K. Sv. Vitt. Ac. Handl., Del. I, ss. 131—245. — *C. R. Berch*, Afhandl. om Fordna Svenska Stridsvapn; införd i *C. C. Gjörwells* nya Sv. Biblioteket, Bd. II, ss. 274—330, och i företalet till Del. II af *S. L. Gahms* Kongl. Stadgar ang. Swea Rikes Landt-Milice. — Se äfven *F. H. Jahn*, Udsigt ov. Nordens Krigsvæsen i Middelalderen, Kjøbenh. 1825, 8:o.

[3]) Upl.-Lagen; Kon. B., fl. X—XII. — Suderm. L.; Kon. B., fl. X—XII. — Hels. L.; Kon. B., fl. VIII, IX. — Östg. L.; Wåda-B., fl. VI. o. s. v.

lig, när menigheterna (år 1533), på konung Gustaf I:s begäran, åtagit sig erläggandet af en viss afgift hvarmed en öfvad här skulle värfvas och underhållas, i stället för att sjelfve, när rikets försvar så fordrade, tåga ut i härnad samt derunder bevära och bekosta sig. Härigenom blef första grunden lagd till en stående här[4]), och konungens Stellings eller Artickla-Bref af år 1535 finnes i sammanhang dermed äfven vara den äldsta krigs-lag, som i vårt land blifvit gällande[5]). Före nämnda tid eger man högst få författningar, hvilka omedelbart angå krigs-lagstiftningen[6]), om man icke dit vill föra de s. k. Gårds-rätterna[7]), hvilka i det hela icke voro annat än ordnings-stadgar, af konungen såsom herre utfärdade för hans män och tjenare[8]).

Under denna allmänna brist på öfverlemningar rörande krigs-väsendet, erhålla de uppsattser, hvilka nu offentliggöras, ett stort värde redan derigenom, att de hvar i sitt ämne äro de äldsta försöken på svenskt tungomål. Men utom den tillfälliga förtjenst, hvarigenom de således kommit i spetsen för vår inhemska litteratur uti krigsvetenskap och krigs-lagstiftning, vinna de serskild betydelse såsom minnesmärken ifrån en tid, som låg

---

4) *J. J. Nordström*, Den Sv. Samhälls-Författn. Hist.; I, s. 108, not. 19.

5) *C. Lijvin*, Str. Anteckn. ang. Krigs-Lagarne; ibland K. Krigs-Vet. Ak. Handl. för år 1829, s. 18.

6) De äro följande: Lands-L.; Kon. B. (*Om den som rymmer undan konungens baner*). — Kon. Carls 8:vi Stadgar eller Artiklar af år 1448 (öfver samma ämne); införde ibland *Hadorphs* bilagor till Biärköa Rätten, ss. 49, 50. — Her Sten Stures och Rijks. Rådz Stadga af år 1489 (*Om Swentienare*); införd i *Hadorphs* åberopade saml., ss. 65, 66.

7) Finnas tryckta hos *Hadorph*, ibl. bilagorna t. Biärköa Rätten; ss. 8—10, 32—34, 51.

8) *Nordström*, Sv. Samh. Författn. Hist.; s. 147, not. 74.

bortom den stora brytningen i våra andeliga och statsliga förhållanden, och således bibehöll mycket af forn-åldrens skaplynne. Hvarje öfverlemning ifrån nämnda tid är dyrbar för vetenskapen; ty den flyttar dess råmärken tillbaka, och visar gången af dess utveckling.

Såsom i det föregående blifvit anmärkt äro nämnda afhandlingar författade eller skrifna af en svensk man, *Peder Månsson*, under hans vistande i Rom, omkring år 1522. Språkets byggnad och rikedom på böjnings-former häntyda likväl på en något tidigare bildnings-period. Sådant eger ock en giltig förklarings-grund; ty Peder Månsson, som fått sin uppfostran under sednare häften af 1400-talet, lemnade Sverike redan år 1507, och kunde sedermera icke följa moders-målets hastiga utveckling till nya, enklare former. Närvarande minnesmärken af svenskt språk och svensk odling tillhöra således hellre Sturarnes än Gustaf I:s tidehvarf.

Många omständigheter göra sannolikt att ifrågavarande afhandlingar äro bearbetade efter utländskt mönster. Peder Månsson synes äfven sjelf antyda något dylikt, när han uti inledningen till sin Strids-lag yttrar:

Stadge thy konw*n*gen moth twædrækt
besc*ri*ffwe*n* stridz lag til at lefwa mz spækt — —
Swa a*n*dre konw*n*ga haffwa giorth
Som h*ær* æffther sc*ri*ffwas jak haffwer sporth —;

men oaktadt flitig forskning i medeltidens litteratur öfver dessa ämnen, har utgifvaren icke lyckats påträffa uppsattsernas källa. — Likaledes finna vi all grund att antaga, det afhandlingarne, hvilka begge kommit till oss i ofulländadt skick, aldrig blifvit satta i tillämpning, utan stadnat såsom utkast eller förslag i Peder Månssons gömo. Men de blifva icke desto mindre af vigt för kännedomen

om vårt äldre svenska krigs-väsende, enär författaren städse afsett fäderneslandets bestående förhållanden, äfven då han i serskildta delar sökt ombilda dem efter utländsk förebild. Härigenom erhåller han ock vits-ord i fråga om härens allmänna inrättning och beväring, ehuru mycket i hans arbeten väl icke får betraktas annorlunda än som ett förslag, grundadt på åsigter och förhållanden hvilka en gång gjort sig gällande i södra Europa. Peder Månssons arbeten böra således begagnas med sträng urskiljning och ett ständigt hänseende till äldre inhemska källor; men de gifva i sådant fall mycken ledning och många vigtiga upplysningar åt forskaren.

Utgifvaren saknar beklagligtvis tillfälle att här anställa en genomförd granskning af ifrågavarande skrifter; den ligger ock utom planen för vårt ämne. Emedlertid vilja vi meddela en framställning om deras hufvudsakliga innehåll, för att dymedelst lätta öfversigten samt öka brukbarheten af de upplysningar hvilka ur dem kunna vinnas.

HÆREN (S. K. 109, S. L. 154, 157, o. s. v:), *ørløgis folkith* (S. L. 179), *ørløghis mennen* (S. K. 90), *stridz mennen* (S. L. 158), *stridz folkith* (S. K. 83), *folkith* (S. K. 109, S. L. 162) skiljde sig efter olika beväpning i trenne ordan (S. L. 189) eller hufvud-afdelningar.

I. HOFFMÆN (S. L. 155, 157 o. fl. st.), hvilka tjente *mz hæsthi* (S. L. 174), och buro *harnisk* eller tung rustning [9]). Nämnda harnisk förfärdigades antingen af jern [10]), som med mycken omsorg härdades i en blandning af örter, blod, m. m. (Konst-Bok, c. 140, 203—207),

---

[9]) Jfr. *Röding*, anf arb.; s. 139, 140.

[10]) Jfr. anf. arb.; ss. 151—153. — *Jahn*, anf. arb.; s. 240—243.

eller af lärft, som tre- eller fyrafaldigt sammanfogades med lim, gjordt af fisk-magar, och torkades öfver en form (Konst-Bok, c. 112, [11]). En liknande rustning eller *härnisk* bars äfven af hästen [12]); men var gemenligen beredd af läder (Konst-Bok, anf. st.). Häst och harnisk, såsom det utmärkande i ryttarens beväpning, sättas här stundom i motsatts till de lättare vapen, waakn, som nyttjades af fotfolket (S. L. 157).

Hofmännen voro skikkadhe i vissa *baneer* (S. L. 154, 174) [13]) eller skaror, hvilka anfördes af en höfding, som någon gång kallas *capitenare* (S. K. 84, a); men oftast *herre* (S. L. 155, och fl.), hvilket i den tidens språk är liktydigt med riddare [14]). Nämnda höfding lät utdela sina befallningar i striden medelst *baswnaren*. När denne blåste första resan, borde hofmännen sadla sina hästar. När han blåste andra resan, borde de lägga betslet uppå, och när han blåste tredje resan, borde de stiga till häst (S. L. 174). Emot hofmännens anlopp plägade man i jorden nedgräfva tomma tunnor, hvilka ofvantill saknade botten och öfvertäcktes med lös jord (S. K. 89).

II. Fothgangara, hvilka tjente till fots (S. K. 89). Deras beväpning kallas företrädesvis *waakn* (S. L. 157), *wæryo* oc *waakn* (S. k. 84, a), och bestod af *hellebarda* (S. K. 83), *helle baardha* (S. K. 84), eller stridsyxor med långa skaft [15]), samt *lwrangla* (S. K. 83,

[11]) Jfr. *Jahn*, anf. arb.; ss. 243.
[12]) Jfr. *Röding*, anf. arb.; s. 153, — och *Jahn*, anf. arb.; s. 262.
[13]) Jfr. *Röding*, anf. arb.; s. 137.
[14]) Stora Rimchrönikan; ibland Script. Rer. Svecic., Tom. I, Sect. II, s. 197.
[15]) Jfr. *Röding*, anf. arb.; ss. 160, 242, — och *Jahn*, anf. arb.; s. 231.

93)[16]), ett slags långa spjut, hvilka nedfäldes eller upprestes efter behof (S. K. 83), för att mota rytteriets anfall.

Ett serskildt slag eller stadga af fotgångarne kallades *skyttor* (S. L. 159)[17]). De voro väpnade antingen med *handh byssor* (S. L. 158), hvartill hörde *pwlwer* (S. K. 105) och *lodh* af bly (S. K. 88), eller med *arborst*[18]) till hvilket skyttan borde hafva XXX *pila* eller *skæktor* i *koghreno* (S. L. 158). Den som vid wakensyn infann sig utan egna eller fullständiga vapen erhöll icke full sold (S. L. 158, jfr. S. L. 157).

Höfdingen för en afdelning fotfolk kallades *capitenare* eller *foghote*, hvilka benämningar likväl ofta sammanställas med vedernamnet *herre* (S. L. 155, 156, 160), som företrädesvis tillhörde anföraren för en skara hofmän. Capitenaren förde sitt serskildta märke, *baneer*, *fænikka*, *vaapn* eller *tekn* (S. L. 162, 155, 160, 193). Nämnda märke var fästadt vid en *staka*, som öfverst hade en *wddh* (S. K. 84, a)[19]). De som tjente under ett sådant baner kallas capitenarens wndy skikkade (S. L. 200, 210). De erhöllo mundtliga befallningar i striden; likväl omtalas *horn*, *pipor* och *bwngor* eller trummor (S. L. 171), såsom brukliga. För att hindra och uppehålla fotgångarnes angrepp plägade man omkring slott och fästen nedslå stakar med hvassa jernspikar, eller utkasta trehörniga *fotangla* (S. K. 89).

---

16) Jfr. *Röding*, anf. arb.; s. 161.

17) Jfr. *Röding*, anf. arb.; s. 138, 243.

18) Jfr, anf. arb.; ss. 157—159, — och *Jahn*, anf. arb.; s. 211—217.

19) Jfr. *Adlersparre*, Afhandl. om Sv. Krigsmagtens tillstånd ifr. K. Gust. I til K. Gust. II Ad.; ibland Vitt. Hist. o. Ant. Acad. Handl., Del. III, ss 305—306, — och *Jahn*, anf. arb.; ss. 158—166.

III. Bysso skyttara[20]), hvilka stodo under befäl af *bysso mæstara* (S. L. 186), och tjente vid härens fält-skytt. Nämnda fält-skytt omtalas af tvänne slag, nemligen *stora byssor*, hvilka fördes på kärror, dragna af hästar eller oxar (S. K. 103, S. L. 186, 187), samt *slangor*[21]). Byssorna gjötos af serskildta mæstarmen, s. k. *bysso giwthara* (S. K. 84, b), och laddades med krut, *pwlwer*, och *jærnlod* (Konst-Bok, c. 85). Krutet tillverkades af *pwlwermakara*[22]) (S. K. 84, b), och bereddes olika, när det skulle användas till stora byssor (S. K. 103), slangor (S. K. 104), eller till hand-byssor (S. K. 105)[23]). Antändningen skedde medelst *lwnthor*, hvilka förfärdigades med mycken omsorg (S. K. 95), och gjordes så smala, att de kunde dragas genom en rörpipa (S. K. 97). När luntorna blefvo fuktiga och slocknade, nyttjade man en sten, som gaf eld ifrån sig då man spottade på honom (S. K. 99). *Bysso skoth* användes emot slott och fästen, till att skada murarne (S. K. 84, b). För att uppbränna städer, plägade man ock medelst byssor skjuta *ffyrballa*[24]) emot husen (S. K. 96, 92). —

Dessa trenne fördelningar bildade den egentliga hären. För öfrigt omtalas åtskilliga *mæstarmen*, hvilka borde finnas i köp-städer och slott när örlog tillstundar, och sannolikt äfven åtföljde hären på dess krigs-tåg. Nämnda mästarmän voro *lækiare*, *smedher*, *tymbermen*, *bysso*

---

20) Jfr. *Röding*, anf. arb.; s. 171.
21) Jfr. anf. arb.; ss. 163—173.
22) Jfr. *Joh. Murberg*, Anmärkn. om Krutets ålder i Sverige; ibland Vitt. Hist. o. Ant. Ac. Handl., Del. IV, ss. 316—340.
23) Jfr. *Röding*, anf. arb.; s. 175.
24) Jfr. anf. arb.; s. 172.

giwthara och *pwlwermakara* (S K., 84, b.). — Utom de förr omtalade vapnen nämnas äfven *skøl*[25]), (S. K. inledn.) och *swærdh*[26]) (anf. st.) såsom brukliga.

Örlogs-männen tjente för lön oc sold (S. L. 160, 173, S. K. 109, o. fl.), och kallas deraf *sollanæra*[27]) eller *tyænara.* Solden utbetalades af konungen (S. L. 160) eller landsens herre (S. K. 109), genom thesaurarius, till herrarne, fogotarne, och capitenarena, samt borde hvarje vecka af dessa utdelas till folket som stred under deras baner (S. L. 160). Härifrån undantagas likväl de som følya gardenom pa sina eghna lykko oc æventyr i ørløghit (S. L. 199), och de som voro höfdingarnes eghne stadde tyænara, samt höllo deras kost och täring. För dessa sednare uppburo herrarne, fogotarne, och capitenarne visserligen sold af konungen, men betalade till folket efter serskildt med dem afslutad öfverenskommelse (S. L. 160). Författaren skiljer emellan sådana soldenärer, som endast vilja lefva af den konsten, och dem, som utgånga till att värna landet, men hellre vore hemma vid sitt ämbete (S. K. 109). Med de förra afser han dessa fordom mera än nu vanliga främmande lego-härar, hvilka ofta voro farligare för vännen än för fienden; med de sednare menar han den land-storm, som plägade uppbådas vid rikets fara. För öfrigt iakttager han noga olikheten i börd och yttre anseende. En gemen stridsman, enfallogher tyænare, sollanær, æller swæn, nämnes sålunda i motsatts till dem som äro aff ærliko byrdh oc slækth (S. L. 191), konwnga søner, hærtogas barn, ærlighe, wælbyrdoghe,

---

25) Jfr. *Röding*, anf. arb.; ss. 147—149.
26) Jfr. anf. arb; ss. 155—156.
27) Jfr. anf. arb.; s. 136.

knapa, æller hærathz domara (S. L. 190), them som wælbyrdoge ærw oc føra sin ættærnis vapn (S. L. 172), ædlom æller wælbyrdogom (S. L. 203), wælbyrdoga oc stora herras søner (S. L. 209), o. s. v.

Högsta myndigheten öfver krigshären tillhörde KONUNGEN, såsom landets herre. Han egde att värna riket med väpnad hand (S. K. inledn.), att resa hær och samla menigheten till strid (S. K. 109), att stadga stridslag (S. L. inledn.), att vid vapensynerna taga tro- och huldhets-ed af alla herrar, fogotar och capitenare (S. L. 156), och att för sig och sina æmbetismæn fordra sträng lydnad af alla i hären, utaf hvad helst landskap, välbördighet, eller herradöme de ock kunde vara (S. L. 149). Konungen innehade högsta doms- och straff-rätten, så att åtskilliga mål borde hänskjutas till hans serskildta pröfning. Härom nyttjas orda-sätten: "næffses æffther konwngsens skønyan" (S. L. 154, 155, 168, 169, 174, 175, 180, 185); "læggis j fængilse til thes konwngenom tækkis honom slæppa" (S. L. 159, 184, 186); "læggis j jærnen wndy konwngsens dom dømandis" (S. L. 179, 181, 203); "hans liff warj j konwngens handom wm honom tækkis honom spara" (S. L. 166); "miste hoffwodit, vtan konwngen wil honom giffwa liff" (S. L. 208); o. s. v. Han gaf hæghnilse breff, frihet, och beskärm åt länder, städer, byar och fästen (S. L. 152, 203), egde makt öfver förnäma fångar (S. L. 190), och utdelade leyda breff att fara till och från hären (S. L. 197). Såsom den, af hvilken krigshären erhöll sold och lön, hade han rätt till nionde delen af allt rof, som togs i örloget (S. L. 200). Böter och penning-straff ingingo likaledes till konwngen (S. L. 201), lades wndy kronona (S. L.

160, 162), til fatabwrens ægw (S. L. 193), wndy konwngsens fatabwr (S. L. 202, 205). Det baner eller märke, som fördes framför konungen eller härens högste anförare, kallades *hoffwodbanereth* (S. K. 109).

I konungens ställe och i hans frånvaro anfördes krigshären af MARSKEN [28]). Han var konwngsens høgxte æmbetis man (S. 182, 149), och stod j konwngsens stad (S. L. 201, 206, 151). Marsken egde således att fordra en oinskränkt lydnad af alla inom häran (S. L. 149), och utan hans ja och minne fick ingen öfvergifva sin skikkilse æller stadga (S. L. 166). Fångna klerker borde framföras till konungen eller till marsken (S. L. 151). Han kunde gifva leydh breff, hægn och friheth åt fiender eller fångar (S. L. 201), i hans frånvaro fick ingen taga slott och fästen med storm (S. L. 206), och hans samtycke fordrades, om någon som icke var välbördig ville föra nytt vapen och sköldemärke i hären (S. L. 172).

Närmast intill Marsken var ØFFWERSTEN [29]), eller höfdingen öfver någon större fördelning af hären. Han egde att af sina underlydande capitenare fordra en obesmittad trohet (S. K. 83), och hans plats var isynnerhet mål för herrarnes ärelystnad (S. L. inledn.). Namnet och befattningen äro för öfrigt icke noga angifne, utan synas i allmänhet utmärka hvarje hög krigs-höfvitsman.

Vi hafva redan i det föregående anmärkt, att hvarje mindre fördelning af hären eller s. k. baner anfördes af

---

[28]) Jfr. *Adlersparre*, anf. arb.; ss. 315, 316.
[29]) Jfr. *Röding*, anf. arb.; ss. 238, 241. — *Adlersparre*, anf. arb.; ss. 307, 316.

en serskild höfding, som ömsom benämnes HERRE, FOGHOTE och CAPITENARE [30]). Denna omvexling af vedernamn tyckes utvisa, att myndigheterna ännu icke voro noga ordnade sins emellan; ehuru benämningen herre (riddare) företrädesvis tillägges anföraren för en skara hofmän (ryttare). De nämnda under-anförarne hade hvar sitt serskildta märke, och deras folk eller wndy skikkade voro strängeligen ålagde att föra sin höfdings vapen (S. L. 204). Om herrarnes och fogotarnes befattning kan för öfrigt dömas af hvad serskildt angifves om capitenaren. Han borde vara utvald ibland tusende yppersta män, och ifrån barndomen väl förfaren i strids-konst. Honom tillhörde att regera strids-folket och skikka spessen (slagt-ordningen), efter som folket var mycket eller litet, att skifta sitt folk i striden, och om behof gjordes åter sammanfoga det med konst, att låta strids-männen på en gång fälla sina luranglar och hellebardar, eller åter uppresa dem, att tillsäga när de skulle begynna och sluta striden, att uppmuntra dem med goda ord och styrka deras mandom, samt att sjelf hålla all sin uppsåt lönliga. Capitenarens klädebonad skulle hafva fyra färger: blått, hvitt, svart och rödt. Den blå färgen tecknade honom hafva högt förstånd och stadighet; den hvita märkte för hans obesmittade trohet emot sin öfverste; den svarta, att han skulle hålla sina planer hemliga; och den röda, att han var oförfärad till att utgifva sitt blod i striden (S. K. 83). Om någon fanns olydig eller förrädisk skulle capitenaren taga ifrån honom häst, harnisk, penningar, och allt hvad han egde, och sätta sig till doms, sedan alla

---

30) Jfr. *Röding*, anf. arb.; s. 241.

tjenarena blifvit uppstälda i rad på två sidor, så långt emellan raderna, att två hellebarder räckte samman. Sedan skulle den brottslige gå fram för capitenaren, falla på knä, och bedas förlåtelse tre resor. Då tage capitenaren baneret i sin hand, hållandes om udden, och slå honom med baner-stången tre slag i skallen, såsom den der hafver brutit mot det tecknet och baneret. Dermed var förbrytaren dömd till döden, och när han så gick tillbaka emellan raderna, skulle hvar och en af stridsfolket fälla sina vapen och värjor emot honom, sargande till dess han var död (S. K. 84, a). Om örlog tillstundade för någon köpstad eller slott, var det capitenarens pligt att straxt utdrifva allt misstänkt eller orkeslöst folk, att anskaffa ymnigt förråd af lifsmedel, vapen, och krigsförnödenheter, att stärka murarne, och leda försvaret (S. K. 84, b, o. följ.).

Herren, fogoten eller capitenaren egde att fordra lydnad af allt sitt folk; men borde för sin personliga tjenst använda egna, stadda tjenare, icke dem som togo lön och sold af konungen. Af dessa sednare fick han icke skicka flere till att bära eller förvara hans enskildta tillhörigheter, än allenast så många som erfordrades att uppsätta hans pawlwn eller tält (S. L. 173). Om någon af soldenärerna dog eller for bort, skulle capitenaren inom tio dagar lemna uppgift derom till thesaureraren, och fick utan dennes samtycke icke antaga någon ny strids-man i den bortgångnes ställe (S. L. 168). Hvarje herre, fogote, eller capitenare var pligtig hålla *vardh* oc *vækth* med så många skyttor och väpnade män, som honom blef tillsagdt af gårds-mästaren (S. L. 165). Han egde att af sina underskickade uppbära tredje delen af allt det rof de vunno i örloget (S. L. 199); men tredje delen af denna uppbörd

tillhörde konungen, och borde redovisas för thesaurarius (S. L. 200). Vid försäljning af fångar hade capitenaren förmåns-rätt (S. L. 194), samt erhöll andel uti vissa böter och andra egendoms-straff (S. L. 196, 199, 209).

Högsta lagskipande makten närmast konungen, tillhörde KONWNGSENS GARDZ MÆSTARE. Han afgjorde i de mål som icke hänföllo under konungens egen pröfning, skipade lag och rätt åt alla, och till annan dom fick ingen skjuta sig eller vädja (S. L. 189, 177, 179). I nämnda egenskap räknas han äfven till konw*n*gse*n*s æmbed*is* men (S. L. 177), och borde med dem hålla vapensyn, emottaga herrarnes, fogotarnes, och capitenarenas trohets-ed till konungen (S. L. 156), och efterse, att strids-männen hade egna och fulla vapen (S. L. 157, 158).

Straffens beskaffenhet berodde stundom af gårds-mästarens godtycke. Härom nyttjas uttrycken: "næffses æffth*er* gardz mæstara*n*s skønyan" (S. L. 167, 171, 183); "betale gardz mæstareno*m* swa ma*n*ga pæni*n*ga han wil aff ho*no*m skatta pa konw*n*gse*n*s wæghna" (S. L. 154); "fwlfølye the sakena føre gardz mæstara*n*s dom" (S. L. 179); o. s. v. Straffens verkställande tillhörde alltid gårds-mästaren. Det heter således: "haffwj gardz mæstare*n* wald øffwer hans hals" (S. L. 161); "tha skal ha*n* ho*no*m føra j gardz mæstara*n*s jærn" (S. L. 195); "gardz mæstare*n* lægge then brotlika i jærnen" (S. L. 199); "haffwj førbrwtith hæsthe*n* oc harniskith gardz mæstareno*m*" (S. L. 154, 164, 166); "haffwe førbrwtith alth thz ha*n* ægher, oc thz takj gardzmæstare*n* til segh" (S. L. 176); o. s. v. Alla böter och andra medel, hvilka

sålunda

sålunda uppburos (S. L. 175, 176, 196, 208), jemte tredingen af alla fångar, vapen, och annat rof, borde likväl redovisas inför thesaurarius, en gång i veckan så länge örloget varade (S. L. 198).

Gårds-mästaren var tillika högste ordnings-man inom hären. Han gaf soldenärerna orlof att fara bort, och att wmskiffta sin stadga (S. L. 161), skipade *hærbærge* åt herrarne (S. L. 154), bestämde antalet af de skyttor och væpnadha mæn, med hvilka herrarne, fogotarne, eller capitenarne skulle hålla sin vardh oc vækth (S. L. 165), gaf lof och bref åt bysso-mästarena att köpa eller leja hästar och oxar i de härader som gått konungen till handa (S. L. 187), hade uppsigt öfver fångarne (S. L. 194, 196), och kunde gifva dem leyda þreff till att fara efter penningar att lösa sig med (S. L. 197, jfr. S. L. 201). Han utdelade jemväl tryghetz breff, åt dem som förde lifsmedel och andra förnödenheter till krigshären (S. L. 203).

Det lägre krigs-folket, tyænarana, fingo herbergen sig anvisade genom serskilda tjenstemän, hvilka utsågos af capitenarena, och benämndes HÆRBÆRGIS SKAFFARA (S. L. 154). De lydde under konw*n*gsens gardz mæstare; åtminstone stadgas, att han borde hafva deras namn antecknade (S. L. 154). Herberges skaffarena voro fria ifrån skyldigheten att ständigt följa sina baner (S. L. 174).

Utom nu uppräknade æmbetis men, höfdingar, och andra myndigheter i hären, fanns ännu en hög befattning, hvilken innehades af THESAURARIUS eller THESAURERAREN. Han förvaltade härens inkomster och utgifter, samt hade uppsigt och vård öfver konw*n*gse*n*s *fatabwr*

eller skattkammare (S. L. 193). I sådan egenskap undfick han alla böter och penningar hvilka ingingo till konw*n*gen (S. L. 201), wndy kronona (S. L. 160), 162) eller til fatabwre*n*s ægw (S. L. 193, 202, 205), samt emottog tredjedelen af allt det rof, fångar, vapen, eller hvad det vara kunde, som capitenarena och de andra höfdingarne sjelfva togo, eller uppburo af sina underskickade (S: L. 200, 198, 199). För alla dessa medel, hvilka i första hand mottogos af gårds-mästaren, var denne skyldig att en gång i veckan göra thesaurerarius räkenskap och undervisning (S. L. 198). I sammanhang härmed, fick ingen sälja sin fånge eller lösgifva honom för penningar, utan att capitenaren först inhemtat thesaurerarens bifall (S. L. 193, 194).

Thesaurarius borde en gång i veckan utbetala krigshärens løn oc sold. Solden antvardades åt herrarne, fogotarne och capitenarne, för att af dem utskiftas till soldenärerna hvilka stredo under deras baner (S. L. 160). På det intet underslef härutinnan måtte ega rum, var capitenaren pligtig, att inom tio dagar lemna thesaurarius skrifven uppgift öfver den soldenär som dog eller for bort ifrån hären, och fick ej heller antaga någon annan soldenär i den bortgångnes ställe, utan att thesaureraren dertill lemnat sitt samtycke (S. L. 168).

Hvad beträffar härens öfriga författning, fälttjensten, strids-sättet, och sederna, lemna Peder Månssons ifrågavarande uppsattser visserligen få, men derföre icke alldeles oväsendtliga upplysningar. Vi skola här anföra det hufvudsakligaste.

Att sätta upp en krigs-här kallas att *resa hær oc samna folk* (S. K. 109). Denna rättighet tillkom allenast konungen eller landets höfdingar (S. K. 109).

Sedan hären var samlad skulle konwngens æmbetis mæn hålla *vaapenssyn*, och rækna folkith (S. L. 155—158). De egde härvid taga svuren ed af alla herrar, fogotar, och capitenare, "ath the skwla oc wilya "wara konw*n*gen*om* oc swærikes rike hwlle oc tro, lyda och "fwlføIya thz kow*n*gen bywdher, och stridha moth alla ha*n*s "fienda jngen høghan æll*er* laghan wnda*n*taknan" (S. L. 156). Widare borde ämbetsmännen taga svuren ed af alla och hvarje hofman eller soldenär, "ath th*en* hæsten oc harni-"sket och waakne*n* han haffw*er*, høra honom syælffwo*m* "til, oc ey andro*m*, oc thz han ey wil fara fran hære-"no*m* mz omy*n*ne, æll*er* falskelika stridha" (S. L. 157). Ytterligare borde granneligen åtvaktas, att hvarje stridsman egde fulla vapen (S. L. 158), och att ingen höfding framledde andra hofmän eller tjenare, än dem som verkligen och utan skrymtan stredo under hans baner (S. L. 155).

Sedan hären dragit i fält hölls noggrann *vaardh oc wækth*[31]) omkring lägret (S. L. 164, 165), och äfven derinom iakttogs en sträng ordning. Ingen fick ropa eller skria i hären (S. L. 167), eller blåsa i horn och pipor, eller hvisla, eller slå på bungor (trummor), allt ifrån aftonen sedan vården och vakten blifvit utsatt, intill morgonen när sol gått upp (S. L. 171). Allt spel och dobblande "mz tærningh, wartaffwel, karthenspel, æll*er* a*n*nan leek wm pæni*n*ga" var strängt förbjudet (S. L. 175). Om "nokor løska qwi*n*na" blef funnen dag eller natt i hären, borde hon gripas, och första resan brännas på kinden med ett glödhett jern (S. L. 176). När hären någon gång dväljdes tre dagar på samma ställe, borde

---

31) Jfr. *Röding*, anf. arb.; s. 190.

hvar och en hålla sitt pawlwn, eller tält, rent och fritt ifrån osnygghet (S. L. 183). Två gånger i veckan, nemligen "odhensdaghin oc løgherdaghin" skulle frith torgh oc marknadh hållas i hären (S. L. 185), o. s. v.

Strids-sättet var ännu föga konst-messigt. Likväl föreskrifves, att capitenaren borde förstå att skikka spessen, efter som folket var mycket eller litet, och att han skulle kunna skifta sin skara, och åter sammanfoga den *mz konsth* i striden. Han borde låta strids-männen på en gång fälla sina hellebardar och luranglar, eller uppresa dem, efter som behof gjordes (S. K. 83). Rytteriets fält-tjenst och rörelser verkställdes efter tecken af *baswn.* När *baswnaren* blåste första resan, skulle hofmännen sadla sina hästar, när han blåste andra gången, skulle de lägga betslet uppå, när han blåste tredje resan, skulle alla stiga till häst och följa sina baner (S. L. 174). *Bwngor* eller trummor omtalas (S. L. 171), och hafva otvifvelaktigt varit brukade för att leda fotfolkets rörelser. Möjligtvis hafva *horn* och *pipor* (S. K. 171) blifvit nyttjade för samma ändamål [32]).

Vid anfall på köpstäder, slott, och befästade orter, satte man husen i brand medelst *ffyrballa* [33]) (S. K. 92, 96), hvilka med byssor afskjötos emot staden (S. K. 96) Eljest sökte man skjuta hål på murarne, och göra skada "mz *bysso skoth* æller *stegha*" [34]) (S. K. 84, b). För samma ändamål användes äfven *wæltror* och *driffwande wærk* [35]) (S. K. 89). Men om intet af dessa medel var

[32]) Jfr. *Adlersparre*, anf. arb.; ss. 304, 305.

[33]) Jfr. *Röding*, anf. arb.; ss. 207—210. — *Adlersparre*, anf. arb.; s. 247.

[34]) Jfr. *Röding*, anf. arb.; ss. 195, 196.

[35]) Jfr. anf arb.; s. 197.

verksamt, och slottet ej kunde vinnas *mz storm*, gräfdes *lønlika jordganga*, och jorden fästades med brädor, till dess man kom in under sjelfva slotts-muren. Här bygdes en stark *jordkwla*, såsom en ugn, emot murens grundval, och i jordkulan sattes en tunna eller fjerding med pwlwer (krut). Derefter tillmurades ingången, förutom ett litet hål invid jorden, hvarigenom krutet leddes fram åt jord-gångarne. När så allt var redo, antändes krutet, och elden lopp in till pulver-tunnan, som slog ned slotts-murarne[36]; "oc strax stormes til ma*n*nelika" (S. K. 106).

Emot dessa anfalls-medel funnos åtskilliga utvägar till försvar. På de ställen, hvarest muren lättast kunde taga skada af fiendens bysso-skott eller stegar, bygde man *kiffwo næbba*, *jordkwpor*, *bolwærke*[37], *kærffwa*, och *torn* "mz a*n*dro*m* bygni*n*gom" (S. K. 84, b). Hål, som skötos på muren, igenstoppades med kærffwa, och med stora säckar eller hopsydda täcken, hvilka fylldes med jord, ull, hö, eller gräs[38]. Dylika säckar upphängdes äfven på husens väggar, såsom skydds-medel emot skott. På det de tillika skulle värna mot eld, fuktade man dem med ättika, eller öfveröste dem med våt lera (S. K. 84, b).

Emot vältror och drifvande verk nedgräfdes spetsiga stockar i jorden rundt omkring slottet, så att de stodo slutt emot fienden (S. K. 89). Likaledes nedgräfde man förtäckta tunnor utan botten, nedslog stakar med hvassa jern-spikar, och utkastade trehörniga *fotangla*[39], för att

---

36) Jfr. *Olaus Magnus*, Hist. Gent. Septentrion.; Lib. IX, cc. XVI, XVIII. — *Röding*, anf. arb.; s. 207.

37) Jfr. *Röding*, anf. arb.; s. 199.

38) Jfr. anf. arb ; s. 219.

39) Jfr. *Jahn*, anf. arb.; s. 365.

hindra de belägrandes rörelser. Men om fienden detta oaktadt nalkades intill muren, värjde man sig emot honom med *eldh spwthor* (S. K. 93, 94), slungade mot honom *ffyrballa* (S. K. 92), och en *eldh* til wærn (S. K. 91), öfvergöt honom med sjudande kalk-välling, vatten, olja, orenlighet, eld-bränder, och aska, o. s. v. (S. K. 90). "Oc tha ær strid*andis* ma*n*nelika frælsand*is* segh, hwstrw, "oc barn, Hws oc heman, oc sin hedher oc stadsens fri-"heth, oc faa sigh ther mz ena æffw*er*delika oc hedher-"lika amy*n*nilse oc fræydh. — — Tha wthrønas hwilke so*m* "ærw godhe oc troghne ørløghis men, oc ey thaa the si-"thia oc slaa stor ordh fra*m* pa ølbæ*n*keno*m*, Ok swærya "stora edher" (S. K. 90).

Utom dessa och dylika uppgifter rörande krigs-väsendet, lemnas åtskilliga andra meddelanden, hvilka icke äro utan värde för den som forskar öfver medeltidens seder och odlings-förhållanden. De sedvänjor, hvilka borde iakttagas när capitenaren dömde någon förrädare till döden (S. K. 84, a), synas vara en förebild till det i Europas krigs-härar sednare allmänt vedertagna straffet att springa gatu-lopp. Det här anförda sättet att gangha w*n*dhy wathnith (S. K. 108) hvilar på alldeles samma grunder, som den hos oss i de sista åren uppfunna och kända s. k. *Fahnehjelm*ska dykeri-apparaten. Af förbudet emot dobbleri mz tærningh, wartaffwel, och *karthenspel* (S. L. 175) inhemtas, att kort-spel redan vid 1500-talets början var ett hos oss kändt tids-fördrif. Likaledes omtalas *glas øgh*on (S. K. 108), *brænth win* [40])

---

[40]) Jfr. *Joh. Murberg,* Hist. Anmärkn om Brännvinets ålder i Sverige; ibland Vitt. Hist. o. Ant. Acad. Handl., Del IV, ss. 308—315.

(S. K. 92, 96, 102), och *sækkia pipor* (S. K. 107), andra exempel att förtiga.

Hvad slutligen beträffar de egentliga krigs-lagarne, vare sig att man i dem vill se ett uttryck af Peder Månssons enskildta eller tidens allmänna åsigter, uppenbarar sig i de samma en känsla för mennisko-rätt, samt en medvetenhet om krigets syfte, hvilken föga lämpar sig för de vanliga föreställningarne om våra fäders bildnings-grad. Man skönjer tydligt, att lagstiftaren uppfattat krigs-väsendet såsom ett nödvändigt vilkor för fäderneslandets inre och yttre frihet, icke såsom ett blott medel till förvärf på den svagares bekostnad. Härigenom erhålla ifrågavarande utkast ett stort värde för vår odlings-historia, och bilda en passande inledning till de i statsligt och rättsligt afseende utmärkta krigs-lagar, hvilka, ett århundrade sednare, stälde svenska hårarne vid sidan af de yppersta i Europa.

Lydnad för lagen, och för anföraren såsom lagens ombud, vördnad för religionen, och aktning för den svagares rätt, äro i allmänhet de grunder, på hvilka ifrågavarande stadgar äro uppförda. Mans-tukt och hörsamhet framställas allestädes såsom strids-mannens första pligt (S. L. 147, 148, 149, 210), och brott deremot straffades, likasom förräderi (S. K. 84, a, S. L. 178), samt myteri och rotenskap (S. L. 163), med lifvets förlust (S. K. 84, a, S. L. 149). Samma straff stadgas om någon förbröt sig emot Guds eller kyrkans heder (S. L. 150), uppropade allmänt rof (S. L. 181), brände hus och gårdar utan konungens eller marskens befallning (S. L. 182), röfvade i stad eller på land sedan frid var lyst (S. L. 188), dräpte sin fånge

(S. L. 192), bröt konungens leyd (S. L. 202), gjorde öfvervåld emot dem som förde lifs-medel till hären (S. L. 169), tog hästar eller oxar ifrån någon bonde som redde sin åker (S. L. 186), eller röfvade uti något hus, hvarest qvinna låg i barns-börd (S. L. 208). De öfriga lagbuden afse förnämligast ordningen i hären, så att alla måtte "gøra fwlth sina ærw oc tro"; och man upptäcker allestädes, huru författaren nogsamt insett vigten af mans-tukt, såsom ett nödigt beting för en krigshärs stridbarhet.

Straff-bestämmelserna äro i allmänhet stränga; men rättvisa. Följande *kropps-straff* omtalas: att sargas till döds, hängas upp i galge, mista hufvudet, undergå lekamlig näpst, samt läggas i jern eller fängelse. *Egendoms-straffen* utsträcktes antingen till indragning af den brottsliges hela förmögenhet både löst och fast, eller bestodo de i borttagandet af hans häst och harnisk, hvarmed ärans förlust synes hafva följt (S. L. 164), indragning af förbrytarens sold, och ålagda böter. Sålunda uppenbarar sig äfven i straffen ett erkännande af mennisko-värdet, och vi finna ingenstädes spår till dessa råa stympningar, hvilka påbjudas i Gårds-rätterna, och ännu länge förekommo i främmande länders krigs-lagstiftning.

I afseende på behandlingen af härefter följande text anser utgifvaren sig böra nämna, att densamma med möjligaste trohet blifvit återgifven efter urkunden. Sammandragningar eller förkortningar äro upplösta, och utmärkas genom löpande bokstäfver. Sednare tillägg af samma hand äro likaledes tryckta med kursiver. De ord och rader, hvilka i urkunden finnas öfverstrukna, återgifvas med kursiva bokstäfver inom klammer. — Genom en tillfällighet vid tryckningen har i S. L. 168, ordet s o l a l n æ r o *m* m e *n* influtit i stället för s o l l a n æ r o *m* m e *n*. Likaledes har tecknet "j" (Konst-B., c. 203 [s. XLIX, 3:dje raden nedifrån], S. K. 91 [s. 5, 2:dra och 3:dje raden nedifrån], 93 [s. 6, 3:dje raden nedifrån], och 101), af brist på typer icke kunnat återgifvas fullt sådant, som det förekommer i vår kodex, hvadan läsaren torde benäget iakttaga, att j på dessa ställen är liktydigt med ɨ.

P. S. De på ss. III, IV, förekommande uppgifter rörande *Verwer*, hvilka hufvudsakligen blifvit hemtade ifrån *Benzelius*, äro så till vida origtiga, att ADRIAEN VERWER, som var köpman i Amsterdam och år 1711 utgaf ett arbete med titel: *Nederlants See-rechten; avaryen; en bodemeryen: Begrepen in de Gemeene Costuimen vander See &c. &c.* (Amsterdam, 4:o, 244 sidor), hvaraf sednare upplagor utkommit åren 1716 (Amsterdam, 4:o, 282 ss.) och 1730 (Amsterdam, 4:o, 274 ss.), sjelf anför: det han i Sverike sökt "eene opregte Copie" af den förmenta Wisby Sjö-rätt, för att derefter kunna rätta de för-

derfvade Holländska aftrycken; men ej kommit öfver annat än Hadorphs edition, som är öfversatt efter de vanliga Holländska upplagorna. Men år 1697 hade en svensk man visat honom en liten "vierkant" bok med titel: "*detta ære then gambla Giotlandtzka Sjörætta, finden i Roma* 1522", hvilken enligt befindtlig anteckning skulle vara afskrifven uti Rom af en svensk munk, och förd till Sverike af *Joh. Messenius.* Boken bestod af 138 artiklar, hvilka, utom de 2:ne sista, funnos svara emot kapitlen 45—291 af *il Consolato del mare,* likväl med förbigående af åtskilliga artiklar i denna sednare. På grund häraf ansåg Verwer, att den italienska sjö-rätten blifvit öfversatt från närvarande svenska arbete.

STRJDHS-KONSTH.

---

sælth ær thz rikith som betænker
vm ørløgh tha fredhen ær.

Peder Månsson.

STRIDHS·KONSTH

Bl. 190.

Twisth, twædrækth, ørløgh, oc stridh
haffwer waridh bland menniskior arliken jdh
ffran werdlennas wphoff, oc jamlika bliffwer
Ther føre jak tæssa bokena scriffwer
Suærikis jnbyggiarom til styrk oc bestandh
oc konwngom som werna mz wæpnada handh
hwilkom tilhører betænkia rikesens wælfærd
beskærmande mz byssor, skøl, oc swærdh
ath thz bliffwer rolikith fran ørløgis nødh
jamwæl twsanda aar æffter theras dødh
Sina eghna wælfærd gløma, oc rikit framforda
lagh oc ræthwiso mz allom fwlborda
ey molkandis [*kona*] swa rikith j sinom tidh
ath han jnthe førtænker tilkommanda strid
[*mange købpa gotz til slæktingannas arff*
mz rikesens skath som gaar aff plog oc harff]
førsymandis rikesens hæghn oc beskærm
ærlighetennas blod ær jnthe j theras ærm
Hwar eldh til sina kako skrapa
oc rikith ther mz landh oc sloth førtapa

Aff Capitenarenom 83

Bl. 190. Verso.

Capitenaren som regerar oc skikkar stridz folkith, han skal wara wthwahldher blandh twsanda yppasta mæn, oc

førfarin vthrønther j stridz konsth aff sinom barndom, Honom tilhører kw*n*na skikka spessen æffth*er* thz som folkith ær mykith til, æller litith, skiffta thz oc athskelya, Oc wm behoff gørs ath*er* sa*m*man føgha thz j stridhe*n*ne mz ko*n*sth, Han skal kw*n*na latha nidherfalla j sændh*er* alla sins folks hellebarda oc lwrangla, oc th*em* wpresa æffth*er* thz som hono*m* gørs behoff, oc witha nær ha*n* skal børya stridha, æll*er* ath*er*wænda, Jt*em* Capitenare*n* skal jnnerlika ra*n*saka hwilke aff tyænaro*mmen* ærw dristoghe, dyærffwe, oc førno*ms*toge til wpsath, oc th*em* førmana ath the sin hedh*er* wphøya mz priiss bewisa*nd*i*s* segh ærlika, Oc th*em* som lathe, æll*er* rædde ærw wpwækkia mz godhom ordhom, oc wm theras ma*n*dom styrkia oc førmana, Jt*em* capitenare*n* skal halla all sin wpsaath, wilia, oc akth lønlika lata*nd*i*s* i*n*go*m* th*em* wita æll*er*
*Bl.191. førsta*n*da, *A*n*nars grip*er* ey ørløghith godha*n* ændha, Jt*em* Capitenare*n* skal wara haffwa*nd*i*s* j sinom klædhebonath fira lither, som ær blaath, hwith, swarth, oc røth, Thz blaa teknar ho*n*om skwla haffwa høgth wnderstandh, oc stadogheth, Hwith m*er*ker ho*n*om skwla haffwa ena obesmittada trofasthheth sino*m* øffw*er*sta, Swarth merker ho*n*om lønlika skwla halla sin wpsaath, Røth beteknar ho*n*om oførfæradhan wara til ath wthgiffwa sith blod j stridhe*n*ne. Jt*em* j stridhe*n*ne ær størsthe waardhnadh*er*, ath Capithenaren haffwer aff allo*m* sino*m* tyænarom oc st*ri*dz folke største lydhno, swaa ath the aaffw*er* hans bodh ey gøra æller widherfresta en my*n*sta pw*n*cth, oc ey stigha aff th*en* skikkils*en* th*er* the ærw satte j spetzenom, thy tha ær trøstand*is* ath stridh*en* grip*er* en hedherlike*n* oc segh*er*liken ændha,

Næffza førrædara oc olydogha 84

Wm nokor finnes olydogher æller mz førrædilse, tha skal Capitenaren *taka fran honom, hæsth, harnisk, pæ- *Bl.191. Verso.
ninga oc alth thz han haffwer, Och sidhan sætya segh før dommen allom tyænarommen standandis ath radh pa twa sidhor swa langth mellen hwarya radhena ath twa helle baardha rækkia samman, Sidhan skal then som brothliken ær framgangha føre Capitenaren fallandis pa knæ oc bedhas førlatilse tre resor, oc tha take Capithenaren banerith j sina handh hallandis wm wddhen oc mz stakanom slaa honom j skallan try slagh, beteknandis ther mz ath han haffwer brwtith moth thz teknith oc banerith, oc ther mz dømer han honom til dødhen, Oc swa gangandis til baka mællen baadha raderna hwar oc en aff stridz folkith skal fælla sina wæryo oc waakn moth honom sarghandis til thes han bliffwer dødher, thy han ey hyølth sina tro, wthan haffde hemeligh wnderstandh mz fiendommen som ær mz eldh, røk, breff, speyan, æller annor lønligh tekn førrædelikom, æller war olydogher, ey standhandis j them skikkilsom ther han war satther: —

Tilstwndande ørløgh førwaris 84 Bl. 192.

Ær thz swa ath nokrom køpstadh. æller sloth tilstwndar nokoth ørløgh tha tarffwas ath Capitenaren strax mz førsta wthdriffwer æller griper alla the ther jnne ærw mistænkthe, oc haalla mz fiendommen, Tæslikes ærw oc vthdriffwandis alth onyttogith folk, som ær gambla kærlinga oc kala, thy the kwnna jnthe hyælpa æller wærya, Item Capitenaren skal jnskaffa aldrahanda ætandis warw,

yffnelika, oc føresee stadhen mz lækiarom, oc androm mæstarmannom, som ærw smedher, tymbermen, bysso giwthara, pwlwermakara, Oc gøre til redho stokka kol, wedh, byssor, brennesten, salpether, bly oc alth annath, arborsth pila oc lodh, swa ath jnthe fattas, Och sælth ær thz rikith som betænker vm ørløgh tha fredhen ær, Jtem gawgnelikith ær ath Capithenaren gangher wth wmkringh stadhen æller slottith twa æller tre resor beskodhandis grannelika hwar fiendana kwnna haffwa tilfælle gøra skadha mz bysso skoth, æller stegha, oc ther
*Bl.192. Verso. byggis j moth kiffwo næbba, jordkwpor, *bolwærke, kærffwa, torn mz androm bygningom, thy hwilken ey kan værya, han kan ey hærya; Oc wm swa hænda kan ath nokoth holl skywtz pa mwren, oc the jnne ærw j stadhenom haffwa ey yffnogha kærffwa til ath aather stoppa holith mz, tha fylle stora sækkia mz jord, oc søme samman aaklædy ryghior oc wpfylle mz jordh aathertæppandis hwar som tarffwas, æller fylles mz wl, høø, oc græs hængiandis them pa wæggiana moth skoth, oc mot eldenom oc wæthes mz ætikkio, oc bløt leer øsandis pa sækkiana: —

Stærkia slot oc stædher 89

Wthan wmkringh stadhen æller sloth graffwes nidher timber stokka swa ath the standa slwth moth fiendommen, oc warj wæl hwæste j aaffwan ændommen, thy the ærw nyttoghe moth wæltror oc driffwande wærk, Jtem graffwes nidher j jordhena mangha toma tynnor wmkringh slottit hwilka ey haffwa bothnen affwantil, oc læggis nokor
*Bl.193. løs jordh ther *affwan wppa førtækkiandis, thz ær godh

w*er*n moth ræ*n*nanda hæstom, som ther j størtha, J*tem* slas nidher j jordhena wmkri*n*gh slottith staka oc fæst*is* j them jærn spika hwasse oc thz ær fothangla moth fothga*n*-gara, Æll*er* gøris trehørnotta fotangla løse oc skywt*is* æll*er* kast*is* wth j fienda*n*nas hær: —

Wærya mwra *90*

Nalkas fiendhana jn til mwren tha haffwes sywdhande kalkwælli*n*gh heeth j ma*n*gom brygge kætlo*m* oc gywtis pa them, eldh braanda oc aska kast*is* mz, heth sywda*n*d*is* wathn æll*er* olya oc a*n*nar fethme, Oc kast*is* alskona orenligheth illa lwkland*is* pa them, oc tha ær strida*n*d*is* ma*n*nelika frælsand*is* segh, hwstrw, oc barn, Hws oc heman, oc sin hedher oc stadsens friheth, oc faa sigh ther mz ena æffw*er*delika oc hedherlika amy*n*nilse oc fræydh, enka*n*nelika tha qwi*n*nor, pighor, ænkior oc barn graatha aff dødze*n*s ræddogha som jnthe kwnna hyælpa, tha wthrønas hwilke so*m* ærw godhe *oc troghne ørløghis men, oc ey thaa the sithia oc slaa stor ordh fra*m* pa ølbæ*n*keno*m*, *Ok swærya stora edher*, ***Bl.193. Verso.**

En eldh til wærn *91*

Tilredhes ma*n*ga smaa leerkrwkor torkadhe æll*er* obræ*n*dhe, oc wpfylles mz tesso*m* ti*n*gom sa*m*manblandath, Takes groffth byssopwlffw*er* tre dela, salnitru*m* en dell, fføre qwaadhe j dell, bløtha tyærw j dell, bre*n*neste*n* en deel, j dell salth, Oc tændes til ath bræ*n*na, oc kast*is* pa fien-dana, tha the wilya nalkas mwreno*m*: —

ffyrballa gøras swa *92*

Tak fæm dela grofflth bysso pwlw*er*, tre dela salnitr*um*, twa dela swlfur, en del gran qwaado, en halffdell camphora, en halffdel terpe*n*tin, en halffdel støth glas ey mykith smath, eñ halffdel salth, en halffdel olio de petra, oc linolyo lyka mykith, oc en halffdel brænth win, oc all tessen tinghen bland*is* sa*m*man ganska*n*s wæl, Sidha*n* takes læroffth swa mykith som tw wilth gøra til, och søma thz sa*m*man som en pw*n*gh, och ho*n*om mz
*Bl.194. the førscr*i*ffno blændnyngh fyl, *Sidha*n* sting*is* gøno*m* the matheria*n* mz eno tri*n*do jærn som en groffwer sadhelprell tw æll*er* try hol, oc j hwarth thz holith sæties en tri*n*dh stikka aff træ, Oc ær witha*n*d*is* ath the førscr*i*ffna mat*er*ia ma smæltas sa*m*man pa eldeno*m* j eno*m* kætil, oc gøras en pwngh fwll*er* mz grofflth bysso pwlw*er*, oc sidhan wæ*n*das oc sølas offta j the blæ*n*dny*n*ge*n*ne som ær smælth j kætillenom, wæffya*n*d*is* oc swepa*n*d*is* blaa och noppor wmkri*n*gh, oc aather søles j kætilleno*m*, swa gøra*n*d*is* twa æll*er* tre klædhni*n*ga th*er* wppa the ballana, Oc sidha*n* thz ær nokoth litith tørkath, tak wth the stikkorna aff hwlo*m*me*n*, oc vpfylles mz gra*n*no pwlffw*er*, oc sidha*n* tæ*n*d*is* eldhen th*er* wppa sændandis moth fie*n*do*m*me*n*, Oc ær witha*n*d*is* ath then fyrballe*n* bri*n*dher j wathneno swa wæl so*m* wta*n* vathn*i*t, oc jnthe ka*n* ho*n*om slækkia wtha*n* han ko*m*bir j en stora*n* skarn pws æll*er* dy*n*gio: —

Eldh spwthor *93*

Takes the førscr*i*ffna blændny*n*ge*n*, oc læthes th*er* til mz j del glas, oc j del salth, oc gør*is* eldh spwthor
*Bl.194. Verso. til ath *wærya mwra mz, Gøris pipor æll*er* lwdha swa tiokka som en arm oc lange som halffw*er* arme*n* aff

wthslagbnom kopar skiffwom bøyandis samman, Oc fæstis mz spikom widher eth stykke træ stadhelika, och pa bothnen aff thz trædh læggis lutum sapientie klemandis tæth swa ath eldhen brenner ekke trædh, swa kan thz nytias flerom sinnom, Och gøris eth hol gønom trædh gønom hwilkith kan sætyas en lwrangels ænde æller annar stangh wphøyandis j wædhrith til mwra æller moth fiendana, Oc the pipan fylles wp aff the førscriffne blendnyngenne tørro ey mykith harth samman trykkiandis, oc ey swdhin, thy thz tyæner ey j koparenom, Tha likowæl ma gøras elspwtor aff the blendnyngenne smæltho j swa mattho, gøris en linnen pose som en hosa oc wpfylles, oc weffyes blan oc hamp wmkringh som førscriffwith ær wm fyrballana, Oc læggis j posan tre fingers tiokth aff the blendnyngenne, oc swa ather tre fingers tiokth goth bysso pwlffwer, oc ther *j mz nokra sma fyrballa som andra *Bl. 195.
nyther, giordhe swa som førscriffwit ær mz hol, oc læroffth, oc hampo blaa Oc thz ær en grym eldh spwtha: —

Manga eldhspwtor til samman 94

Takes en tynno bothn, oc widher honom spikes viij æller tyo tolka førscriffna kopar pipor, oc wpfylles mz the førscriffno blændnyngenne ey sodhne, oc gøris en kopar pipa lithen mellen hwary the stora piporna som ærw fæste widher bothnen swa ath hon haffwer annan ændan sin nedersth widher bothnen oc then andra øffwersth wp j the andra stora pipona, swa ath nær the ena ær wth brwnnen tændis the andra gønom the lithla pipona øffwersth wppe j pwlwerith, Oc bedraghes wmkringh alla piporna mz eth swarth læroffth swa ath ey synes hwrw

en pipa*n* tæ*n*d*is* aff the andro, oc thæslikis magha the ſæstas pa en stok swa so*m* paa ty*n*no bothne*n*, oc bre*n*nes til triu*m*pho,

Bl. 195. Verso.

Gøra lwnthor 95

Thakes hampo garn oc sywd*is* wæl j starko lwth, oc lathes ther j nokoth Salnitr*um*, oc hæng*is* op til ath tørkas til halffz, Sidhan lægg*is* j en posa oc bøstis wæl mz enne træ klobbo oc sidha*n* hæng*is* j skwgga*n* til ath tørkas wæl, oc ther aff gør*is* lwnthor,

ffyrballa 96

Takes kool aff pile træ brend, salnitr*um*, brenth win, bre*n*nesten, tyærw, føre qwaadho, Camphora, peterole*um*, bløtha færnisso, treme*n*tino qwadho, lika mykith aff hwaryo, oc swaa smælt*is* alth til sa*m*man, Sidha*n* gøris en pwngher aff læroffth oc fylles mz grofflh bysso pwlw*er*, oc alth wmkri*n*gh then pw*n*gen swepes aff the blændny*n*genne, oc hampo bla thil thæs ballen bliffw*er* swa stor som tw wilth ho*n*om haffwa, Sidhan stingis eth hol mith gøno*m* balle*n* swa kan thz pwlffrith hyælpa so*m* jnw*ertis* ær til ath fram føra ballen nær han wardher skwthin mz nokre bysso, til ath tænda eld j tak æller stædher wpbre*n*nand*is*: —

Bl. 196.

Bre*n*na en stadh jnna*n* vissa*n* thima, 97

Thakes en lwntha, swa giordh som førscr*i*ffwith standher haffwand*is* ena wissa længd, oc tænd*is* tha klokka*n* sla

lathandis henne brinna til thes klokkan slaa ther næsth, oc tha slækkis, och mæles hwrw langher del ær brwnnen en thima aff the lwntonne, Sidhan takes rør pipor gørandis hwarya thera swa longa som lwnthan ær brwnnen en thima, oc gøris mang sma hol pa hwarya rør pipona ther røken kan wthganga aff lwntonne, oc swa draghes lwnthan gønom swa manga rørpipor som tw wilth haffwa thima til thes elden skal wptændas, oc ther til mz læggis en fyrbal widher ythersta ændhan aff lwnthonne swa ath lwnthan kan tændha ballen, oc tændis j en ændan aff lwntonne læggiandis the rørpiporna j nokoth lønlikith rwm mz fyrballenom, oc thz ær mykith til ath førbrænna sloth oc stædher qwæmelikit,

Gøra eld wtan eldføre *98*

Takes twa tørra kæppa oc hælsth aff laffwerbæra træ, oc gnidis hastelika *samman, oc en annar kaste brenne- *Bl.106. Verso.
sten therwppa swa tændas kæppana aff segh syalffwom: —

Gøra en sten som tændher eld *99*

Hændher offta ath lwntor[n]a komma j wathn oc slwkna aff rægn, och stridzfolkith haffwer ekke eldhføre Thy gøris en sten swa hwilken kan giffwa eldh aff sigh nar som spwtthas pa honom, Takes oslækther kalk en dell, tucia alexandrina ey til redh en dell, Salnitrum goth oc tilredh en dell, brennesten twa dela, Camphora twa dela, Aff stenenom Calamita en del, Oc støtis ganskans wæl all tessen tinghen; oc siktis gønom eth granth haar saaldh, Sidhan bindis hardelika samman j eth nyth linnith klædy,

Ther næsth læggis j en deghil storan, oc en *annar* deghil hwælffwes affwa*n* wppa oc belæggi*s* bade deglana sa*m*ma*n* mz jærn tradh, oc bedragi*s* tæth sa*m*man alth wmkri*n*g mz lwto sapi*entie*, swa ath wædrith ka*n* ey uthkomma, oc tørkis ther æffther, *swa ath thz bliffw*er* golth, *Bl.197. Sidha*n* sæthies jn j en theghel oghn ther teghell skal bre*n*nas, oc naar teghlith ær nogh brænt tha ær oc th*etta* nogh brænth, oc takis wth, oc tha ær alth j deghlo*m*me*n* so*m* en sten, oc ko*m*bir wathn pa honom tha giffw*er* ha*n* eldh aff segh: —

En a*n*nar sten til eldh *100*

Takes Campho*ra* tre dela, salnitr*um* twa dela, oslækta*n* kalk twa dela, bre*n*nesten twa dela, Støti*s* alth sa*m*man wæl oc lætis j en deghil, oc klemes tæth mz lwto sapie*n*tie bebwndith, oc sæties i oghne*n* ath bre*n*nas, oc sidha*n* takes wth, oc then stene*n* tændher. eld aff segh mz spwth æller wathn pa ho*n*om gwtith æller spwttath vm behoff gørs:

Lutu*m* sapie*n*tie gøra *101*

Tak fæm dela goth leer, hesta skarn en dell, ha*m*mar skæl aff jærn en del, oc aaffw*er*skærara wll j del, oc ælti*s* wæl sa*m*man mz wathn, oc klemes ther som hwar ko*n*sten wthkræffw*er*; —

Blos som ey ka*n* slwkna *102*

Bl. 197. Verso.

Tarfftelikith ær haffwa blos och lyws wm nættherna tha hære*n* skal ledhas gøno*m* tranga vægha til stridhena,

Gøris wekana nokoth store som en fingher, oc sywdhes j wathn mz salnitr*um*, oc sidha*n* tørkes wæl, the*r* næsth støt*is* bre*n*nesten oc bland*is* j brænthwin swa myk*it* som tarffwas, oc the*r* j lægg*is* oc væ*n*dhes the wekana, Sidhan smæltis sa*m*man tre dela wax, twa dela føre qwadha, en dell bre*n*ne sten, j del Campho*ra*, j del terpentin, en del pice greca, oc thz giwt*is* pa wekan læggiand*is* fira the wekana sa*m*man, oc mith jnne j melle*n* the*m* wpfylles holith mz oslækthom kalk tre dela, oc en del bre*n*nesten sa*m*ma*n* blandath, oc swa bliffw*er* ther aff eth blos mykith nyttogth haffwa pa mwra the*r* wækthara waka moth fienda, æll*er* ledha hære*n* gøno*m* trænge, thy thet giffw*er* storth lyws oc ey ka*n* slwkna

Pwlw*er* til stora byssor *103*

Tak salnitr*um* twa dela, kol brændh *aff pile træ dæff *Bl.198.
en del, sulfur en dell, oc støth wæl hwarth særdelis oc sidha*n* bland*is* wæl sa*m*man, ther næst stænkes thet pwlwerith mz ætikkio swa ath thz bliffw*er* dæffwith, oc støt*is* swa dæffwith, oc sidha*n* haffwis j sole*n*ne til ath tørkas, Sidha*n* lat*is* j fyærdyngx ty*n*nor nokoth litith trykkia*n*d*is* sa*m*man, oc gømis til thes behoff gørs

Pwlwer til slangor *104*

Tak salnitr*um* granth tre dela, kooll brændh aff piltræ æll*er* smam qwisto*m* en del, Bre*n*nestén en del, støt*is* alth wæl, oc sikt*is* gøno*m* haar saallith. hwarth thz særdel*is*, oc sidha*n* bland*is* alth sa*m*man, Sidha*n* stænkes mz starkasto ætikkio mz nokrom qwisth som ey giffw*er* før-

mykith [*wathn*] aff ætikkio*n*ne wppa tha som stænkis oc rør*is* sa*m*man, Sidha*n* støt*is* æn ena reso ga*n*ska*n*s wæl, oc sidha*n* tørkes i solenne, oc bliffw*er* goth: —

Pwlw*er* til Handbyssor *105*

Tak spædha sprythior æll*er* qwista aff hasle træ oc skala barke*n* aff them skæra*n*d*is* them j smaa stykke, oc *Bl.198. Verso. lægg*is* j ena stora leerkrwko, oc tæppes *affwa*n* wppa mz leer tilstrwkith eth lok, sidhan sæties jn j ogne*n* æll*er* j starkan eldh, Oc naar the krwkan wændh*er* aath*er* ath ryka, tha take wth latha*n*d*is* he*n*ne kalna, oc sidha*n* ypnes wthtaka*n*d*is* kole*n*, oc aff them takes en del, aff bre*n*nesten en dell, Salnitr*um* fæmdela, Oc støt*is* ga*n*skans wæl oc siktis gøno*m* sallith offtha hwarth særdelis, oc sidhan bland*is* sa*m*man, oc stænkis mz bre*n*th win [*wathn*], oc støtis ath*er* sidha*n* mykith wæl, oc haffw*er* tw ekke brenth win, tha stænkis mz starko ætikkio, oc støtis wæl, oc tørkes sidhan j solenne, oc gømes: —

Slaa nidh*er* mwra *106*

Thær som sloth æll*er* stædh*er* kw*n*na ey wi*n*nas mz storm, tha graffwes lønlika jordganga, oc fæst*is* jordhen mz brædhi swa læ*n*ge ko*m*mand*is* wardh*er* jn wndy slotz mwre*n*, Oc th*er* mwres en jordkwla starkelika som en oghn moth mwreno*m* ther grw*n*dwalen ær, oc sætyes th*er* en ty*n*na æll*er* fiærdy*n*g pwlw*er*, Oc mwres aath*er* tilganghen førwthan eth litith hol widh*er* jordena, ther fran *Bl.199. *pwlw*er* ty*n*no*n*ne oc gøno*m* thz holith læggis pwlw*er* pa jordena, oc swa allan wæghen borth ath jordganga-

nom, oc nær, som alth ær til redho oc qwæmer time tændis j pwlwerith oc elden løper swa jn til tynnona tændandis henne, oc the pwlwer tynnan slaa mwrana nidher oc strax stormes til mannelika: —

Gaanga affwer dywpa ælffwer *107*

Gøris som en tæth sømadher sækker aff mywkth lædher, oc widher sækken en pipa aff træ som widher sækkia pipor plæghas, oc then sækken bindis stadhelika mith wm weka liffwith wthan wppa harniskith, oc nær som farandis ær affwer dywpa ælffwer æller wathn, tha blæses gønom pipona then sækken fwller som ær bwndin wm weka liffwith, oc pipan tæppis swa ath wædhrith ey kombir wth, tha kan then ganga affwer alskona dywp ey nidher sywnkandis æn tha han jnthe kan symma, Thz tyænar stridz folke, skepmannom oc fiskarom, Æller symme en affwer først mz eno rep, oc draghe snarlika alla andra standandis pa elffwa bakkanom

Gangha wndhy wathnith *108* Bl. 199. Verso.

Til ath ganga wndy wathnith och bora søndher fiendannas skip oc them sænkia, æller [*byggia*] bøta sin eghen skep, byggia broa, wptaka nokot aff dywpeno, æller annath gøra wndhy wathneno, tarffwas tessen konsten, Gøris en kappa æller hætta aff twædoblath skin æller lædher swa ath hon rækker nidher affwer axlana, oc gøris aff sammo lædreno en trwmba æller lwdher sømath tæth, oc jnnan j honom manga jærn traadha cirkla som halla wth then lwdhen oc han gange wp fran mwnnenom oc ha-

konne, oc øffwersth wppe fæstis widher en stor træ pipa, oc wm kringh henne fæstis en trindher oc bredher korka bark, æller annath thz som læth ær til ath flytha pa wathneno, Oc the trwmban æller lwdhen warj wæl langher och aff mangom stykkiom samman sømadher, oc barken flytandis bær henne wppe oc gønom henne gangher andhen,
*Bl.200. oc føre øghonen fæstis en *glas skiffwa æller glas øghon tættelika, oc nær the kappan sæthz pa baran kroppen tha limes tættelika wider axlana hærdana oc brystith mz tætta limith, gørandis thz aff visco oc trementina godha samman blandath hwilkith ey losnar j wathneno, oc nær the kappan skal aff takas, tha smøryes kroppen mz olyo ath limith thæs lættaren slæpper, Oc swa ma man ganga wndy wathneno: —

Aff Konstenne. oc sollanærom *109*

Stridz Konsth kan ey altid fødha then som ær j hænne lærdher, thy jngen ma resa hær oc samna folk, wthan konwngha. landz høffdynga, æller menighethen til strid, Men offta hændher at nokor ondher øffwerwællare, røffwara, oc oræthwise samna folk oc waagha sin hals, Oc tha fredher ær fødher the konsten jngen, Thy tilskynda mange til ath ofredher skal warda, oc mæsth capitenara brytandhe sattan dagh. breff, loff oc lyffte, oc ther mz førlængis ørløghith, Jtem hændher thz swa ath stadogher fredher bliffwer giorder mællen herrana, Tha resa
*Bl.200. Verso, capitenarana *baner wp føre folkith, skynnande oc røffwande landith oc stædherna, thy the ærw samnadhe oc faa ey længher sold aff landsens herra, Oc stwndom samna sigh mange tolke skalka gørandis kompanskap til ath

skena oc røffwa oc swa haffwa ma*n*ge ko*m*mith til h*er*radøme, oc æn fangith konw*n*ga rike, Thy ørløgh gør ma*n*ga tywffwa, och tha fredh*er* ær hængias the wp, Oc jnthe stridz folk ær farlikare*n*, æn sollanæra som enasta wilya liffwa aff the ko*n*ste*n*ne, Thy jamlika haalla th*em* många, ær ey møyelikith, th*er* som ey ær jamlika ørløgh, oc swa hæ*n*d*er* stwndom ath the taka riketh aff h*er*ranom, æll*er* ski*n*na thz wm the haffwa thes makth, Men thz gøra ey the sollanæra som wthga*n*ga til ath wærya landith, oc hæll*er* waaro hema vidh*er* sith æmbethe aff hwilko ha*n* plæga leffwa ræthwislika, Jt*em* hedhra*n*de oc wphøyande ærw the som ærlika segh bewisa j stridhenne føre menigha mans bæsta, hwilkith the mera ælska æn sina eghna wælfærdh Jt*em* fordom war sedhwænya ath hwar och en sollanær skwlle læggia tridhye dele*n* *aff *Bl.201.
them pæni*n*go*m*me*n* han fik j sold til gømo nær ho*n*om som førdhe hoffwodbanereth, Oc jnge*n* skwlle them taka j gen før æn ørløghith war ændath, Oc thz giord*is* wppa thz hwar skwlle thes stræ*n*gelikaren stridha, wilyand*is* frij sin del som hwar wiste segh haffwa lagth til gømo nær banereno,

*Seq*uit*ur* *in libro D folio 119 ffiendskap mz ordo*m

STRIDZ-LAGH.

j stridz konsth ær jnthe ypparen aktandis æn lydnan, oc wthan henne kan jnghen winna segher.

Peder Månsson.

Stor glædy ware j [*swærike*] werdle*n*ne bliffwa
wm [*herrana*] alla atherwæ*n*do jnbyrd*is* kiffwa
[*Mæn thz smælt*is *aldrig aff theras magha*
ath hwar herre wil jw rikit styra oc lagha
Thy binda the band mz rotenskap
rikeno til skam oc sith eghith førtap
*wthlændska he*rr*a jnkalla segh til hiælp*
*ey tæ*nk*ia*nd*is thz warda the*ra*s egen nederstiælp*]
Nar twa hw*n*da bitas wm eth been
then tridye thz borth taker ha*n* ær ey sen
swa som osa*n*na modere*n* the begæra
Liffwand*is* barn*it* j twa dela skæra
gøra*n*d*is* sigh ther wm største omak
tw skalt ey hæller wa*ra* øffwe*r*ste æn jak
Mith oc tith the ordhen baadhen
ærw allo*m* then swedhen oc orolike klade*n*
aff hwilko*m* he*r*rana ørløgh børya
Thz [*rikesens*] aller almoghe*n* ma væl sørya
Thy ærw hafwa*n*d*is* qwæmlagh til stridh
*oc a*n*nor særdelis j fredsens tidh *Bl.221.
thy widarla samnas stridse*n*s skare
so*m*me ærw dyærfwe, æller rædde so*m* hare
Then ene wil then a*n*dra haffa oc hærya
Swa børya the segh jnbyrd*is* bærya
hwrw ma*n*g ærw hoffwod swa ma*n*g sy*n*ne

then ga*n*g*er* til dørena so*m* j huseno ær jnne
oc bryth*er* segh vth j hæreno*m* snarth
hwar æffth*er* sinne jnfwnd oc arth
Stadge thy konw*n*gen moth twædrækt
besc*ri*ffwe*n* stridz lag til at lefwa mz spækt
Hwrw hwar skal j sith æ*m*bete sta*n*da
Seg ærlika brwka konw*n*geno*m* til ha*n*da
Swa andre konwnga haffwa giorth
Som hær æffther scriffwas jak haffwer sporth

Bl. 221. Verso.

lydnan prisus 148

Then tidh torquat*us* kesare stridde haffde han en
mykith dyærffwan oc mæktoghan j strid, hwilke*n*
manadh*er* aff eno*m* hærtoga stridha æll*er* slaas mz
al ena, oc then sone*n* thz giorde, oc wan slaghitl
tok aff hærtogano*m* mykith roff oc rikedo*m*ma, tha
sare*n* hans fadh*er* hørde ath han haffde stridh gjortl
narled*is* æn bwdith war j rættom ordan oc skikk
læth fadhere*n* hono*m* slaa oc hwdflængia, oc sidhan l
hwgga hæll*er* wilya*n*d*is* mista sin son, æn lydna*n* sk
brytas so*m* yppasth ær j st*ri*dzlag, Jt*em* fabi*us* rut
kesarens papirij hoffmæstare, wthførde hæren stridha
moth kesarens fienda moth hans bodh, Oc æn tha l
kom j gen mz seg*er*wi*n*nande strid, lekowæl læth kesa
st*ra*x føra ho*n*om aff klædo*m*me*n* oc harniskeno, oc bø
bødlo*m*men ho*n*om flængia æn tha han haffde ma*n*g saa
ri*n*na*n*d*is* som han fik j st*ri*dhe*n*ne, oc jnge*n* bøn kw*n*n
hiælpa til ath blidka kesare*n*, thy han hiølth ey lydn
*Bl.222. til ath st*ri*dha, *It*em* j stadheno*m* Cartago war swa
stadgath føre lagh, ath wm swa hænde ath Capitenarar
wthførdo folkith til ath stridha wta*n* stadse*ns* her

wilya oc samtykke, æn tha ath the wonno segher, likowæl skwllo the Capitenarana korsfæstas oc dø, Thy j stridz konsth ær jnthe ypparen aktandis æn lydnan, oc wthan henne kan jnghen winna segher: —

Aff lydnonne 149.

adgom wi oc bywdhom at alle the som ærw j kongsens hær, aff hwad som hælsth landskap, wælbyrget, æller herradøme the kwnna wara, skwla wara lykonwngenom, marskenom, æller androm konwngsens tis mannom, oc gøma oc gøra æffther konwngsens stadga d, widher the næffzth som bescriffwen ær j hwaryom anom som ær bescriffwin, Oc then olydogher ær j førbrwtith sin hals, oc næffzes wtan alla naadher,

ff gwdz oc kyrkionnas heder 150

Bl. 222. Verso.

dgom wj oc bywdom ath jngen aff stridz folkeno dirffwas taka monstrancia ther Jhesu *Christi* werdoa likamme ær j. ey hælgadomo kar, kalka, æller ankyrkionnas prydilse, hwilken ther moth bryther gis op j en galgha strax han bliffwer fwnnen,

Skona klærkom 151

adgom wj oc førbywdom at jngen skal gripa. sla. ræpa, æller gøra førfangh nokrom prest mwnk æller wnno, wthan the finnas væpnadhe, hyælpande, fordande, ller fræmyande mz math æller wæryo konwngsens fien- Oc then som nokra andelika menniskio griper føre

tolka saker som ær mistroder, tha skal han føra he*n*ne strax til capitenaren, oc capitenare*n* fordhe he*n*ne til marske*n* æller til konw*n*gen widher the plikth oc næffzth
•Bl.223. som ko-*-nw*n*geno*m* syńes læggia pa hono*m* føre thz han ey the*n* fanga*n* fra*m*førde, oc the*m* som ho*n*om grep skal giffwas løn æffther thz som fange*n* ær riker,

ffriheth *152*

Stadgom oc førbywdom ath jnge*n* skal dirffwas s la æller røffwa the*n* byn. land æller stad. som h konw*n*ghsens hæghnilse breff friheth æller beskærm, ken ther moth bryther haffwi førbrwtith halsen, swa ware ath konw*n*gen gaffwe ther wppa enka*n*n befalni*n*gh them skøffla,

Qwi*n*nos friheth *153*

Stadgom wj oc førbywdo*m* at jnge*n* skal dirf waaltaka æller kre*n*kia jomfrwr andelika æller ve lika qwi*n*nor, hwilke*n* ther moth bryther haffwj wer*k*at halsen,

Hærbergis skaffara *154*

Stadgo*m* wj oc førbywdo*m* at jnge*n* skal dirffwas skel
•Bl.223. Verso. segh fran *hæreno*m* æller banereno vndy hwilkit hwa ær j sino*m* ordan skikkadher, wtan the athenasth som ærw walde aff capitenaro*m*men til ath wara hærbærg skaffara, Oc theras na*m*pn skal konw*n*gsens gardz mæsta haffwa all bescri*ff*win, Hwilke*n* ther moth bryther.

mista sin hæst oc harnisk swa længe til thæs han haff-
wer betalath gardz mæstarenom swa manga pæninga han
wil aff honom skatta pa konwngsens wæghna oc sæther
offwans mæn føre segh ath han ey yffthermere far fraan
renom,

Jtem jngen herre skal syælffwer taka segh hær-
ge annath æn thz gardzmæstaren honom skipar oc
her, Oc jngen tyænare ma taka seg hærbærge an-
æn ther the warda lagde aff hærbærgis skaffarom-
hwilken ther moth standher, haffwj førbrwtith hæsthen
arniskith gardz mæstarenom, oc næffses likamlika
r konwngsens skønyan,

apenssyn oc rækna folkith 155 Bl. 224.

om wj oc førbywdom ath jngen herre, capite-
æller foghote, bethee æller j wapensyn framledhe
hoffmæn æller tyænara wthan the som wndy hans
sannelika tyæna wthan skrymptan, Hwilken andra
er ær konwngsens førrædhare, oc haffwer førbrwtith
n, Oc then som segh presentera swa vndy annath
er, æn ther han wndhy tyænar oc taker sin løn,
is j jærnen oc næffzes æffther konwngens skøn,

Swærya hwlskap 156

dgom wj oc bywdhom ath ware æmbetis mæn tha
e halla wapen syn oc rækna folkith skwla taka swor-
n eedh aff allom herrom, foghothom, oc capitenarom
h the skwla oc wilya wara konwngenom oc swærikes
e hwlle oc tro, lyda och fwlfølya thz konwngen byw-

ker j nokoth thz hærath æller landh som ær øffwerwon-
nith, æller syælffwilyandis gaffwo segh wndy konwngens lydhno, Hwilken ther moth bryther, haffwj førwærkath liffwith, Oc wm swa ær bysso mæstarana tarffwas hæsta æller oxa til ath føra byssor mz, tha bywdom wj them betala ræthwisliken løn føre fordanskapen, Annars skwla the mista ena maanada tyænisth aff sin løn, Brytha the andra reso ther j moth tha skwla the mista allan sin løsøra, oc læggias j jærnen til thæs konwngenom tæk-
kes them slæppa,

Bysso mæstarana 187

Stadgom wj oc tilstædyom ath bysso mæstarana magha sænda j the hærath som ærw konwngenom handgangin vm swa tarffwas hæsta æller oxa køpa æller leya til ath flytya oc føra stora byssor, takandis førsth gardz mæstarans *loff oc breff ther wppa, ath andre ey pa sin eghin ordh tith fara køpa hæsta, *Bl. 232.

Trygheth ær lysther fredh 188

Stadgom wj oc bywdhom ath all land oc stædher som taken warda, æller seg wælwilyelika wndigiffwa oc haand ganga konwngenom sidhan fredhen ær ther lysther, ath jngen skal dirffwas ther styæla, røffwa, æller nok-
rom gøra førfangh pa godz æller persona, hwilken ther moth bryther haffwj førwærkath sith liiff mz sam-
mo gærningh,

Domarans makth 189

Stadgom wj oc bywdhom ath wm nokor trætta æller mandrap bliffwer mællen sollanærana, bysso skyttarana,

æller hwath ordan the kwnna wara j hærenom tha skal gardzmæstaren wara ther øffwer domare, oc hwaryom skipa lagh oc ræth, oc til annan domara ma segh jngen skywta æller vædyas,

Gripne til faanga 190

Stadgom wj oc bywdhom, ath wm swa hændher ath
*Bl.232. Verso. nokre konwnga søner, *hærtogas barn, ærlighe, wælbyrdoghe, knapa, æller hærathz domara bliffwa gripne til fangha aff nokrom sollanær tha skal then sollanæren føra then faangan æller fangana, til konwngen, oc thaa wara hans fange, Oc thy dirffwes jngen tholka faanga giffwa løsa æller slæppa, æn tha the willo segh løsa mz aldra størsto swmmo pæninga, Hwilken ther moth bryther haffwj førbrwtith sith liiff, Mæn them som tolken fanga griper skal giffwas løn æffther thz som skælikit ær, oc fangans ærligheth oc byrdh kan wara,

Enfalloge gripas til fanga 191

Stadgom wj oc tilstædyom ath wm swa hændher ath nokor griper nokon til fanga j slagtingenne, æller annar stadz ther nokor ma gripas, oc then gripen wardher, ær enfallogher tyænare, sollanær, æller swæn, oc ey aff ærliko byrdh oc slækth, tha skal then gripne wara hans fange,
*Bl.233. hwilken honom førsth grep, oc tok fran *honom wapn oc wæryo, oc gaff honom nokoth fængilses tekn, Oc han swor segh wilya halla sith fængilse paa sina troo oc ærw, Then ma jngen annar taka til sin fanga j the stridenne sidan, Mæn hændher thz swa ath then fangen finnes ather sidhan haffwa waken oc wæryo wilyandis segh wærya oc gøra mothstandh, Oc tha bliffwer ather andra reso

gripen til fanga, tha skulw the pæningana som giffwas føre hans løsen skifftas hælfftena hwaryom them som honom grep til fanga, Oc then som sedhermera grep honom, skal førwara ath fangen ey ythermera slipper,

Dræper nokor sin faanga 192

Stadgom wj oc førbywdom ath nær stridhen ær ændath oc segher wonnin ma jngen dræpa sin fanga føre nokra sak, hwilken ther moth bryther han skal giffwa liiff føre liiff,

ffaangannas løsn 193

Stadgom wj oc førbywdhom ath jngen skal dirffwas giffwa løsan nokon *sin fanga føre pæninga, wtan sins Capitenaras wilya oc samtykke, Hwilken ther moth bryther haffwj førwærkath then ræth han haffde til then fangan, Oc ther til mz læggis j jærnen swa længe han haffwer segh førlikat mz capitenarenom. wndy hwilkens baner han stridher, Thæslikes førbywdom wj ath jngen Capitenare ma loffgiffwa æller tilstædya nokrom fanga løsa segh føre pæninga wthan Thesaurerarens ja oc samtykke, Annars ma thesaureraren taka the pæningana til fatabwrens ægw, hwilka swa anamades føre fangans løsn, *Bl.233. Verso.

Køpa fanga 194

Stadgom wj oc førbywdom at jngen ma køpa annars fanga til segh, før æn han haffwer wnderwisth gardzmæstarenom sakena hwi han wil honom køpa, oc then som sælya wil haffwer loff til ath sælya aff capitenarenom oc thesaurario, Oc tha sælye honom swa dyrlika som han mæsth kan fanga, Oc wm Capitenaren wil swa

*Bl.234. mykith betala føre fangan som nokor *annar, tha skal han haffwa welkor then fangan køpa føra alla andra, hwilken hær moth bryther haffwj førbrwthith the pæningana vthgaffwes føre then fangan,

ffførrædara faangas 195

Stadgom wj oc bywdom ath hwilken som griper til faanga nokon then fienda som haffwer sworit konwngenom hwlskap oc manskap, æller ær hans wndy satther, tha skal han honom strax føra j gardz mæstarans jærn, och føre thz han honom grep skal han fanga twa mark swænska, hwilken ther j moth bryther, han skal standa samma rætten som then gripne førrædaren,

Bewara fangana 196

Stadgom wj oc førbywdhom ath ingen skal tilstædya sinom fanga ridha, spasera, æller ganga j hærenom, Hwilken ther moth bryther, aff honom skal gardz mæstaren taka then fangan, oc læggia honom j jærnen som
*Bl.234. Verso. sin fanga *læth fara ridha æller ganga j hærenom, oc næffses æffther konwngsens wilia, mæn fangen sælyes, æller giffwes til løsn, oc pæningana skifftes j tre dela, then ena takj gardz mæstaren, then andra delen takj then honom røyde, Tridye Capitenaren, wm swa ær ath han jnthe war samtykkiandis mz honom som tilstadde sinom fanga swa færdas j hærenom,

Slæppa fangana 197

Stadgom wj oc førbywdhom at jngen ma slæppa sin fanga løsan til ath fara æffter pæningom til ath løsa segh mz them, wthan han haffwer aff konwngenom, æller

gardz mæstarenom leyda breff, hwilken ther moth bryther lide the næffzth oc plikth ther før, som ær bescriffwen tilførna i næmbsto capitulo

Gaardz mæstarans rækenskap 198

Stadgom wj oc bywdhom ath gardz mæstaren skal ena reso j hwaryo wikwnne swa længe ørløgith stander gøra thesaurario rækenskap oc wndherwisningh wm all tingh som *han anamar æller wpbær aff fogothom, capitenarom, *Bl.235. æller androm, och swa aff sinom eghnom fangom, som aff annars fangom, Oc førware, ath jnge fanga dølyas wndan, oc swa som hwar man høgher æller lagher ær pliktogher presentera sin fanga, som førscriffwith ær, tæslikes skal och gardz mæstaren oc alle andre presentera sina fanga, oc alth thz roff the taka, vakn æller hwath thz hælsth wara kan vndy samma plikth oc naffzth

Tridywngen aff Roffweno 199

Stadgom wj oc bywdhom at alle och hwar en skal giffwa sinom capitenara tridye delen aff allo the roff som the j ørløgeno fanga, oc tæslikes alle the som følya gardenom pa sina eghna lykko oc æwentyr i ørløgith ey takandis løn æller enkanneliken soldh, likerwisth som the andro betala tridywngen ther bescriffne ærw føre wiss løn, Hwilken ther moth bryther haffwj førwerkath alth thz han haffwer fangith j the ørløgheno, oc thz *aname *Bl.235. Verso. hans capitenare, oc gardz mæstaren lægge then brotlika j jærnen til thæs han haffwer warith j mynne mz thesaurerarenom,

Tridywngen giffwa Capitenarana 200

Stadgom wi oc bywdom, at hwar capitenare skal giffwa konwngenom tridye delen aff alth thz roff the taka, oc tridywngen aff allom them tridywngom som the wpbæra aff synom wndy skikkadom, Aff hwilkom tridywngom capitenarana skwla gøra thesaurario rækenskap, Hwilken ther moth bryther haffwj førwerkath alth thz han haffwer wonnith j the ørløgheno,

Leyd breff giffwa 201

Stadgom wj oc førbywdom allom oc hwariom ath jngen skal dirfwas giffwa nokrom faanga, æller androm fiendom leydh breff, hægn., æller friheth til ath wthfara aff hærenom æller til hæren komma tryggelika, wtan ath enasth then som standher j konwngsens stad, æller hwil-
*Bl.236. ken the *makten ær enkannelika aff konwngenom befallath, hwilken ther moth bryther haffwj førwerkath konwngenom alth thz han ægher,

Bryta konwngens leyd 202

Stadgom wj oc førbywdom ath jngen skal dirffwas brytha konwngens leyd hwilken ther moth gør skal strax hængias j en galga, oc alth thz han ægher løsth oc fasth j ærffwodela lægghei wndy konwngsens fatabwr

Beskærmilse breff 203

Stadgom wj oc førbywdom allom at jngen skal giffwa nokrom ædlom, æller wælbyrdogom beskermilse breff, hæghn, æller tryghetz breff, æn thaa ath the gaaffwo sith land, sloth æller fæsthe wp mz førord oc welkor, wthan

konwngen førsth samtykker the welkoren, oc syælffwer giffwer them beskermilse breff, hwilken ther moth bryther læggis j jærnen til konwngsens dom, Mæn gardz mæstaren ma giffwa tryghetz breff them som føra ætandis waro* æller annor tarffteliken tingh til hæren ath *Bl. 236. Verso. sælya oc jngen annar, wndhy samma plikth oc næffzth brytandis,

Waapn føra 204

Stadgom wj oc førbywdom att jngen skal dirffwas føra annath wapen j hærenom wtan konwngsens, och sins capitenaras wapn aff hwath som hælsth byrd æller landh hwar wara kan, oc hwilken the wapnen ey fører læggis j jærnen wndy konwngsens dom, Oc then som annor wapen fører skal mista hoffwodith,

Renna æffther Rooff 205

Stadgom wj oc førbywdom at jnge ridhande skwlw rænna wth fran hærenom til ath taka rooff æller skøffla fiendana, wtan the haffwa ther til konwngsens æller capitenarannas samtykke, swa ath the vita hwath wægh the fara, wm swa tarffwas ath the kwnna sænda them hyælp aff hærenom, Hwilken ther moth bryther læggis alth thz han ægher vndy konw[n]gsens fatabwr, oc han j jærnen,

Taka stædher, slot æller fæste 206 Bl. 237.

Stadgom vj oc førbywdom ath jnge skwla stormande taka stæder sloth æller fæste wtan konwngsens samtykke, æller j hans franwarilse som standher j konwngsens stadh, oc wm gardz mæstaren førbywdher meer tilstor-

ma, then tha ey vænder ather, skal læggias j jærnen, oc mista alth thz han tok j the stridhenne,

Tyænara wndan rwna 207

Stadgom wj oc førbywdom ath jngen skal dirffwas lokka, leya, æller wndanrwna annars tyænara som stadder ær tyæna j the ørløgeno hwath- hæller han ær bøgher æller laagher, hwilken ther j bryther læggis j jærnen til thæs han haffwer segh førsonath mz them som klagbar,

Barnfængth skones 208

Stadgom wj oc førbywdom at jngen skal jnganga j thz
*Bl.237. Verso. hwss hwar nokor qwinna ær stad j barnfængth *oc jnthe tingh ther røffwe take æller styæle, Oc ey gøre ther nokra vro æller skørl, thy farlikith ær ath ther føre hænde qwinna føde døth barn, hwilken ther moth bryther miste alth thz han ægher, hælfftena honom som røyde then, oc hælfftena gardz mæstarenom, oc ther til mz miste hoffwodit, vtan konwngen wil honom giffwa liff,

Gripa barn til fanga 209

Stadgom wj oc førbywdom at jngen skal gripa barn til fanga som ey ærw fiortan aara gammwl, wtan the barnen ærw nokor wælbyrdoga oc stora herras søner, Oc strax the ærw gripne presenteres capitenarenom, Annars haffwj førbrwtith sin hæsth oc harnisk, oc then ræth han haffde til then fangan hwlketh capitenarenom tha tilegnas, Oc the piltabarnen skal capitenaren føra til konwngen jnnan viij dagha,

Beslwtilse til alla stadga *210*

Bywdhom wj wndy wara maiestatz *[*oc swærikes*]* rikes*Bl.238. krono all*om* høgh*om* oc lagh*om*, ærlik*om* oc enfalloghom tyænarom, ath alle j hæren*om* bewise segh lydoga swa ath tæssen var stadge halles oc gømes obryteliken ath wj ey nødgoms næffza nokra æffther thz som førsc*ri*ffwith standher, Oc wppa thz jngen skal segh magha orsækta mz nokro okw*n*nogheth j sin*om* brothom, [*ath*]bywd*om* wi ath hwar capitenare skal hafwa ena wthsc*ri*ffth aff tæss*om* stadg*om*-men, oc them ena reso lætha læsa wppenbarlika føre syn*om* wndy skikkadom hwarya wikw

Sequitur in libro D folio 50

Menige man

ORD-LISTA

TILL

PEDER MÅNSSONS SKRIFTER.

Sjö-kons., Sjö-konsulatet. Läk. B., *Joannis de Rupe Scissa* Läkare-Bok. Konst-B., Konst-Bok. S. K., Strjdhs-konsth. Ant. i Läke-Vet., Strödda Anteckningar i Läke-Vetenskapen. S. L., Stridz Lagh. Ped. Månss. Bref, Peder Månssons Bref.

A.

AAGHA, AATTHE [impf.]; ega, egde. *Warj hans skady enasth som gotzeth aatthe* (Sjö-kons., c. 71). *Køpmannommen som aagha thz gotzit* (Sjö-kons., c. 81). *Then thz gotzith aatte* (Sjö-kons., c. 115).

AAKLÆDY [adj., pl.]; som nyttjas till öfverkläde, till påbrede. *A. ryghior* (S. K. 84, b); ryor, täcken, säng-öfverdrag.

AANDA; flygtiga ämnen, gaser, ångor, ting som innehålla flygtiga bestånds-delar. *Alle aanda som ærw wphøyde, som ær qwekselff, quinta essentia, brennesten - - - gøras swa ather j geen til wathn* (Läk. B., c. 67). *Oc jnthe tæp glaseth affwan æller leer fatith j hwilko andana æller aanden ær* (anf. st.). *Oc swa tørkas andana j the warmo stwffwonne* (anf. st.).

Aatherwarilsenne [dat. sing.]; frånvaron, uteblifvandet. *Allan then skadha han* (pelagrimen) *faar aff the a.* (Sjö-kons., c. 39).

Afflødha; lossa, aflasta. *A. æller bæra aff skipeno* (Sjö-kons.; c. 9). *A. skipith* (Sjö-kons., c. 52.).

Aff skyrd, Affskyrd; afskurna skinnlappar, affall af skinn, afskrap. *Lim aff skinnom oc a. s.* (Konst-B., c. 126). *Tak a. s. aff skinnom* (anf. st.). *Lægh the aff skyrderna j renth wathn* (anf. st.).

Affswdith [part. pass. af *sywda*, sjuda]; afkokadt. *Til thæs wathnith ær a. til hælfftena* (Konst-B., c. 1).

Afftra; åtra, återtaga. *A. sin ordh* (Sjö-kons.; c. 18, 89).

Affwan; ofvan. *J a. ændommen;* i öfre ändan (S. K. 89). *Affwantil;* ofvantill (S. K. 89). *A. wppa;* ofvan uppå (S. K. 89, 99, S. L. 183).

Affwer; öfver. *A. lænkiona* (Sjö-kons., c. 60).

Affwerlop; däck på fartyg. *Kopmæn som sith gotz frakta in paa nokoth skip som jnthe a. haffwer, wthan ær barth, fanga the skadha paa gotzith aff the ath haffwit slaar jn, æller ræghnar - -* (Sjö-kons., c. 108). *The wisto til førna ath skipith haffde ey a.* (anf. st).

Affwerskærara flok; se flok.

Aaffwerskærara wll; öfwerskärare-ull, affall, som uppkommer när ylle-tyg öfverskäres (S. K. 101).

Affwerwælle [dat. sing.]; öfverväld. *Aff ræddogha ælker a.* (Sjö-kons., c. 113).

Affwithom [dat. pl]; galningar, vansinniga, de som äro från vettet. *Gælnyngom oc a.* (Läk. B., c. 86).

Alla [acc. sing.]; hela. *Bætre ær ath mista en finger æn a. handena* [Gammalt ordspråk], Ped. Månss. bref af år 1512.

Alskona [adj., acc sing., gen. pl.]; allsköns, all slags. *A. orenligheth* (S. K. 90). *A. dywp* (S. K. 107). *A. dywras køth* (Läk. B, c. 1), o. s. v.

Alstingis [adv.]; i alla afseenden, fullkomligt, helt och hållet. *A. goth* (Läk. B., c. 6). *Tak dræggena - - oc mal pa stenenom a. granna* (Konst-B., c. 66). *Alztinges mwrgerningen ær obetaladh* (Ped. Månss. bref af år 1518).

Ampwl, Amplommen [dat. pl.]; kruka, flaska. *Læth thz j en annan a. særdelis aff glas* (Konst-B., c. 34). — Lat. *Ampulla.*

Anbwd, Anbodh; tyg, redskap, medel. *Fattas the* (skipith, skipeno) *nokor a., som ær kabel, ankar, æller annor tingh* (Sjö-kons., c. 74). *Betala swa mykith som the anbwden gælla* (Sjö-kons., c. 74). *Wm syørøffwara kommo oc toko borth aff skipeno ankar, seghel, kabel, æller annor anbodh* (Sjö-kons., c. 112). *Oc haff eth anbwd æller lithin wind* (Konst-B., c. 42). *Hallandis thz anbwdith j handenne* (anf. st.).

Arffwom [dat. pl.]; arfvingar. *Oc skiparen ær pliktogher giffwa hans a. som dødhe, alla the pæningana j gen* (Sjö-kons., c. 2).

Arliken; årlig, ständig (S. K. inledn.).

Athenast, Ath enast; allenast, endast (S. L. 154, o. fl. st.).

Athwaktelika [adv.]; omsorgsfullt, noggrannt. *Thz som betalas føre frakth - - scriffwes a.* (Sjö-kons., c. 10).

B.

Baadhen [adj., nom. pl.]; båda. *The ordhen b.* (S. L. inledn.); de begge orden.

BAKSTANDARA; eg. de som stå bakom, beskyddare. *Æn han haffwer b.* (Ped. Månss. bref af år 1518).

BANDSTENA; perlor, stenar på perl-band. *Gøra perlor æller b.* (Konst-B., c. 164).

BARDSKÆRARA, BAARDSKÆRARA; fältskärer, bårdskärare (Läk. B., c. 2, Konst-B., c. 44).

BARNFÆNGTH; barns-börd, födslo-vånda. *Hwss hwar nokor qwinna ær stad j b.* (S. L. 208). — Af *fanga;* få, erhålla.

BASWNAREN; den som blåser på basun, basunaren, trumpetaren. *Then tidh b. blæser første resona* (S. L. 174).

BEDRAGHES, BEDRAGIS; öfverdrages, betäckes. *Oc b. wmkringh alla piporna mz eth swarth lærofíth* (S. K. 94). *Oc b. tæth samman alth wmkring mz lwto sapientie* (S. K. 99).

BEFÆNGDHER; besatt af djefvulskap eller trolldom (Läk. B., c. 77).

BEFÆNGIS; ansättes, besväras, angripes. *Tha b. han ey aff onth wædher* (Läk. B., c. 88).

BEKOMMELIKEN [adj.]; kännbar, förnimmbar. *Then andre gradus ær sinnommen wæl b.* (Läk. B., c. 24).

BLAA, BLA, BLAN; blår, blånor. *Blaa och noppor* (S. K. 92). *Blan oc hamp* (S. K. 93). *Hampo bla* (S. K. 96; Ant. i Läke-vet., c. 1).

BLEKA, BLEKO [acc. sing.], BLEKONA [acc. sing. defin.]; blyhvitt, *cerussa.* Isl. *bleikia. Tak malna bleko iij lod* (Konst-B., c. 37). *Rør blekona ther j* (anf. st.).

BLÆDHRONNE [dat. sing. defin.], BLÆDHRONA [acc. sing. defin.]; blåsan, urin-blåsan *Hon wærmer blædhrona* (Konst-B., c. 56). *Hon -- hiælper - - - miltenne, knæmen, blædhronne* (Konst-B., c. 64).

BOCHAL [neutr.]; pokal, pokaler, dryckes-kärl, bägare. *Aff the lwtenne tak iij b.* (Konst-B., c. 14). *Oc thz læt j eth b.* (Konst-B., c. 68). *Fristh wathn tw b.* (Konst-B., c. 70) o. s. v.

BRENNESTEN; svafvel (S. K. 96, 100, 102, o. fl. st.).

BRENNILSE; förbränning. *The tingannas b. skal gøras jnwertis j lykth kar* (Konst-B., c. 1).

BROCHATH; brokad, ett slags dyrbart tyg (Sjö-kons., c. 115).

BROK [sing.]; byxor, benkläder. *Oc ther j døper nokra skiorto æller b.* (Konst-B., c. 183).

BROTHFÆLLES KRANKDOM; (Ant. i Läke-Vet., c. 3);
BROTHFÆLLES SOTH (Ant. i Läke-Vet., c. 15);
BROTHFÆLLINGA SOTH (Ant. i Läke-Vet., c. 2);
} fallande-sot.

BROTHOM [dat. pl.]; brott, förbrytelser. *I sinom b.* (S. L. 210).

BRÆNTH WIN (S. K. 92), BRENTH WIN (S. K. 96, 105), BRÆNTHWIN (S. K. 102); brännvin.

BWDHENOM [dat. sing. defin.]; — okändt ord. Garfvare-knif? skaf-knif? skrapa? — *Bløtis skinnen wæl j wathn, oc renses køthwaghin wæl mz b.* (Konst-B., c. 114).

BWNGOR; trummor. *Jngen -- skal sla pa b. wm nattena* (S. L. 171).

BWNKA [dat. sing.], BWNKANOM [dat. sing. defin.]; eg. hög, hop (om ting som äro sammanlagda öfver hvarandra); last, last-rum i skepp. *Nædersth j skipens bwnka* (Sjö-kons., c. 13). *Ath thz ey gnwggas æller støtes j bwnkanom* (Sjö-kons., c. 13). Jfr. *Jhre*, Gloss. Sviogoth.; in vb. *Bunke*.

BYSSO [dat. sing.], BYSSOR [pl.]; kärre-bössa, kanon (S. K. inl., S. L. 186, 187, o. fl. st.). *Stora byssor* (S. K. 103). *Skwthin mz nokre bysso* (S. K. 96).

Bysso giwthara [pl.]; bösso-gjutare, de som gjuta kanoner (S. K. 84, b).

Bysso mæstarana; bösso-mästarne, de som förde befäl öfver härens fält-skytt (S. L. 186, 187).

Byssopwlffwer, Bysso pwlwer; krut till bössor eller kanoner. *Groffth b. p.* (S. K. 91, 92, 96). *Goth b. p.* (S. K. 93).

Bysso skoth [pl.]; bösso-skott, kanon-skott. *Gøra skadha mz b. s.* (S. K. 84, b).

Bysso skyttarana; bösso-skyttarne, de som tjente vid härens fält-skytt. *Sollanærana, b. s., æller hwath ordan the kwnna wara j hærenom* (S. L. 189).

Bywg; bjugg, korn (Konst-B., c. 222).

Bærya; slå, strida. *Swa børya the segh jnbyrdis b.* (S. L. inl.). Jfr. *Jhre,* Gloss. Sviogoth.; in vb. *Bærja.*

Bølme yrth; bolm-ört, *Hyoscyamus* (Konst-B., c. 203).

Bør; vind, förlig vind. *Liggher redho bidhandhs b.* (Sjö-kons., c. 36).

Bøstandis [part. act.]; bultande, slående. *B. holith wp mz enom hammar* (Konst-B., c. 85).

C.

Capitenaren; höfdingen för ett baner soldenärer. *C. som regerar oc skikkar stridz folkith* (S. K. 83), o. s. v. Om Capitenarens befattning, se Inledn. ss. xciv, xcv.

D.

Dirffwas; djerfvas, våga, fördrista sig. *Jngen skal d. wpresa falsk baner* (S. L. 162), o. s. v.

Dogxe; duglig, dugande. *Tingh som jnthe ærw d.* (Sjö-kons., c. 41). *Sætya en j hans stadh som d. ær til ath wara skipare* (Sjö-kons., c. 121).

DWÆLS; dväljes, dröjer, stadnar. *Hwar som hæren d. j tre dagha* (S. L. 183).

DYGDHER [part. pass. af *dygga*]; bestänkt, fuktad (Konst-B., c. 71).

DYGGES; bestänkes, fuktas. *Sidhan stænk the askona - - mz wathn - -, oc then delen dygdher ær draghes aff-wer ena sidho, oc d. ather then andre delen* (Konst-B., c. 71).

DYRKA; göra dyrare, höja priset, dyrka. *Til ath d. och ather sælya* (S. L. 185).

DYRLIKA [adv.]; dyrt, till högt pris. *Sælye honom swa d. som han mæsth kan fanga* (S. L. 194).

DÆFF, DÆFFWITH; fuktig, fuktigt, däfvet. *Ther næst stænkes thet pwlwerith mz ætikkio swa ath thz bliffwer dæffwith* (S. K. 103).

DØDGAR; uppsuper, uppslukar, absorberar. *Tha løpnar* (torkar, afdunstar) *thz qwekselffwith j pwlwer, - - oc d. annath qwekselff* (Konst-B, c. 5). *Sidhan læth ther j qwekselffwith rørandis mz enom kæp væl blandandis samman swa ath thz qwekselffwit dødgas* Konst-B., c. 29).

E.

EGHELIKA; egen, enskildt, personlig. *Kiffwa wm sin waken - - æller andra e. personlika nytto* (S. L. 179).

EKE ÆPLE, EKE ÆPLOM [dat. pl.]; gall-äple. *Wathn aff eke æplom* (Konst-B., c. 173). *Temperera mz eke æple wathn* (anf. st.).

ELDFØRE, ELDHFØRE; eld-don, eld-tyg (S. K. 98, 99).

ELDH SPWTHA, pl. ELDH SPWTHOR, ELSPWTOR; eld-sputa, ett slags fyrverk eller svärmare, till att värja murar med. Huru den förfärdigades, se S. K. 93, 94. *Oc thz ær en grym eldh spwtha* (S. K. 93).

Enasta [adv.]; endast (S. K. 109).

Enfallogher; gemen, simpel (i motsatts till välbördig). *E. tyænare, - - oc ey aff ærliko byrdh* (S. L. 191).

Enkanneliken, Enkannelika [acc. sing.]; serskild, serdeles. *Ey takandis løn æller e. soldh* (S. L. 199). *Wthan swa ware ath konwngen gaffwa ther wppa enkannelika befaluingh* (S. L. 152), o. s. v.

Enkannelika [adv.]; i synnerhet, serskildt, serdeles (S. K. 90, S. L. 201).

Ensinnogher; envis. *Mæn ær tha skiparen e. ey lydhandis androm* (Sjö-kons., c. 87).

Ether; etter, förskämd vätska i kroppen. *Wthdriffwer e. oc onda væsko* (Konst-B., c. 66).

F.

Fadga; fädgar, fäder, gamla män. *Alle skwlu dø swa wnge som f.* (Läk. B., inl.).

Fakwnnoger; fåkunnig, olärd. *F. lækiare gør twfwogan kyrkiobakka* [Gammalt ordspråk], Läk. B., inl.

Fatabwr; skatt-kammare. *Annars ma thesaureraren taka the pæningana til fatabwrens ægw* (S. L. 193). *Alth thz han ægher - - læggher* (lægghis) *wndy konwngsens fatabwr* (S. L. 202, 205). — Ordet betyder egentligen husgeråds-kammare, af *fat*, kärl, husgeråd, och *bwr*, kammare.

Fetal; ätandes varor, födo-ämnen, lifs-medel. *fførdærffwa f.* (S. L. 184).

Flo; lager. *Flo pa flo* (Konst-B., c. 95, 131).

Flogheldh; ett slags dyrbart tyg (Sjö-kons., c. 115). Jfr. *Ihre*, Gloss. Sviogoth.; in vb. *Flogel.*

Flok, Flokken [acc. defin.]; affall af ull, öfverskärare-ull. *Sidhan søma then flokken æller øffwerskærara wl-*

lena j eth linneth klædy (Läk. B., c. 78). *Nokoth litith aff affwerskærara flok aff skarlakan skwrin* (Konst-B., c. 36). *Thyo marker offwerskærara flok aff skarlakan æller paswonatz de granna* (Konst-B.,c. 39).

FLWTH [part. pass. af *flytya*]; flyttadt. *Oc swa ær sidhan tith førth oc f.* (Sjö-Kons., c. 19).

FLÆNGIA; hudflänga, gissla. *Oc bødh bødlommen honom f.* (S. L. 148).

FOGHOTE; fogde, höfding för ett baner soldenärer. *Herre, capitenare, æller f.* (S. L. 155, 161, 173). *Foghothom* [dat. plur.], S. L. 156, 160. *Fogotana* [nom. pl.], S. L. 160.

FORDANDE [part.]; befordrande, främjande. *Hyælpande, f., æller fræmyande mz math æller wæryo* (S. L. 151).

FORDANSKAP, defin. FORDANSKAPEN; skjuts, fora, körsla (S. L. 186).

FOTHANGLA, FOTANGLA; fot-anglar (S. K. 89).

FOTHGANGARA; fotgångare, fotfolk (S. K. 89).

FOTOOL, FOTH OL; podager, fot-sjuka. *Moth f., oc sywkdom j lidha mothin* (Konst-B., c. 60). *Hon - - hiælper - - nwmnom, senornas sywko, foth ol, rygwerk* (Konst-B., c. 64).

FRADHA; fradga. *Til thæs ther komber en f. affwan wppa* (Konst-B., c. 131). *Til thæs al fradhan gangher borth* (Konst-B., c. 28).

FRAMSTAFFNEN; framstammen, fören af ett skepp (Sjö-k., c. 60).

FRIJ [inf.], FRIDHAR [præs..]; freda, försvara. *Wilyandis frij sin del* (S. K. 109). *Oc then andre honom ey fridhar æller frælser* (Sjö-kons., c. 24).

FWLKYNNOGHER; fullt i stånd, fullt skicklig. *Mz swa skæl ath han ær f. til ath regera skipith j stormenom æffter kompaassen* (Sjö-kons., c. 12).

FYLLESTH; fyllnad, vederlag, ersättning. *Oc bedhas f. aff hans arffwingom* (Sjö-kons., c. 136).

FYLSKO [acc. sing]; vätska, fuktighet. *Thz wathnit rensar f. aff øghonen, oc rinnande øghon* (Läk. B., c. 72).

FYRBAL, pl. FFYRBALLA, defin. FYRBALLANA; fyrböll, ett slags fyr-verk (S. K. 92, 93, 96, 97). Om fyrbållars beredning, se S. K. 92, 96.

FÆNIKKOR; små fanor, hvilka buros framför de serskildta baneren eller afdelningarne i hären. *Jngen skal dirffwas wpresa falsk baneer, f., vaapn, æller tekn* (S. L. 162).

FÆRDALAGHENO [dat. sing.]; res-sälskapet, färda-laget, de som resa tillsammans. *Ey gørandis nokrom førfaangh æller trætto j f.* (Sjö-kons., c. 11).

FÄRMA; smörja barnens händer och ansigte med helig olja, konfirmera. *Visitera och f. i annor stict* (Gust. I:s bref till Ped. Månsson, af år 1528). — Färmilsen var ett af den katholska kyrkans sju sakrament.

FØKEBOD; löst budskap, otillförlitlig underrättelse. *Jngen skal øffwergiffwa sin skikkilse æller stadga føre nokor f. æller tidhande, æller wprop* (S. L. 166).

FFØRE QWAADHE (S. K. 91), FØRE QWAADHO (S. K. 96), FØRE QWADHA (S. K. 102); furu-kåda.

FØRESLØN; for-lön, frakt, skepps-lega (Sjö-kons., c. 20).

FØRKASTA; förebrå. *F. androm hans slækth* (S. L. 180).

FØRKASTH; förebråelse. *Oqwædans ordz f.* (S. L. 180).

FØRMAGHA; förmå, mäkta (S. L. 173).

FØRMYNDARA; anförare, förmyndare. *Wpresa falsk baneer, - - lywgande segh wara f., foghota æller capitenara* (S. L. 162).

FØRNOMSTOGE [adj. pl.]; eg de som hafva lätt för att fatta (förnimma), kloka, förståndiga. *Dyerffwe, oc f. til wpsath* (S. K. 83).

FØRSENKA; fördröja, försinka. *Thy han skal ey f. gøra rækenskap* (Sjö-kons., c. 104).

G.

GABBA, GABBADHO [impf.], GABBANDIS [part.]; narra, bedraga. *Jngen skal g. then andra, æller sætya sin lyffte oc tro pa the tingh som jnthe ærw dogxe* (Sjö-kons., c. 41). *Pa qwanswis gabbandis annan* (Sjö-kons., c. 18). *Mæn waaro køpmænnena skalka och gabbadho sk·paren* (Sjö-kons., c. 49).

GANSKANS; ganska. *G. wæl* (S. K. 99, 104).

GARDENOM [dat. sing.]; gården, hofvet, krigs-hären. *The som følya g. pa sina eghna lykko oc æwentyr i ørløghit* (S. L. 199).

GARDZMÆSTAREN; gårds-mästaren, högste domaren i hären (S. L. 189, 198, o. fl. st.). Om gårds-mästarens befattning, se Inledn. ss. XCVI, XCVII. Ordet betyder egentligen en man som stander for gardhenom (Se *Rietz*, Scr. Suec. med. ævi; III, Watzstena-klosters Stadge af år 1451, ss. 247, 248), som förestår konungens gård och har uppsigt öfver hans hof eller gårds-folk. Benämningen förekommer ofta i de gamla gårds-rätterna.

GAWGHN; gagn, nytta. *Annars kan han ey mz the gøra g. segh oc them* (Sjö-kons., c. 106), o. s. v.

GEENSÆGHN; motsägelse. *Wtan g.* (Sjö-kons., c. 19). *Wthan alla g.* (Sjö-kons., c. 76).

GIGHO BOGHA; fiol-stråke. *Oc fæst mz ændommen widher en bogha, som en g. b.* (Konst-B., c. 141).

Glashiælmenom, Glas hiælmenom [dat. sing. defin.]; glas-hjelmen, glas-kolfven, retorten. *Distillera mz g. h.* (Läk. B., c. 1, 2, 5, o. fl. st.).

Gothith; stöp-formen(?). *Smælth j eldenom, oc sidan gywth thz j g. een theen langan ther nogh olya ær j* (Konst-B., c. 184). *Blandar selffwit til koparen j degillenom oc sidhan giwther thz j g.* (anf. st.).

Gran qwaado; gran-kåda (S. L. 92).

Granth; fint, fin-stött, grannt (S. K. 104). *Mz granno pwlffwer*; med fint krut (S. K. 92). *Tak dræggena - - oc mal pa stenenom alstingis granna* (Konst-B., c. 66). *Malandis honom swa som grannasta myøl* (Konst-B., c. 222).

Gwdz pæningh; hands-öl, penning som vid köp och aftal tillföll de fattiga, *senarius Dei. Wm han* (skiparen) *haffwer takith aff honom* (pelagrimenom) *g. p. til ath føra honom æller skipløn* (Sjö-kons., c. 39). Jfr. *Ihre*, Gloss. Sviogoth.; I., p. 743.

Gylta [acc. sing.]; förgylda, gyllene. *Thz g. wathnit* (Läk. B., c. 6).

Gæl, Gællomen [dat. pl. defin.]; skuld, skulderna. *Oc haffde han mong g. pa clostrenos wægna* (Ped. Månss. bref af år 1512). *Betalade inte aff gællomen* (anf. st.).

Gæld; ett slags sjukdom (ringning, susning för öronen?). *Hiælper g. oc hiærna hwarff* (Konst-B., c 64).

Gærningh; verkan, läke-kraft. *økya theras g. j lækedommenom* (Läk. B., c. 8).

H.

Haar saldh; hår-såll. Se Saaldh.

Haffa; röfva, plundra, kufva. *Then ene wil then andra h. oc hærya* (S. L., inl.).

Haffwanslosa; fattigdom, brist. *Oc ærw stadde ther som stoor h. ær pa landeno* (Sjö-kons., c. 34).

Hammar skæl; hammar-flagor, affall som uppkommer när någon metall hamras. *H. s. aff jærn* (S. K. 101, Konst-B., c. 124). *H. s. aff kopar* (Konst-B., c. 199).

Handbyssor; hand-bössor, skjut-gevär, h a k a r, h a k e-b y s s o r, h a n d - r ö r (S. K. 105, 158). Jfr. *Röding*, O m k r i g s - k o n s t e n i S v. i K. G u s t. I:s t i d; uti V i t t. Ac. H a n d l. Del. I, ss. 174, 175.

Handfang; så mycket man på en gång kan gripa med handen. *Tak maioranam, - - lika aff hwaryo X h.* (Läk. B., c. 56).

Handgangin; som gått till handa, underkastat sig, utlofvat lydnad och trohet. *The hærath som ærw konwngenom h.* (S. L. 187).

Handzal; hands-öl, dricks-penningar. *Bedhas aff them drykke pænynga æller h.* (Sjö-kons., c. 97).

Helbrigdan; helsan, sundheten, helso-tillståndet. *H. gømes* (S. L. 183). *Thz - - bewarar helbrigde* (Läk. B., c. 6).

Hellebarda, Helle baardha; hillebårdar, strids-yxor med långa skaft (S. K. 83, 84, a).

Hita, Hitha; hetta, hetsig sjukdom. *Moth febrem aff pestilentia oc annan h.* (Läk. B., c. 88). *H. æller køldh* (Konst-B., c. 66). *Brenno oc h.* (Läk. B., c. 44).

Hittonne [dat. sing. defin.]; fyndet, det hittade godset. *Oc ther mz haffwa fyærdhe delen til bythes alle aff h.* (Sjö-kons., c. 58).

Hiælmen, Hiælmenom [dat. sing. defin.]; glas-hjelmen, kolfven, retorten. *Sæth h. pa sætiandis thz j warma*

askona destillerandis (Läk. B., c. 5). *Distillerandis mz hiælmenom j balneo marie* (Läk. B., c. 5).

HIÆRNA HWARFF; ett slags sjukdom [hufvud-yra, yrsel?]. (Konst-B., c. 64).

HOFFDOM [dat. pl.]; hufvuden. *The stenana som finnas j fiska h.* (Konst-B., c. 164).

HOFFMAN, pl. HOFFMÆN; hofman, ryttare, stridsman som tjente till häst och i full rustning. *Hoffmæn æller tyænara* (S. L. 155). *Hoffman æller sollanær* (S. L. 157).

HOFFMÆSTARE; höfding för hofmännen, anförare för rytteriet, Lat. *Magister equitum. Fabius rutilus kesarens papirij h. m.* (S. L. 148).

HOFFWODBANERETH; hufvud-baneret. *Nær honom som førdhe h.* (S. K. 109).

HONAG, HONAGH [neutr.]; honung. *Som eth h. tyokth* (Läk. B., c. 49). *Oc æriw søtaren æn h.* (Läk. B., c. 64).

HOSA; strumpa. *En linnen pose som en h.* (S. K. 93).

HWAN [acc. sing.]; hvarje. *Driks thz twa resor h. dagh* (Ant. i Läke-Vet., c. 2).

HWASKE; hvarken, *H. køpman, batzman, æller annar* (Sjö-kons., c. 47).

HWFFWODH BROTHA [acc. sing.]; hufvud-värk. *Tha læker thz snwffwo oc h. b.* (Ant. i Läke-Vet., c. 9).

HWLSKAP; trohet, lydnad. *Swærya h.* (S. L. 156). *H. oc manskap* (S. L. 195).

HWSWR; strumpor, ben-kläder. *Baatzmænnena skwla haffwa hans skoo h., bælte, oc kniff* (Sjö-kons., c. 40).

HYÆLPARÆDY; hjelprede, undflykt, undskyllan. *Wtan falska orsækth æller h.* (Sjö-kons., c. 104).

HYØLTH,

HYØLTH, HIØLTH [impf.]; höll. *Ey h. sina tro* (S. K. 84, a). *Han h. ey lydno* (S. L. 148).

HÆRBÆRGIS SKAFFARA, HÆRBÆRGIS SKAFFAROMMEN [dat. pl.]; herberges-skaffare, män som skipade herbergen åt strids-folket (S. L. 154, 174).

HÆRDANA; skuldrorna. *Axlana h. oc brystith* (S. K. 108).

HÆTTA; mössa (S. K. 108).

I. J.

JAMFASTO; jämnfasta, hela, fulla, runda (om tids-bestämningar). *J the j. try aaren* (Ped. Månss. bref af år 1512).

JAMLIKA [adv.]; jemnt, ständigt, fortfarande (S. K. inl., 109).

JDH; id, sysselsättning, öfning. *Arliken jdh;* årlig id (S. K. inl.).

JNFWND; påfund, ingifvelse. *Æffther sinne j. oc arth* (S. L. inl.).

INSKYWTILSE; ingifvelse. *Ty lydde han - - Djæffwlskas i.* (Ped. Månss. bref. af år 1512).

JORDBÆROM [dat. pl.]; smultron. *Wathn aff j. som wæxa førsth wm sommaren* (Läk. B., c. 72).

JORDKWPOR; jord-kupor, skans-verk af jord, hvilka uppkastades emot bysso-skott (S. K. 84, b).

JÆRNBÆRGS MALM; jern-malm (Konst-B., c. 197, 199).

K.

KAASTH; qvast. *Stænk the askona - - mz wathn mz enom k.* (Konst-B., c. 71).

KALA; gubbar, åldriga män. *Gambla kærlinga oc k.* (S. K. 84, b). — *Kale,* Smål.; gubbe.

Karthenspel; kort-spel. *Tærningh, wartaffwel, k. s., æller annan leek wm pæninga* (S. L. 175).

Kiffwo næbba; ett slags skans-verk, som bygdes emot bysso-skott och stegar (S. K. 84, b).

Kladen, klådan. *Then swedhen oc orolike k.* (S. L. inl.).

Klemes; klenes. *Oc k. tæth mz lwto sapientie bebwndith* (S. K. 100). *Æltis wæl samman mz wathn, oc k. ther som hwar konsten wthkræffwer* (S. K. 101).

Kly; kli. *Bywg k.* (Konst-B., c. 222).

Klærkom [dat. pl.]; klerker, prester, andeliga personer (S. L. 151).

Knapa; knapar, de ringare af adeln, menige frälses-män (S. L. 190).

Knoses; krossas. *Hakkes sma oc støtis j mortarenom ey mykith wthan k.* (Konst-B., c. 66).

Knæmen [dat. pl. defin.]; knäna (Konst-B., c. 64).

Koghreno [dat. sing.]; kogret, koger-bössan. *xxx pila æller skæktor j k.* (S. L. 158).

Kompaassen; kompassen. *Ath regera skipith j stormenom æffter k.* (Sjö-kons., c. 12).

Kompan, Kompanenom [dat. sing. defin.], Kompanommen [dat. pl. defin.]; del-egare i fartyg, kompanjon (Sjö-kons., c. 1.) *Rækenskap gøra kompanommen* (Sjö-kons., c. 136).

Kompanskap; stallbrödra-lag, kompani, förening. *Gørandis k.* (S. K. 109). *Byggia skep j k.* (Sjö-kons., c. 1).

Koparenom [dat. sing., defin.]; kopparen. *Thy thz tyæner ey j k.;* ty det är icke tjenligt i kopparen (S. K. 93).

Korel; korall (Konst-B., c. 31, 164).

Kostwaria, Kosthwarth [pf.]; bekosta, utbetala. *K. en pæning* (Ped. Månss. bref af år 1512). *Hwath Wa-*

stena closter haffwer hær nw j førlydhen aar kosthwarth ath winnath j gen (anf. st.).

KRANKDOM; sjukdom. *Allerdomsens lamheth æller k.* (Ped. Månss. bref af år 1518).

KRÆFFWITHOM [dat. pl.]; kräftor. *Aff krabbom æller k. som ærw j bækkiom* (Läk. B., c. 85).

KYM, KIM; sot. *K. som ær j smidyo ognenom* (Konst-B., c. 206). *Oghns kim* (Konst-B., c. 142).

KÆRFFWA; kärfvar, fasciner, knippor (af ris, qvistar, o. s. v.), hvilka användes att tillstoppa hål på fästningsmurar (S. K. 84, b).

KÆRLINGA [pl.]; käringar, gummor, ålderstigna qvinnor. *Gambla k. oc kala* (S. K. 84, b).

KØPENSKATH; köpmans-varor, köpmans-gods. *Æller andra dyran k.* (Sjö-kons., c. 115).

KØTHWAGHIN, KØTHWAGHENOM [dat. sing. defin.]; kött-sidan på skinn. *Bløtis skinnen wæl j wathn, oc renses k. wæl mz bwdhenom* (Konst-B., c. 114). *Skin som ærw skaffwin pa køthwaghenom slæth* (Konst-B., c. 116).

L.

LAADIKKOR, LADIKKOR [pl.]; små lådor. *Sidhan læg thz j l.* (Konst-B., c. 39). *Oc sidhan gøm i l.* (Konst-B. c. 40).

LAFFWERBÆRA TRÆ; lager, lagerbärs-träd (S. K. 98).

LEDSAGHARE; lots. *L. æller pilotus* (Sjö-kons., c. 109).

LIDHA MOTHIN; ledamoten, lemmen (Konst-B., c. 60, o. fl. st.)

LIGAM; halt, lödighet(?). *Sidhan blanda ther j swa mykith selff som tw wilt haffwa l. til* (Konst-B., c. 184). *Oc thz bliffwer selff hwith til viij l.* (Konst-B.,

c. 209). *Oc fiærde delen selff samman smælth j deghillenom oc bliffwer goth selff till x l.* (Konst-B., c. 215).

LITH, LITHEN [acc. sing. defin.], LITHER [pl.]; färg, färger. *Fira lither, som ær blaath, hwith, swarth, oc røth* (S. K. 83). *Mynskas æller lithen mista* (Konst-B., c. 12). *Tak ena wikth aff lithenom* (Konst-B., c. 199).

LITHA [vb. act.]; färga. *L. been* (Konst-B., c. 30). *Oc bliffwer litadh gwll* (Konst-B., c. 107).

LITHLOM [dat. sing.], LITHLA [acc. sing.]; liten, lilla. *Mz lithlom eld* (Konst-B., c. 66). *Gønom the lithla pipona* (S. K. 94).

LITARA [pl.]; färgare. *Som klædes l. brwka* (Konst-B., c. 181).

LOFFWANS MÆN; löftes-män, borges-män. *Oc sæther l. m. føre segh* (S. L. 154).

LOOFF; lof, bugt, krökning. *Løpa til looff;* lofvera, bugta, göra lofvar (om seglande skepp). *Løpa til l. til baka* (Sjö-kons., c. 12).

LWDHER; lur, luder, pipa, rör. *Pipor æller lwdha swa tiokka som en arm* (S. K. 93). *En trwmba æller lwdher* (S. K. 108).

LWRANGLA; ljurångror, ett slags spjut med långa skaft (S. K. 83). *En lwrangels ænde æller annar stangh* (S. K. 93).

LYMMOR; lemm, kropps-del (Konst-B., c. 66).

LYOMPTH; ljumt (Läk. B., c. 66).

LYS [pl.]; löss. *Herodes war bithin j hæl aff l., oc theslikes en romsker kesare, oc konwngen j danmark* (Läk. B., c. 78).

LÆLLANDIS [partic.]; lutande, sluttande. *Brædy som standa langs ath lithith l.* (Konst-B., c. 222).

LÆROFFTH; lärft (S. K. 92, 93, 94).

LÆTH, LLÆTH [imper.]; låt, slå, häll (om flytande ämnen). *llæt thz røtta blodith j et glas* (Läk. B., c. 5).

LØDHA, LØDHAS [pass.], LØTH [part. pass.]; lasta, ladda (om skepp), lastas, lastadt. *Swa mykith som skipith tarffwas lødhas* (Sjö-kons., c. 17). *Ligger skipith nokorstadis løth mz køpmans gotz* (Sjö-kons., c. 35). *Lødha oc frakta* (Sjö-kons., c. 18), o. s. v.

LØPNA [vb. act. och neutr.]; afdunsta, afskilja de flyktiga beståndsdelarne ifrån de fasta, torka, torkas. *L. thz wathnith pa saktom eldh* (Konst-B., c. 1). *Sidhan l. thz pa askonne heto* (anf. st.). *Salth swa giorth - - løpnar qwekselff gørand*is *thz harth* (anf. st.). *Tha løpnar thz qwekselffwith j pwlw*er (Konst-B., c. 5). *Ath løpna oc tørkas* (Konst-B., c. 186).

LØSKA [adj. fem.], lösdrifvande, utan bostad, lösagtig. *Nokor l. qwinna* (S. L. 176).

M.

MAAL. — *Pa nyth maal*; å nyo. *Wlan han will stædya skipith pa n. m.* (Sjö-kons., c. 130).

MANGSKONA [pl.]; många slags, mång-sköns. *Aff m. tingom* (Läk. B., c. 1).

MANSKAP; trohet, lydnad. *Hwlskap oc m.* (S. L. 195).

MARK SWÆNSKA (S. L. 167, 195); ett mynt-värde, som innehöll 8 öre, eller 24 örtugar, eller 192 penningar. En köpgild *mark swænska* motsvarade ursprungligen $5\frac{1}{3}$ R:dr specie; men den gångbara penninge-marken i örtugsstycken hade redan uti kon. Karl Knutssons tid minskats till värde, så att den ungefärligen motsvarade en Specie Riksdaler eller 2 lod fint silfver. Se

Nordström, Sv. Samh. Författn. Hist.; Afd. II, ss. 376 – 382

MARKA; maskar. *Manga rødha m. som finnas j jordenne* (Konst-B., c. 205).

MARKA GANG; sjukdom af maskar. *Hon læker klaadha oc m. g. j kroppenom* (Konst-B., c. 61).

MARSKEN; högste anföraren för hären, Marsken. *Alle the som ærw j konwngsens hær, - - skwla wara lydoge konwngenom, marskenom, æller androm konwngsens æmbetis mannom* (S. L. 149), o. s. v.

MAXAN [adv.]; nästan. *Swaa længe ath m. halffdelen ær swdhen borth* (Konst-B., c. 36). *Til thæs wathnit ær m. aff swdith* (Konst-B., c. 60). *Thz anbwdith som ær smith m. til ænda* (Konst-B., c. 87).

MEENSWÆRYARA; de som *swærya sigh meen*, menedare (Sjö-kons., c. 129).

MESEN; packan, säcken, colly'n. *Then pakken, tynnan, m., j hwilko gotzith ær* (Sjö-kons., c. 115).

MISWØRDELIKEN [acc. sing.]; vanvördig. *Æller annor m. nampn* (S. L. 180).

MOLKANDIS [part. af *molka*]; mjölkande. *Ey m. kona* (S. K. inl.).

MONSTRANCIA; monstranser, helgedoms-kar hvarpå hostian visades för folket. *Monstrancia ther Jhesu* Christi *werdogasta likamme ær j* (S. L. 150). — Af latinska ordet *monstrare*, visa.

MOR; knorr, missnöje. *Høra m. æller knor nær jak ey mæktade gøra myn æmbethe* (Ped. Månss. bref af år 1518).

MWLLØGH; handfat, kärl. *J en kætil, æller m.* (Konst-B., c. 123).

MWLWANDRENOM [dat. pl.]; mullvadar (Konst-B., c. 1).

MWLWARPEN; mullvaden. *Tak. m. tørko oc støt som pwlwer* (Ant. i Läke-Vet., c. 5).

MYNNE, MINNE; lof, tillstånd, samtycke. *Wthan konwngsens bodh oc m.* (S. L. 159). *Wthan gaardzmæstarans samtykke oc m.* (S. L. 161). *Wthan marskens ja oc m.* (S. L. 166). — *Wara j m. mz nokon;* förlika sig med någon, erhålla förlåtelse af någon (S. L. 199).

MÆCLAN; medlan, mellankomst för att tillvägabringa förlikning emellan tvistande. *Æpther godha mannas raadh oc m.* (Peder Månss. bref af år 1512).

MÆSTARMANNOM [dat. pl.]; mästermän, konstnärer. *Føresee stadhen mz lækiarom, oc androm m., som ærw smedher, tymbermen, bysso giwthara, pwlwermakara* (S. K., 84, b.).

N.

NAGHEL, NAGHLEN [defin], NAGHLA [pl.]; nagel, kula i form af en nagel, rök-gubbe. *Gør ther aff som andra naghla sma och stora oc tørka* (Konst-B , c. 20). *Oc ryker swa længe hwar naghlen rækker* (Konst-B., c. 21).

NAKWDHER; afklädd, naken. *Thy ma ey styremannen soffwa n.* (Sjö-kons., c. 12).

NAPLIKA [adv.]; noggrannt, noga. *Hwilken n. rensas aff sinne swartheth* (Konst-B., c. 4).

NIDHERNIS; nedre. *J hiælmsens n. glas* (Läk. B., c. 1).

NOKOR, NOKRA [acc. sing.], NOKRE [nom. pl.], NOKROM [dat. pl.]; någon, några.

NOTHA GARN; nät, fiske-garn. *Torkandis j skwgganom pa enne n. g.* (Konst-B., c. 126).

NOTHSKALA [plur.]; nöt-skal. *Twa n. fwlla* (Läk. B., c. 80).

NWMMENS SOT, NWMNA SOTH; lamhet, *paralysis. Moth n. s.* ɔ: *paralisim* (Läk. B., c. 74). *Tha fordriffwer thz nwmna soth wm senorna ærw ekke fordærff-*

wada (Ant. i Läke-Vet., c. 2). *Oc læker nwmna soth, som kallas paralisis* (Ant. i Läke-Vet., c. 4).

Nwmmen, Nwmna [dat. sing. defin.); Nwmmom [dat. pl.]; borttagen, lam. *Oc gør them nwmna eth badh warmth* (Läk. B., c. 74). *Hon hiælper brothfællingom, - - oc nwmmom* (Konst-B., c. 63).

Nyther; nötter. *Nokra sma fyrballa som andra n.* (S. K. 93).

Næktar segh; afkläder sig, gör sig naken. *N. segh nokor batzman* (Sjö-kons., c. 63).

O.

Odhyrth; od-ört, *cicuta. Wtan han twas mz sappenom aff o.* (Konst-B., c. 183).

Oker; ränta. *Til oker;* på ränta. *Skiparen taker pænynga t. o.* (Sjö-kons., c. 103).

Omynne. — *Mz omynne* (S. L. 157); olofligt, utan tillstånd.

Ondan eld [acc. sing.]; sacrum ignem, cancrum, ett slags sjukdom (Anteckn. i Läke-Vet., c. 1).

Ongxmwnnenom [dat. sing., defin.]; ugns-munnen. *Onth ær gapa moth o. m.* [Gammalt ordspråk], Ped. Månss. bref af år 1512.

Ordan; ordning, plats i hären, fördelning af krigs-folket. *J rættom o. oc skikkilse* (S. L. 148). *Skelya segh fran hærenom æller banereno vndy hwilkit hwar ær j sinom o. skikkadher* (S. L. 154). *Sollanærana, bysso skytturana, æller hwath o. the kwnna wara j hærenom* (S. L. 189).

Orsaker, Orsaka; saklös, fri från åtal. *Oc tha ær skiparen orsaker swa gørandis* (Sjö-kons., c. 36). *Annars ær han ey orsaka j skadhanom* (Sjö-kons., c. 83).

OSKØTHNO [dat. sing.]; vårdslöshet, sköteslöshet. *Føre hans faakwnnoga styrslo æller o.* (Sjö-kons., c. 12). *Førdærffwas, æller mistes borth mz theras o.* (Sjö-kons., c. 82).

P.

PASWONATZ; ett slags tyg. *Aff skarlakan æller p. de granna* (Konst-B., c. 39).

PAWLWN [neutr.]; tält. *Føra oc wpsætya theras p.* (S. L. 173). *Hwar oc en halle sith p. renth* (S. L. 183).

PELAGRIM, PELAGRIMENOM [dat. sing. defin.], PELAGRIMA [pl.]; resande som färdas öfver hafvet, passagerare, pilgrim. *Pelagrima wnderstandas the alle wara som ey haffwa gotz føra pa skipeno* (Sjö-kons., c. 39). *Til fattiga pelagrimas hwilo aff Swærike komma* (Ped. Månss. bref af år 1512), o. s. v.

PERLO MODHER; perlemor. *Aff p. m. skinande* (Läk. B., c. 71). *Sidhan haff thz som skinande ær skaffwith aff jnwertis perlomodherenne* (Konst-B., c. 178).

PILOTUS; lots. *Ledsaghare æller p.* (Sjö-kons., c. 109). *Tha skal skiparen latha grannelika scriffwa hwath then ledzsagharen æller pilotus wthloffwar segh witha och kwnna tyæna til the resono* (anf. st.).

PLOMMOR AFF ÆGGIOM; ägge-gulor, ägg-blommor (Konst-B., c. 42). *Ægh plommorna* (Konst-B., c. 60).

PRESTEMOOTT; prest-möte (K. Gust. I:s bref till Ped. Månsson af år 1530).

PWLWER, PWLFFWER; krut (S. K. 92, 93, 96, 103, 104, 105, 106, 158, o. fl. st.), pulver (Ant. i Läke-Vet., c. 5, o. fl. st.).

PWLWERMAKARA; krut-tillverkare (S. K. 84, b).

PWNGHER; pung (S. K. 96, 92, o. fl. st.).

PWS; puss, pöl. *Skarn pws* (S. K. 92); smuts-pöl, dynga.

PYTHKER; båtsman som skulle föra de resande till och från fartyget. *P. ær then batzmannen som allom skal føra baathin tha the vilya wth æller in j skipith* (Sjö-kons., c. 66).

PÆRMAN; pergamentet. *Thz taker scrifftena aff p. som hon aldrig haffde warith scriffwen* (Konst-B., c. 183).

Q.

QWAADHE, QWAADHO, QWAADORNA [pl.]; kåda, kådorna (S. K. 91, 96, Konst-B., c. 45). *Skirdha qwadho vj lod* (Konst-B., c. 120).

QWANSWIS. — *Pa qwanswis* [adv.]; falskeligen, svekfullt, när ett säges och ett annat menas. *Falskelika leya skep pa q. gabbandis annan* (Sjö-kons., c. 18). Jfr. *Ihre* Gloss. Sviogoth.; in vb. *Qvanswis.*

QVARSÆTYA, QWARSÆTZ [præs. pass.], QWARSATTER [part. pass.]; qvarhålla, hindra. *Hindras skiparen qwarsatter føre gæl* (Sjö-kons., c. 128). *Hindras oc qwarsætz skiparen thy han ægher bethala nokrom pæninga* (anf. st.). *Qwarsætya oc hindra* (anf. st.).

QWARRAN [acc. sing. af *qwar*]; qvar, tillbaka. *Lætha the q. bliffwa æffther segh baath æller folk* (Sjö-kons., c. 35). *Lætandis honom bliffwa q.* (Sjö-kons., c. 44).

QWÆMELIKIT; beqvämt, lämpligt (S. K. 97).

QWÆMER; passande, lämplig, beqväm. *Q. time;* lämplig tid (S. K. 106).

QWÆMLACH; ledighet, beqvämlighet. *Thy ærw hafwandis q. til stridh;* derföre äro de alltid färdiga till strid (S. L. inl.).

R.

RAFF; raf, bernsten (Konst-B., c. 28).

RAGHN WATHN; regn-vatten. *Sywd thz j fira dela r. w.* (Konst-B., c. 1).

RENNA, RÆNNA; fara, löpa, springa. *R. æffther Rooff* (S. L. 205). *Inge ridhande skwlw r. wth fran hærenom til ath taka rooff* (S. L. 205). *Moth rænnanda hæstom* (S. K. 89).

RIBALDER, RIBALDA [gen. pl.]; lätting, odugling, landstrykare, liderlig menniska. *Alle wilya haffwa ribalda werk*; alla vilja ha latmans-arbete, slippa för godt köp. (Ped. Månss. bref af år 1518).

ROLIKITH; lugnt, fridsamt. *R. fran ørløgis nødh* (S. K. inl.).

ROTENSKAP; myteri, sammansvärjning. *Thy binda the band mz r.* (S. L. inl.).

RYGHIOR; ryor, ett slags täcken. *Aaklædy r.* (S. K. 84, b); säng-täcken, säng-öfverdrag.

RYGHTAFFLONA; rygg-taflan, det breda af ryggen (Läk. B., c. 89).

RØDHBLAKKOTH; röd-blackig (Konst-B., c. 64).

S.

SAALDH, defin. SAALLITH; såll, sållet. *Eth granth haar s.;* ett fint hår-såll (S. K. 99). *Siktis gønom haar saallith* (S. K. 104). *Siktis gønom sallith* (S. K. 105). *Silas gønom eth haar saldh, æller siktodwk* (Konst-B., c. 31).

Saapa, Saapo [acc. sing.]; såpa (Konst-B., c. 14, 15).

Sadhelprell; pryl som nyttjas af sadelmakare (S. K. 92).

Samna; samla. *Resa hær oc s. folk* (S. K. 109). *Widarla samnas stridsens skare* (S. L. inl.).

Sap, Sappen [defin.], Sappana [pl. defin.]; saft, saften, safterna. (Konst-B., c. 140, 203, o. fl. st.). *Sappen aff skræppor* (Konst-B., c. 204). *Støtandis yrterna j mortarenom oc sidhan wthkrammandis sappen* (anf. st.). *Slæk glødgath jærn j sappenom aff yrthennas roth som kallas brionia, pa swænsko walska roffwor* (Konst-B., c. 138).

Segherliken [adj., acc. sing.]; segrande, med seger. *Stridhen griper en hedherliken oc s. ændha* (S. K. 83).

Seglingis resona [acc. sing. defin.]; seglatsen, resan som ett fartyg gör. *Føre hwarya s. r. som skipith gør* (Sjö-kons., c. 136).

Selffwit; silfret (Sjö-kons., c. 115, o. fl. st.).

Senkan; dröjsmål, upphåll, sink. *Then skadhan han sægher segh haffwa aff hans s.* (Sjö-kons., c. 6). *Mæn ær the senkanen æller skadhen tilkommen aff gwdy æller rikesens hærra oc ey føre hans førsymelse* (Sjö-kons., c. 6). *Vthan s. oc dwælyelse* (Sjö-kons., c. 49).

Sinnom; gånger. *Flerom sinnom;* flera gånger (S. K. 93).

Skadhaløsnen; skade-ersättningen. *Vtan then s. haffde warith swa førordath, oc welkorath tilførna* (Sjö-kons., c. 37).

Skarn; gödsel, dynga. *S. pws æller dyngio* (S. K. 92). *Hesta s.* (S. K. 101). *Duffwo s.* (Konst-B., c. 202).

Skena; skinna, plundra. *S. oc røffwa* (S. K. 109).

Skepmannom [dat. plur.]; sjö-folk (S. K. 107).

Skikka; ordna, uppställa. *S. stridz folkith* (S. K. 83). *S. spessen* (S. K. 83); uppställa slagt-ordningen.

Skikkilse; plats i hären, rum der någon är skickad (uppställd). *Stigha aff then skikkilsen ther the ærw satte j spetzenom* (S. K. 83). *J rættom ordan oc skikkilse* (S. L. 148). *øffwergiffwa sin s. æller stadga* (S. L. 166).

Skinmees, Skynmesena [dat. sing. defin.], Skinmeser [pl.]; skinnmes, säck eller paeka af skinn, hvari gods förvaras. *Jnwertis j pakka, tynnor, skinmeser, æller kistor* (Sjö-kons., c. 115).

Skipløn; resandes afgift till skepparen, frakt för varor. *Haffde han* (pelagrimen) *æn betalath hwndradha gylləne føre s.* (Sjö-kons., c. 39).

Skotzmåll, Skutzmåhl; undskyllan, protest. *Att jngen s. haffue vppå hans nåde* (Ped. Månssons Cirkulärbref af år 1530). *Giörandes wårt protestation eller s.* (Ped. Månssons och Magn. Sommars protest af år 1531).

Skræppor; ett slags ört, *rumex* (Konst-B., c. 204).

Skyrd; se Aff skyrd.

Skytta, Skyttor [pl.]; skytt, stridsman som borde vara väpnad med arborst och 30 pilar, eller med handbyssa samt krut och lod (S. L. 158, 159).

Skæktor; ett slags stora pilar. *Then som skytta ær haffwer arborst færdogith oc xxx pila æller s. j koghreno* (S. L. 158).

Skælffwo soth; frossa (Läk. B., c. 82, 83).

Skøl; sköld. *Beskærmande mz byssor, s., oc swærdh* (S. K. inl.).

SKØRL; oväsende, buller, skri, upplopp. *Thy athwakte capitenarana at jnthe s. bliffwer j hærenom* (S. L. 170). *Küff æller s. jnbyrdes* (S. L. 179). *Nokra vro æller s.* (S. L. 208). Jfr. *Jhre*, Gloss. Sviogoth.; *in vb. Skörl.*

SLANGOR; ett slags mindre byssor eller kanoner (S. K. 104).

SLAPRO; utan omständigheter, genast. *Haffde paffwen honom han brende honom s.* (Ped. Månss. bref af år 1518).

SLWTH; sluttande, lutande, på häll, på skrå. *Standa s. moth fiendommen* (S. K. 89).

SMAAN [acc. sing.], SMAM [dat. pl.]; liten, små. *Støtha the stenen - - smaan som gryn* (Konst-B., c. 222). *Aff piltræ æller - - smam qwistom* (S. K. 104).

SMØRSLA, SMØRSLO [acc.]; smörja. *Aloe blandis mz liffsens wathn gørandis som ena smørslo* (Läk. B., c. 46).

SNYÆLLER; snäll. *S. oc fwlkomneliken* (Sjö-kons., c. 78).

SNYØ; snö. *Hwith som s.* (Läk. B., c. 61, Konst-B., c. 185).

SOLLANÆR, SOLLANÆRA [pl.]; soldenär, stridsman som tjente för "løn oc sold" (S. L. 157, 158, 160, o. fl. st., S. K. 109).

SPESSEN, SPETZENOM; [dat. sing. defin.]; slagt-ordningen. *Skikka s. æffther thz som folkith ær mykith til* (S. K. 83). *Ey stigha aff then skikkilsen ther the ærw satte j spetzenom* (S. K. 83).

SPRYNGS. — *Til spryngs*; på språng. *Then delen j gardenom som ær til kryddegardhen standher t. s.*; står på språng, är färdig att användas, att bebyggas (Ped. Månss. bref af år 1518).

SPRYTHIOR; sprölen, qvistar. *Spædha s. æller qwista* (S. K. 105).

SPÆKT; tukt, ordning, skick. *Til at lefwa mz s.* (S. L. inl.).

SPÆNSGRØNTH; spanskgröna, ett slags färg-stoff (Konst-B., c. 46). *Malith s.* (Konst-B., c. 121).

STEKAREN; kocken. *S. som mathin redher ath them* (Sjö-kons., c. 50).

STIMAN [nom. sing. defin.]; stimmet. Säges om en skara (stimm) af lekande fiskar. *Hwal fiska s.* (Sjö-kons. c. 137).

STÆFFNODAGHER [nom. sing.], STÆFFNO DAGH [acc. sing.]; tid som någon förbundit sig att tjena hos en annan, tjenste-tid. *Bliffwer han dødher før ær hans s. d. ær vthe* (Sjö-kons., c. 125). *Likowæl skal tyænaren tyæna sin s. d. wth til ænda* (Sjö-kons., c. 125).

STÆKKOTTA; korta. *Tak goth jærn smith j s. tena* (Konst-B., c. 85).

SWA, SWAA; så. *Swa mykla;* så många (Sjö-kons., c. 103). *Swaa længe* (Konst-B., c. 36), o. s. v.

SWDHIN [part. pass. af *sywda*]; vattendränkt, suden (S. K. 93, 94), kokad.

SWIGHA; ge vika, falla undan. *Batzmannen ær pliktogher wæya oc s. føre skiparenom* (Sjö-kons., c. 60).

SYALFFWOM [dat. pl.]; sjelfva. *Aff segh s.* (S. K. 98).

SYÆL; quinta essentia, den finaste delen af något. *Tha findher tw jnwertis then malmens antimonij syæl hwitaren æn selff, oc plægha finnas fæm lod aff the syælenne føre hwarya lødoga mark aff antimonio, Sidan tak the syælena støtandis granna* (Läk. B., c. 66).

SYØNOM [dat. sing.]; sjön, hafvet. *Møther nokoth skip j s.* (Sjö-kons., c. 132).

SÆKKIA PIPOR; säck-pipor, ett slags blås-instrument (S. K. 107).

SÆL, SÆLS; säljer, säljes. *Sæls skipith* (Sjö-kons., c. 54).

SØDENOM [dat. sing. defin.]; sådet, luten, spadet. *Offta drøpandis aff them s. pa nokot brædy* (Konst-B., c. 71).

T.

TAANGH; tång, en hafs-vext, *alga, fucus. T. som haffwit wræker* (Konst-B., c. 222).

TANNAGARDHIN; tand-kistan, tand-lådan. *Thz taker borth tanna werk strwkith pa t. g.* (Ant. i Läke-Vet., c. 11).

TARFFTELIKITH; nödigt, behöfligt (S. K. 102).

TARFFTHER; nödtorfter, behof. *Annor skipsens t.* (Sjö-kons., c. 30).

THESAURARIUS, THESAURERAREN; konungens skattmästare (S. L. 160, 168, 193, 194, 198, 199, 200). Om Th:s befattning, se Inl. s. XCVII, XCVIII.

THIMA; tid. *The mista jnthe annath wthan sith arbede oc thiman som ær framlidhen* (Sjö-kons., c. 112). *J tidh oc thima* (Sjö-kons., c. 128).

TIDHANDE; tidning, underrättelse (S. L. 166).

TOLKEN, TØLKO [dat. sing.], THOLKA [pl.]; dylik, sådan (S. K. 94, 109, S. L. 162, 163, 190, o. fl. st.).

TRAANGHOM. — *j tranghom;* i nöd, vid något farligt tillfälle. *Gotzith tarffwadis kastas affwer bordh j t.* (Sjö-kons., c. 115).

TRIDYWNGEN; tredingen, tredjedelen (S. L. 199, 200).

TROLIKA

Trolika [adv.]; redligt (S. L. 160).

Trwmba; trumma. *Oc gøris aff sammo lædreno en t. æller lwdher sømath tæth* (S. K. 108).

Trænge [pl.]; trånga ställen, trängslor. *Ledha hæren gønom t.* (S. K. 102).

Trøldom; trolldom. *Then røken førdriffwer allan t. oc dyæffwlskap* (Läk. B., c. 77).

Trøstelikaren [adv. comp.]; modigare, djerfvare. *Oc the mykith t. tha striddo* (Läk. B., c. 76).

Trøsther; djerf, modig. *Then som drikker ther aff bliffwer dyærffwer oc t.* (Läk. B., c. 76).

Twem [dat. pl.]; två. *Æller giffwes t. godhom mannom* (Sjö-kons., c. 79). *Mz t. kæppom* (Konst-B., c. 60).

Twær, Twærwm [dat. pl.]; motsatt, stridig. *Aff twærwm eghelighetom*; af motsatta egenskaper (Läk. B, c. 87).

Tysta; tystnad, stillhet. *T. halles* (S. L. 171).

Tækkior [acc. pl.]; betäckningar, tak. *Føre ræghn haffwandis t.* (Sjö-kons., c. 13).

Tæsth, Tæstenom [dat. sing. defin.]; test (bergs-vet.), en af utlakad aska sammanstampad skifva, hvarpå silfver afdrifves. *Oc sidhan sæth thz waxit æller tyærona pa en t. oc gør eldhin* (Läk. B., c. 7). *Sidhan læth wathn affwan pa then tæsten som harder ær* (Konst-B., c. 71). *Tak ok gør en t. aff asko* (Konst-B., c. 76). *Mith paa tæstenom* (Konst-B., c. 76). *Sidhan tak thz blyth sætiandis pa copællan som ær en t. giordher aff brænd oc granth støth wædhra horn gørandis elden wppa* (Konst-B., c. 84).

Tættelika [adv.]; tätt, nära. *Limes t. wider axlana* (S. K. 108).

V. W.

WAAKN, WAAKNEN [pl.]; vapen, strids-vapen (S. L. 157, 159). *Wæryo oc w.* (S. K. 84, a).

WAALTAKA; våldtaga. *W. æller krenkia jomfrwr* (S. L. 153).

WAANDHA; bry sig om, vårda sig om. *Swa plægha oræthwise menniskior ey w. hwem koona ægher.* (Ped. Månss. bref af år 1512).

WAANSKILSE; men, skada. *Ath thz kan faa nokon w. æller skadha aff wathn* (Sjö-kons., c. 13).

VAARDH; vård, vakthållning. *V. oc wækth* (S. L. 164, 165). *Wm nattena sidhan waarden oc vækten ær wppa gangen* (S. L. 171).

WAARDHNADHER; omvårdnad, tillsyn. *J stridhenne ær størsthe w. ath - -* (S. K. 83).

WAKENSYN, VAAPENSSYN; vapensyn, mönstring (S. L. 155, 156, 157, 158, 159).

WALSKO [dat. sing.], WALSKA [plur.]; italiensk, från Italien. *Thz kallas pa walsko Mazacotta* (Konst-B. c. 72). *Brionia, pa swænsko walska roffwor* (Konst-B., c. 138).

WANDSAMME; svåra, vanskliga. *Oc ærw w. lækia* (Läk. B., c. 87).

VANKILSOM [dat. plur.]; brister, fel, åkommor. *Krampo dragh komber aff senornas v.* (Läk. B., c. 89).

VANSKADHER; sjuklig, skadad. *Ær nokor lymmor v., tha helar oc førbætrar thz honom* (Konst-B., c. 66).

WANSTARKAREN [comp.]; svagare. *Hvilkith tha ær mykith w. æn thz war tha thz lætz pa winstenen* (Läk. B., c. 69).

WARDHE [impf. af *wærya*]; värjde, försvarade. *Thy han w. thz ythersta han førmatte* (Sjö-kons., c. 24).

WARLIKA [adv.]; varsamt, försigtigt (Läk. B., c. 6, 88).

WARTAFFWEL; bräd-spel. *Dobla æller leka mz tærningh, w., karthenspel, æller annan leek wm pæninga* (S. L. 175).

WEKTHA [part. pl.]; uppmjukade. *Take pillulas warlika mz brænth win w.* (Läk. B., c. 88).

VELNAS; önska sig, vänta sig. *Thy the ey tha v. aff them nokra winningh, æller skadha* (Sjö-kons., c. 93).

WENOM [dat. pl. af *wen*]; vänner. *Wthan enkannelikom w.* (Läk. B., c. 59).

WIDARLA [adv.]; vidt och bredt, från många håll, åt många håll. *W. samnas stridsens skare* (S. L. inl.). *Oc sænde w. wm kringh* (Ped. Månss. bref af år 1518).

WIDHER [præp.] vid, invid. *W. honom* (S. K. 94). *W. jordena* (S. K. 106). *Limes tættelika w. axlana* (S. K. 108). *W. the næffzth* (S. L. 149), o. s. v.

WIDHERFRESTA; fresta emot, försöka emot. *Swaa ath the aaffwer hans bodh ey gøra æller w. en mynsta pwncht* (S. K. 83).

WIND; vinda, redskap hvarpå man snor strängar. *Eth anbwd æller lithin w.* (Konst-B., c. 42).

WMGANGTH; omgång. *J sinom w.* (Läk. B., c. 2).

WNDANRWNA, WNDAN RWNA; hemligen bortlocka. *Lokka, leya, æller w. annars tyænara* (S. L. 207). — *Runa* betyder eg. att hviska, tassla. Se *Jhre*, Gloss. Sviogoth.; in vb. *Runa.*

WNDERSTANDH; förstånd. *Høgth w., oc stadoghetk* (S. K. 83). *Haffde hemeligh w. mz fiendommen* (S. K. 84, a).

VNDERSTANDA; förstå, bedöma, serskilja (Läk. B., c. 24).

WTHMAKKADHER; utmagrad. *Oc then som ær w. snarlika faar hwl j gen* (Läk. B., c. 75).

WPTYKTES [impf. pass.], WPTYKTH [pf. act., part. pass.]; uppgjordes, upphissades, uppgjort, hissat. *Tha som seghleth wptyktes* (Sjö-kons., c. 38). *Oc skiparen haffwer ey wptykth segletk* (Sjö-kons., c. 18). *Mæn ær seglet w.* (anf. st.).

WPWONDITH [part. pass. af *wpwinda*); uppvindadt, upphissadt. *Tha seghleth ær w.* (Sjö-kons., c. 29). *Døø han sidan seghleth war w.* (Sjö-kons., c. 45).

WTANSKAPEN; de som äro utanföre. *Thessen w. dogher jnthe* (Ped. Månss. bref af år 1516).

VÆDRA, WÆDHRA [gen. pl.]; vädurars, gumsars. *Tak w. horn* (Konst-B., c. 159, 206).

WÆFFYA, partic. WÆFFYANDIS; vefva, svepa. *Wæffyandis oc swepandis* (S. K. 92).

WÆRRAS; försämras, förvärras. *Theslikes daghlika skepit w.* (Sjö-kons., c. 16). *Hwath hæller thz ær werrath æller mynskath* (Sjö-kons., c. 22).

WÆSKELIKITH; fuktigt, vattenhaltigt. *Oc læg henne pa hallena j w. rwm til ath smælta j wathn* (Konst-B., c. 185).

WÆLTROR; ett slags belägrings-redskap, gjorda af ris, qvistar, och andra eldfängda ämnen, hvilka hoplindades med bast-rep, samt vältrades fram emot muren och antändes. Se *Röding*, anf. arb.; s. 196, 197. — *W. oc driffwande wærk* (S. K. 89).

WÆLWILYELIKA [adv.]; sjelfmant, frivilligt. *Stædher som taken warda, æller seg w. wndigiffwa oc haand ganga konwngenom* (S. L. 188).

WÆYA; vika undan för. *W. skiparenom* (Sjö-kons. c. 60).

Y.

Yffnelika, Yffneliken [adv.]; ymnigt, tillräckligt (S. K. 84, b., S. L. 158).

Yffnogha; ymniga, i tillräckligt antal. *Y. kærffwa* (S. K. 84, b).

Yfftharen [adv., comp.]; oftare (Konst-B., c. 13).

Yffthermere; yttermera, ytterligare (S. L. 154).

Ymselika [adv.]; skiftevis, ömsom, hvarannan gång (Konst-B., c. 90).

Ysyoth; yssjig, smuts-färgad. *Stwndom rødhblakkoth, oc stwndom swarth y.* (Konst-B., c. 64).

Æ.

Æffther syner; mönster, mönster-bilder. *Oc tarffwas j tæsso konstenne haffwa manga æ. s. til prydilse, oc formor* (Konst-B., c. 46).

Æffthertækkith; akterdäcket på skepp. *Læggia gotzith jn vndy æ., oc bewara thz fran vætzko* (Sjö-kons., c. 108).

Æffwerdelika [adj., acc. sing.]; everdelig. *Oc faa sigh ther mz ena æ. oc hedherlika amynnilse oc fræydh* (S. K. 90).

Ægher; är skyldig, pligtig. *Hindras oc qwarsætz skiparen thy han ægher bethala nokrom pæninga* (Sjö-kons., c. 128).

Æn; men. *Æn han haffwer bakstandara* (Ped. Månss. bref af år 1518).

Ærlighe; välbördige, välborne. *Konwnga søner, hærtogas barn, æ., wælbyrdoghe, knapa, æller hærathz domara* (S. L. 190). *Enfallogher tyænare, sollanær, æller swæn, oc ey aff ærliko byrdh oc slækth* (S. L. 191).

ÆRLIGHETH; ädel börd, yttre anseende. *Som - - fangans æ. oc byrdh kan wara* (S. L. 190).

ÆRWLØSAN [acc. sing.]; ärolös. *Taka fran honom badhe hæsth och harnisk, oc gøra honom æ.* (S. L. 164).

ÆSYONNE [dat. sing. defin.]; ässjan, härden, ärilen. *Mængiandis alstingis wæl samman j æ.* (Konst-B., c. 84).

ÆTANS WARW, ÆTANDIS WARW; lifs-medel, ätandes varor (S. L. 169, 184).

ÆÆ [adv.]; ständigt, allt. *Ææ meer oc mer* (Konst-B., c. 85).

Ø.

ØFFWERWÆLLARE; vålds-man, vålds-verkare. *Nokor ondher ø., røffwara, oc oræthwise* (S. K. 109).

ØRLØGH; krig, örlig. *ørløgis folkith* (S. L. 179). *Godhe oc troghne ørløghis men* (S. K. 90), o. s. v.

Peder Månssons Strids-Konst.

STRJDHS·KŌSTH

Twedrækth / thw ædrakth / örlöghh / oc andh
haffwo warith bland menniskior athre idh
fran wäldenas wphoff / oc jakhra bliffa
ther före jak tæssa bökena scriffwer
Swärikis jnbyggiarom til styrk oc bestadh
oc konungom som wina wp wæpnada hadh
hwilkom tilhörer betænkia rikesens walfærd
beskærmade wp byssor / skiöl / oc swærdh

Peder Månssons Strids-Lag.

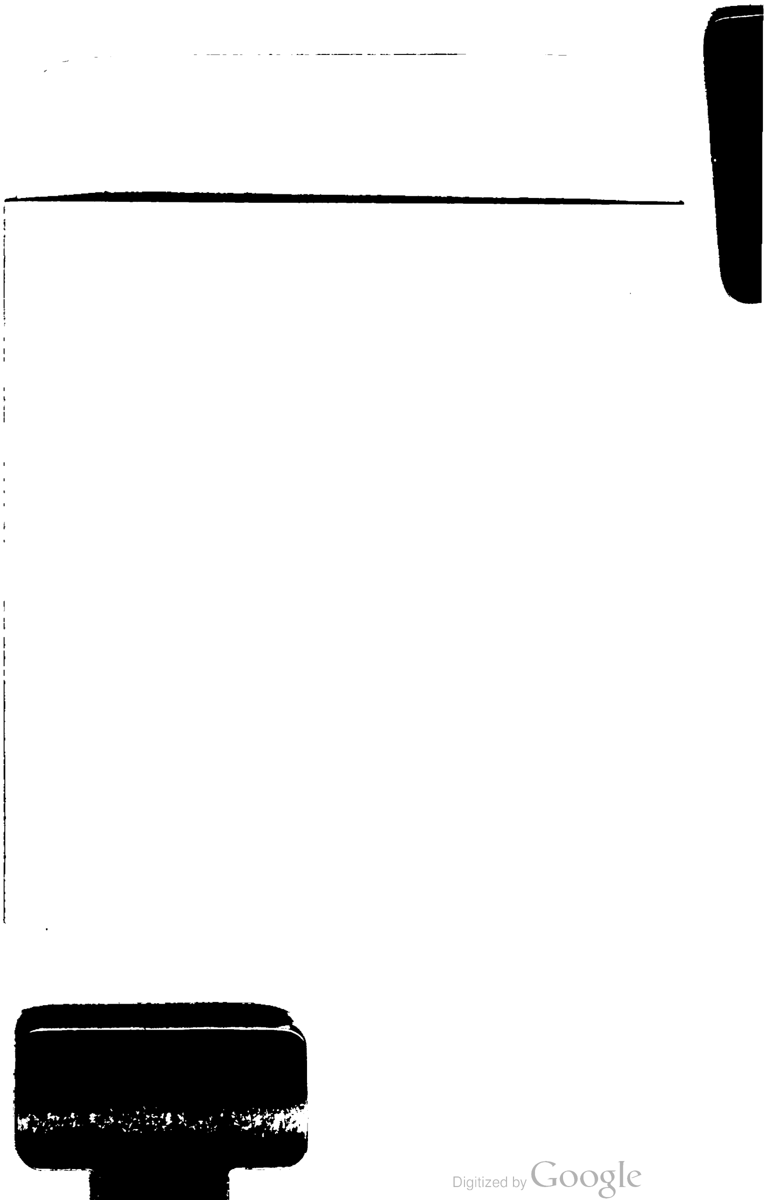
Stridz·Lagh 147

Stor glædy wære j ~~Swærike~~ wärlene bliffwa
wm thz alla ætherwärdo jnbyrdh kiffwa
~~mon thz fmalth aldrig aff theras magha~~
~~ath hwar thre wil jw rikit styra oc lagha~~
~~thy binda the band wp rotenskap~~
~~rikenoth til skā oc sith eghith förtap~~
~~wthlændska thā jnkalla segh til hiælp~~
~~ey tænkia ath thy warda thes eghen nederstiælp~~
Naar twa hwnda bitas wm eth been
thy tridye thz borth taker hān ær ey seen

Utdelas kostnadsfritt
åt Fornskrift-Sällskapets Ledamöter.

Priset för Köpare . . . . netto 2 R:dr B:co.

758 Q

